

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛУГАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ ІМЕНІ Е.О. ДІДОРЕНКА

Попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування

Монографія

Луганськ
РВВ ЛДУВС
ім. Е.О. Дідоренка
2014

УДК 343.359:368:343.851(477)
ББК 67.99(4Укр)408
К-17

Рекомендовано
вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка (протокол № 7 від 24 січня 2014 року)

Автори: *Р.А. КАЛЮЖНИЙ*, доктор юридичних наук, професор, заступник директора Юридичного інституту з наукової роботи, Національного авіаційного університету; *О.М. ЗАСЬЦЬ*, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри економічної безпеки ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка

Рецензенти: *М.В. КАРЧЕВСЬКИЙ*, доктор юридичних наук, доцент, перший проректор з навчально-методичної та наукової роботи ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка; *О.Є. КОРИСТІН*, доктор юридичних наук, професор, учений секретар Вченої ради Національної академії внутрішніх справ

К-17 Попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування: монографія / Р.А. Калюжний, О.М. Засєць / ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 216 с.

У монографії розглянуті поняття попередження та запобігання правопорушенням, сутність, зміст, об'єкти і суб'єкти попередження правопорушенням у сфері страхування, а також проаналізовано нормативно-правове регулювання діяльності органів внутрішніх справ у цій сфері. Окремі розділи присвячені проблемам реалізації механізму попередження злочинів органами внутрішніх справ України у сфері страхування, у тому числі оптимізації положень нормативно-правових актів щодо організаційно-функціонального забезпечення попередження кримінальних правопорушень у практиці ОВС.

Розраховано на працівників органів внутрішніх справ, науковців, викладачів, ад'юнктів та аспірантів вищих навчальних закладів системи Міністерства внутрішніх справ України.

УДК 343.359:368:343.851(477)
ББК 67.99(4Укр)408

© Калюжний Р.А., Засєць О.М., 2014
© Луганський державний університет

внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, 2014

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	10
1.1. Історична ретроспектива становлення та розвитку правового регулювання страхової діяльності в Україні.....	10
1.2. Характеристика сучасного стану страхового ринку в Україні	33
1.3. Інститут страхування в системі забезпечення економічної безпеки	51
РОЗДІЛ 2. ПРОТИПРАВНІ ДІЇ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ.....	61
2.1. Недоліки правового регулювання страхування як системоруйнуючий чинник економічної безпеки	61
2.2. Протиправні дії у сфері страхування та їх вплив на забезпечення економічної безпеки	80
2.3. Адміністративно-правові та організаційно-тактичні засади попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування в Україні	100

РОЗДІЛ 3. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ.....	120
3.1. Загальна характеристика адміністративно-правових відносин щодо попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування	120
3.2. Адміністративно-правовий статус спеціальних суб'єктів попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування.....	140
3.3. Основні напрями удосконалення законодавства України щодо попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування	167
ВИСНОВКИ.....	182
ДОДАТКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	191

ВСТУП

Попередження правопорушень у сфері страхування є довгостроковою орієнтацією держави у сфері боротьби з економічною злочинністю. Досягнення цієї мети забезпечується правовими засобами, передусім тими, яким притаманні принципи гуманізму, що перебувають у розпорядженні державних органів, зокрема органів внутрішніх справ України. Попередження правопорушень органами внутрішніх справ, як і будь-яка інша цілеспрямована діяльність, впливає на певні об'єкти, піддаючи їх змінам, з метою недопущення кримінальних правопорушень. І природно, що одним із об'єктів цієї діяльності є злочинність як сукупність злочинів. У випадках, коли злочин вдається попередити, не допустити, злочинність піддається сприятливим для суспільства змінам, а саме – зниженню її рівня, зменшенню на те число злочинів, які могли бути вчинені, але не відбулися завдяки превентивним заходам.

Упродовж останніх років щорічно в державі реєструють від 8 до 9 тисяч злочинів у сфері господарської діяльності, припиняють діяльність від 150 до 170 організованих угруповань, що вчиняють економічні злочини. Водночас більше ніж у шість разів зріс рівень збитків, завданих злочинною діяльністю цих угруповань.

За таких умов будь-яка економічна система та суспільство в цілому повинні характеризуватися високою стійкістю, здатністю протистояти можливим негативним наслідкам. Соціальний захист громадян є одним із пріоритетних напрямків державної політики щодо збереження економічної

рівноваги та подолання політичної напруженості в Україні. Гарантувати цей захист можливо завдяки інституту страхуванню, адже воно має на меті не тільки захист пересічних громадян, а й забезпечує економічну безпеку держави, а відповідно до статті 17 Конституції України, забезпечення економічної безпеки є найважливішою функцією держави та справою всього українського народу [111].

Загострення криміногенної ситуації спричиняють негативні процеси, що відбуваються в суспільстві. Структура економіки має суттєві диспропорції, що виникли ще за радянських часів, не здійснено перехід до ринкових відносин у низці важливих сфер господарювання. Водночас відсутність чітких уявлень про зміст економічної злочинності, її сфери впливу, характер загроз для економіки держави унеможливають розроблення дієвих заходів попередження цих негативних явищ.

На сьогоднішній день глобалізаційні процеси проникли до всіх сфер життєдіяльності держави, що призводить до високодинамічного розвитку інтеграційних процесів у сфері економіки. В цих умовах національні фінансові системи активно інтегруються до єдиного планетарного механізму з універсальною системою фінансових інститутів.

Економічна глобалізація об'єктивно веде до лібералізації та уніфікації адміністративно-правових режимів у фінансовій сфері й до появи наднаціональних елементів правової регуляції. Проте, поряд з деякими позитивними зрушеннями, глобалізація привносить деякі негативні моменти, зокрема відвертість національної економіки до зовнішніх загроз. Які можна діагностувати та запобігти їм через дієвий, ефективний механізм страхування.

Незважаючи на те, що інститут страхування суттєво впливає на захист майнових інтересів громадян, фундаментальні дослідження цього інституту в теорії фінансового та адміністративного права практично відсутні. У

зв'язку з цим, є нагальна потреба у вивченні засад попередження правопорушень у сфері страхування, що сприятиме підвищенню захисту майнових інтересів громадян України.

Результати проведеного соціологічного дослідження шляхом експертного опитування та анкетування працівників страхових компаній та оперуповноважених ДСБЕЗ довели, що значна частка респондентів (77,2 %) володіють недостатніми знаннями у сфері страхування і лише 22,8 % вважають, що володіють знаннями у цій сфері на належному рівні. Серед способів отримання респондентами інформації про ринок страхових послуг спостерігається наступна тенденція: а) через засоби масової інформації – 51,8 %; б) власний досвід – 24,1 %; в) від суб'єктів страхового ринку – 23,7 %.

Попри це, лише 23,2 % респондентів позитивно оцінили сучасний стан страхового ринку в Україні, 32,6 % опитаних оцінюють страховий ринок України скоріше негативно, ніж позитивно, а 21,4 % – негативно.

Окрім цього, 73,7 % опитаних не були безпосередніми учасниками процесу відшкодування страхових виплат, і тільки 15,6 % приймали участь у розслідуванні страхових випадків. Лише 3,2 % опитаних вважають, що законодавство України у сфері розслідування страхових випадків є досконалим, а 40,6 % мають протилежну думку.

Незважаючи на це, більшість респондентів (54,9 %) згодні з думкою, по-перше, що швидке прийняття Страхового кодексу України є необхідним кроком до поліпшення ситуації на страховому ринку країни (34,8 %), по-друге, вкрай необхідно більш ефективно підрозділам ДСБЕЗ боротися зі злочинами у сфері страхування (20,1 %).

Науково-теоретичною базою дослідження стали наукові доробки відомих вчених, які займалися загальними проблемами адміністративного права, теорії державного управління та страхового права. Серед праць концептуального змісту слід виділити роботи провідних українських учених: В.Б. Авер'янова,

М.М. Александрова, Т.М. Артюха, В.Д. Базилевича, О.М. Бандурки, П.Д. Біленчука, Н.М. Внукової, Л.К. Воронова, І.П. Голосніченка, К.С. Денисенка, О.М. Залєтова, А.Т. Камзюка, М.С. Клапківа, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменка, В.В. Мачуського, Н.І. Машиної, М.В. Мниха, В.І. Олефіра, О.І. Остапенка, Н.Б. Пацурії, В.П. Петкова, В.Й. Плиси, Т.А. Ротова, Л.С. Руденка, Р. Сабодаша, Р.І. Тринька, В.О. Шамрая, А.О. Юхна та ін.; російських учених: Ш.Р. Агєєва, А.Я. Айзмана, І.Т. Балабанова, К.Г. Воблого, А.А. Гвозденка, А.І. Гінзбурга, Н.Д. Еріашвілі, С.В. Єрмасова, О.М. Лешкевича, Н.А. Лопашенко, В.К. Райхера, Л.І. Рейтмана, Ю.Б. Фогельсона, М.Я. Шимінова, І.Є. Шинкаренка, Р.В. Шершеневича, М.К. Шерменьова та ін.; зарубіжних учених: Бароді До, Штеффана Йорге, Г. Факс, Г. Шмолера, Д.С. Бланда та ін.

Поряд з тим, обрана тема є малодослідженою, а тому теоретичною базою для пізнання та аналізу проблеми стали праці таких українських та російських учених із проблем адміністративно-правового регулювання у сфері попередження правопорушень у сфері страхування, як А.І. Алгазін, Н.Ф. Галагуза, О.М. Джужа, М.С. Жилкіна, О.Є. Користін, В.Д. Ларічев, В.І. Литвиненко, В.І. Лазуренко, Л.В. Нечипорук, В.Д. Сущенко, В.В. Шахов.

Отже, перед суб'єктами попередження правопорушенням у сфері економіки постають нові завдання щодо визначення стратегічних напрямів їх діяльності, пошуку нових підходів до попередження організованої економічної злочинності, які відповідали б сучасним реаліям і враховували тенденції розвитку суспільства й держави. У цьому контексті важливим є пошук нових ідей та підходів до створення якісно нового механізму попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування, виявлення та аналізу його складових, зокрема, формування управлінсько-організаційної складової.

У науковій літературі немає теоретичних досліджень, у яких було б системно досліджено результати економічного аналізу злочинності у сфері страхування та запропоновано

Попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування

концепцію попередження кримінальних правопорушень у цій галузі.

Таким чином, недостатність теоретичних розробок, наявність практично-правових проблем, а також нагальна необхідність проведення комплексного адміністративно-правового дослідження проблеми удосконалення засад попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування обумовили вибір наукового дослідження.

Розділ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Історична ретроспектива становлення та розвитку правового регулювання страхової діяльності в Україні

Страховання – одна з найдавніших категорій суспільних відносин. Це твердження знаходить своє відображення в працях С.А. Навроцького: «Страховання є категорією історичною. Виникло воно на перших етапах розвитку суспільного виробництва як механізм захисту товаровиробників від ризиків... Зародилося воно як випадкове явище, проте розширювало сферу свого впливу та стало об'єктивною необхідністю...» [152, с. 37].

Інформація, що дійшла до нас з давніх часів, не дає системного уявлення про зародження цього надійного способу захисту економічних інтересів громадян. Але все ж таки, спираючись на праці вчених, які вивчають історію розвитку страхової діяльності, С.К. Реверчука, Т.В. Сивої, С.І. Кубіва,

О.Д. Вовчака, М.С. Клапківа, Ю.М. Клапківа, С.А. Навроцького та інших, спробуємо проаналізувати етапи становлення сфери страхування в Україні.

Історію становлення та розвитку адміністративно-правового регулювання сфери страхування на території України можна поділити на чотири періоди:

1. «Доісторичний» період.
2. Період зародження і становлення страхування як організаційного, економічного і правового інституту (друга половина XVIII – початок XX ст.).
3. «Радянський» період (1917 – 1991 рр.).
4. Сучасний період – після проголошення незалежності України.

Уже в рабовласницькому суспільстві з'являються деякі ознаки страхування (наприклад, запас провіанту та ін.). Група українських авторів вважає, що вже в епоху античності розвиток натурального господарства, зародження елементів товарно-грошових відносин призвело до виникнення найпростіших форм страхового захисту – натурального страхування [221, с. 23]. Це можна пояснити тим, що на той час поширеним було переважно натуральне господарство. Окремі господарства були ізольовані, замкнуті, існували незалежно одне від одного. Цей стан фактично виключав можливість існування страхування, що ґрунтувався на формуванні страхового фонду й тим самим передбачав розвиток відносин між суб'єктами.

Зародженню страхування сприяло виникнення торгівлі й товарного виробництва. Це підтверджують російські вчені Г.Ф. Шершеневич, який зазначав про першу ідею страхування, що знайшла своє застосування в морській торгівлі, а морське страхування, в свою чергу, виникло десь у XIII ст. на Середземному морі [96, с. 6]. З ним погоджується Н.Д. Еріашвілі. Він указує на те, що лише з XIV ст. страхування стає одним з напрямів, сфер діяльності комерційних страхових організацій [307, с. 320]. Українські

вчені також поділяють цю думку. Наприклад, Л.Л. Кінашук зазначає, що ознаки страхування спостерігалися в шумерів, де торгівцям видавали суми грошей у формі позики. Вони також створювали спільну касу для захисту своїх інтересів на випадок втрати вантажу [168, с. 10].

Досліджуючи виникнення інституту страхування, можна знайти витоки ще за два тисячоліття до нашої ери. У законах вавилонського царя Хамурапі передбачалося укладання угоди між учасниками торгового каравану про спільне несення збитків від нападу розбійників, пограбування тощо. Важливою рисою такої форми страхування була відсутність системного внесення страхового платежу до спільної каси [14, с. 10; 236, с. 280].

Цікавим є той факт, що на території Стародавньої Греції подібні угоди уклалися між піратами. Вони домовлялися про взаємний розподіл прибутків від грабежів та від торгівлі, а також про розподіл витрат, які могли б статися внаслідок їх ризикової діяльності. Але, такий вид угод можна зустріти і в сучасному житті у випадках так званого «кришування», що є наслідком розповсюдження тіньової економіки та представляє захист бізнесменів від негативних подій.

Відтак, спочатку договір страхування існував у вигляді приватних взаємоузгоджень та не мав адміністративно-правового регулювання. Ще у 1925 році В.П. Крюков стверджував: «Договір страхування є результатом вільної економічної діяльності невеликого кола людей, який виник за їх особистою ініціативою й тривалий час обслуговував досить обмежені інтереси. Всі економічні блага, якими розпоряджається людина, є головним чинником появи інтересу до страхування. Якщо людина так по-рабському залежить від соціальних благ, то принцип страхування виявився в її руках могутньою зброєю в боротьбі зі сторонніми руйнівними силами» [96, с. 8; 114, с. 8-21].

Специфіка страхової діяльності на той час виявлялася в бажанні досягти відшкодування збитків від непередбачуваних

або небажаних випадків за рахунок усіх учасників торгівельного дійства. Привертає увагу той факт, що в перший період не існувало регулярних внесків, не створювалися спеціальні фонди.

Таким чином, в історії людства було достатньо фактів, що підтверджують існування найпростішої форми страхового захисту. На перших етапах для страхування була характерна перерозподільна система, при якій в основі взаємовідносин лежав реальний збиток. Відшкодування збитків відбувалося в порядку їх перерозподілу між групою осіб, котрі домовлялися про участь у страхуванні.

Учені вказують на значний розвиток страхування у Стародавньому Римі [96, с. 10], де створювались професійні та релігійні спілки. Основні положення про виникнення страхування в ті часи можливо знайти у творчості Цицерона, Тита Лівія. У Стародавньому Римі страхування, ґрунтувалося на обов'язковості страхових платежів: взаємна допомога членам римських професійних спілок у разі втрати сім'єю годувальника, захворювання, каліцтва та інше [14, с. 11].

Отже, ще на ранніх етапах економічного життя суспільства виникла об'єктивна потреба відшкодування втрати майна, знарядь праці, житла, грошей тощо. Страх перед бідною, нещасним випадком спонукав до пошуку засобів захисту, застерігав від не виважених дій, вимагав створення певних запасів, що можна було б використати після настання непередбачуваних або небажаних обставин.

З початком феодального ладу змінилися умови розвитку страхування, в основі якого залишалися принципи функціонування римських колегій¹. У середні віки

---

¹ Римська колегія - забезпечувала своїх членів у разі смерті пристойною могилою. При вступі до колегії для кожного був обов'язковий разовий грошовий внесок. Потім гроші вносилися щомісяця. Коли хтось із членів колегії помирав, йому купували місце для поховання і ховали всією колегією.

поширення набуло гільдійсько-цехове (товариство купців і ремісників) страхування [221, с. 36], що ґрунтувалося на принципах страхування професійних спілок. Перші гільдії виникли в Англії (X–XI ст.), а потім у Німеччині (XI–XII ст.) та Данії (XII ст.). Вони створювалися для надання допомоги своїм учасникам. Відшкодування збитків і надання допомоги відбувалося за рахунок гільдійських та цехових коштів або шляхом визначення індивідуального внеску кожного члена об'єднання у страховий фонд. Згодом були встановлені регулярні внески, перелік випадків, при настанні яких передбачалося відшкодування страхової суми. Останнє покоїлося на загальному принципі взаємодопомоги учасників. Ще в іспанському морському праві XIV ст. є так званий інститут «agermanament», тобто братерства: «Судно і вантаж повинні бути братами»; це означало, що збитки повинні нести спільно, – ідея взаємного страхування [117, с. 365].

У вітчизняній фаховій літературі виникнення первинних форм страхування у Київській Русі пов'язується із визначною пам'яткою права – Руською правдою [179, с. 7]. Необхідно зауважити, що теза про наявність в Руській правді норм, спрямованих на регламентацію первинних форм страхування, не є новою і введена у науковий обіг С.А. Рибниковим у 1927 році. У своїх наукових працях він зазначав, що розподіл «віри» між членами громади спонукає дивитись на дане явище як на своєрідний вид страхування [229, с. 111].

У контексті Руської правди (ст. 3-8) наявні положення про матеріальне відшкодування збитків громадою у випадку вбивства. Ці статі дають підстави стверджувати про існування первинних форм страхування в Київській Русі [80, с. 9]. Особливого значення набувають норми, які стосуються матеріального відшкодування збитків общиною (верв'ю) у разі вбивства:

«Якщо хто уб'є княжого чоловіка, зробивши на нього напад, і вбивця не буде спійманий, то 80 гривень буде платити та округа, де знайдений убитий. Якщо ж убита проста

людина, то округа платить 40 гривень» (ст. 3 «Руської правди»).

«Якщо вбивство здійснене не умисне, а у сварці або на бенкету при людях, то вбивця виплачує віру також за допомогою округи» (ст. 6 «Руської правди»).

«Якщо хто відмовиться від участі в сплаті дикої віри, тому округа не допомагає в сплаті за нього самого, і він сам за себе тоді платить» (ст. 8 «Руської правди») [257, с. 6-25].

Слід погодитися з думкою О.М. Залетова, який зазначає, що при ненавмисному вбивстві віра є фактично страховою виплатою для тих, хто шляхом домовленості вступив у таке неформальне взаємне товариство [82, с. 9]. Важко спростувати аргументи, які підтверджують та визнають норми «Руської правди» – джерелом правової регламентації первинних форм страхування: статі 3-5 «Руської правди» встановлюють спільну відповідальність громади, у випадку вбивства, у вигляді сплати віри за вбивство; віра покривається шляхом розподілу між членами громади; за домовленістю між членами громади утворюється неформальне взаємне товариство для виплати грошей за вбивство, що одночасно є здійсненням страхової виплати для учасників такого товариства; статі 6, 8 Руської правди є нормами, що містять усі елементи договору страхування цивільної відповідальності, вважаючи, що при ненавмисному вбивстві дика віра є результатом попереднього страхового договору і обов'язково не для всіх, а лише для тих, хто вступив в таке взаємне страхове суспільство.

Але є науковці, які ставлять під сумнів цю позицію. Так В. Мачуський стверджує, що положення статей 6 і 8 Руської правди не кореспондуються із поняттям договору страхування цивільної відповідальності і не можуть бути визнані як такі, що містять ознаки договору страхування цивільної відповідальності [138, с. 10-16]. Також він стверджує, що сплата віри (страхової виплати) – це є санкція, якою обкладається громада. Неможливо погодитися з таким співвідношенням, адже несення санкції і відшкодування шкоди – це ознаки

страхування, які мають різну правову природу. Ототожнення санкції із страхуванням є некоректним.

У період середньовіччя цікава форма страхування існувала в Україні у чумаків, які спільно відшкодовували збитки потерпілому в дорозі від падежу волів. У цей період, як пишуть В.Д. Базилевич та К.С. Базилевич, формується поділ страхування на майнове та особисте [14, с. 10-12]. Майнове страхування було покликане відшкодувати збитки, що виникли внаслідок стихійного лиха, пограбування або банкрутства члена гільдії незалежно від причини. Особисте страхування передбачало страхові виплати в разі смерті, каліцтва, хвороби тощо. Важливим є той факт, що в межах середньовічного страхування відбулося відособлення страхових фондів: вдів, сиріт тощо. Крім того, зародилися різноманітні державні страхові заходи та общинні взаємодопомоги, що стали першими поштовхами до державного регулювання страхування в Україні.

На початку XIV ст. набирало обертів морське страхування. Договір бодмерії був основним юридичним документом, який використовувався на той час. Це було вже не взаємне страхування колективу купців, а перша спроба комерційного страхування. У такій формі страхування відокремилось від торгівлі та об'єдналося з кредитом [221, с. 39]. Ця форма страхування (страхування в повному розумінні, бо взаємне страхування ще не виражало цілком цю ідею) виникла з відомої ще стародавньому світу морської позики. У останньому полягала й ідея страхування, оскільки кредитор не одержував назад виданої суми у разі корабельної аварії, отже, ніс ризик; за ризик він і одержував підвищений відсоток. З цієї морської позики вже створювався страховий договір, при якому він (на відміну від морської позики) заздалегідь вже нічого не сплачував (не видавав), а платив лише у разі настання збитку. Мало того, премію за ризик він одержував негайно і незалежно від того, чи досяг корабель благополучно своєї мети,

тоді як при морській позиції кредитор у разі корабельної аварії втрачав і капітал, і відсоток за позику [117, с. 366].

У випадках, якщо невеликій флотилії малих кораблів вдається добратися з Європи до Індонезії, торгувати там і повернутися з вантажем товарів, то існує ризик того, що не всі кораблі завершать плавання. Людям, які вкладали свої кошти в такі ризиковані операції, було доцільним розділити між собою ризик, щоб жоден з інвесторів не втратив своїх грошей, у тому випадку, якщо з його кораблем щось трапиться в дорозі. Для цього було вироблено два способи страхування майна: перший спосіб полягав у створенні спільного підприємства, через що інвестори вкладали гроші в декілька кораблів із загальним вантажем, розподіляючи між собою ризик збитків і всі прибутки, які могли утворитися у результаті такого підприємства; другий спосіб – це страхування – система, при якій власник корабля або вантажу (індивідуальна особа або компанія) пропонує грошову суму іншим людям, які згодні компенсувати йому втрати, якщо даний корабель потерпить невдачу в здійсненому рейсі.

Таким чином, сумісні суспільства і страхування стали доповнювати один одного, а не розвиватися в конкуренції один з одним. Група людей або компанії збирали грошові премії в обмін за обіцянку виплатити відшкодування власникові судна у разі його втрати. Ці страховики створювали загальний фонд, який повинен був використовуватися для виплат страхувальникам у разі настання страхового випадку. Якщо страховий випадок настував на ранніх стадіях цього процесу, страховик вимушений був продавати майно або знімати гроші з рахунку в банку, щоб сплатити борг страхувальникові.

Як зауважують дослідники історії страхування, у середні віки головним принципом страхування був принцип взаємодопомоги, а не принцип отримання прибутку чи вигоди, який на сьогоднішній день є найголовнішим

принципом. Основними ознаками страхування у середні віки були:

- сфера страхування обслуговувала середні класи: ремесло і торгівлю, купців і ремісників;
- страхування ще не було відокремлене від торгівлі, ремесла, релігії;
- один і той самий торговельний, ремісний чи інший колектив виступав колективом страховиків і колективом страхувальників [221, с. 44].

Приблизно в XV столітті стали з'являтися так звані загальні фонди. Передумовою виникнення цих фондів стало те, що час від часу траплялися неврожаї або відбувалися напади ворогів. Можна було б надати кожному городянинові, самому забезпечувати себе на такі випадки, але навіть мешканцям стародавніх міст було ясно, що набагато ефективніше створити загальний запас.

У врожайні роки, коли ціни на продовольство були низькими, з кожної людини збирали податок. Культури, які можуть зберігатися, наприклад пшениця, можна було придбати для запасів за гроші: фермери раділи можливості продати більше (і за кращою ціною), ніж вони продали, якби не здійснювалися централізовані закупівлі продовольства для запасів. Тож, якщо трапиться неврожай або місто буде обложено ворогами, провіант буде використаний для порятунку міського населення. Тому, поняття загального фонду (в даному випадку продовольства) закріпилося в людській свідомості. Ідея показала високу ефективність, особливо у зв'язку з введенням поняття «ризик». В кінці XV століття, коли європейці почали робити крупні подорожі до Азії та Америки поняття «ризик» і «загальний фонд» злилися воедино.

Приклади адміністративно-правових відносин страхування можна знайти у Московській Русі. Як відомо, вже після повалення татаро-монгольського владцтва на російські рубежі здійснювалися нескінченні набіги кримських та

ногайських татар, які захоплювали полонених і продавали їх в рабство. Запобігти такому продажу або звільнити з рабства міг тільки викуп. У цілях збереження людських поселень, та їх мешканців була організована державна система викупу, що забезпечувалася спеціальною фінансовою базою. Розпорядження із цього приводу міститься в 72 главі «Стоглава» (1551 р.) «О спокутуванні полонених». У всіх випадках викуп фінансувався з царської скарбниці, але кошти, що витрачалися, поверталися у вигляді щорічної розкладки серед населення. «Скільки роком того полоненого викупу з царевої скарбниці розійдеться, – мовилося в «Стоглаве», – і те розкинули на сохи (податна одиниця) по всій землі, чий хто ні буди всім рівно» [225, с. 23-87]. Розкладка, таким чином, будувалася на зрівняльних початках. Надалі від системи подальшої розкладки реально витрачених на викуп полонених сум здійснився перехід до регулярних платежів, створюючи спеціальний фонд викупу полонених. Такий порядок, визначений в Соборному укладенні (1649 р.) царя Олексія Михайловича започаткувало, на відміну від «Стоглава», соціальне положення платника та три розміри «полонених» платежів: мінімальний розмір – 2 гроша – був встановлений для людей служивих, стрільців, козаків, гармашів; середній – 4 гроша – для селян та найвищий – 8 грошей – для міських жителів, а також селян, що є посадниками, які приписані до церковної і монастирської вотчини [258, с. 50]. Суть норм цих державних актів, відносно викупу полонених оцінюється нами як державне обов'язкове страхування на випадок полонення. Оскільки мають місце бути: обов'язкові щорічні страхові платежі, спеціальні страхові фонди, виплата страхових сум, наявний державний страховий орган в особі Посольського наказу – хранителя і розпорядника страхових засобів. Ці дані свідчать про перші норми, які регулюють адміністративно-правові відносин у сфері страхування.

Необхідно відзначити те, що не зважаючи на деякі особливості цього наказу в різних регіонах та соціально-економічних умовах спільним є те, що державне обов'язкове страхування в ті часи було взаємним, тобто члени того або іншого колективу страхували самі себе та не ставили за мету отримання прибутку.

Зростання міст збільшувало небезпеку одноразової загибелі або пошкодження майна від пожеж та інших стихійних лих, що сприяло виникненню перших страхових компаній. Початковою сферою надання послуг страховими компаніями стало страхування від вогню. У густонаселених містах XVII століття більшість будинків були дерев'яними. Вогонь забезпечував опалювання та приготування їжі, свічки використовувалися для освітлення. Тому, ризик пожежі в міському будинку був високий. У сільській громаді, яка відмовилась від урбанізації, всі сусіди збиралися допомогти відновити згорілий при пожежі будинок. Як ми бачимо, тут діяв принцип взаємодопомоги. На відміну від мешканців села, мешканці міста не мають можливості фізично допомогти сусідам, які постраждали від нещасного випадку, бо в них немає на це ні часу, ні уміння. Натомість вони готові сплатити премію страхової компанії, що обіцяє дві речі:

1. Надати послуги пожежної команди (тобто локалізацію пожеж для запобігання їх розповсюдженню і мінімізацію нових пожеж);

2. Виплатити застрахованій особі відшкодування, достатнє для найму необхідних фахівців (будівельників, каменярів, теслярів і ін.) для усунення пошкоджень або відновлення згорілого будинку.

Паралельно із страхуванням від пожеж виникли фонди страхування життя. І до середини XVII століття були створені страхові компанії і взаємні суспільства, які займалися страхуванням життя. Як зазначає В.П. Крюков у своїх працях, перші юридичні положення про страхові угоди в економіці виникли якраз на початку XVII століття [114, с. 6]. Але

необхідно відзначити, що всі положення про страхові угоди підкорялися однорідним угодам цивільного права.

Сьогодні важко стверджувати, в якій саме країні було засновано перше страхове товариство. З цього приводу існує багато думок, але найбільш переконливим є твердження про появу страхових товариств під час зародження капіталістичних відносин. Спочатку страхуванням займалися одноосібні страховики, а згодом виникли страхові асоціації у формі акціонерних та взаємних товариств. У своїх працях Кінашук Л.Л. стверджує, що після Великої Лондонської пожежі 1666 року був заснований «Вогневий офіс» для страхування будинків та інших споруд. Із часом виникають професійні страхові компанії. Так, 1667 р. у м. Христианія (Осло) було започатковано Норвезьку бранд-касу [96, с. 12]. У цей же час, зазначає М.Я. Шимінова, виникають страхові товариства в галузі морського страхування у Франції (1686 р.), Італії (1741 р.), Данії (1746 р.), Швеції (1750 р.) [297, с. 17]. У тогочасних об'єднаннях за мету ставилося відвернення небезпеки, зменшення наслідків від нещасних випадків. Це означає, що для перших товариств взаємного страхування не ставилося за мету отримання прибутку. Проте на зміну їм приходять комерційні професійні страхові організації, прибуток яких містився в невикористаній частині страхового платежу. Така можливість могла виникнути, якщо на період дії страхового договору застрахована особа збитків не понесла, тобто для неї не настав страховий випадок.

На початку XVIII століття в Англії виникає комерційне страхування життя, а згодом сільськогосподарське страхування у вигляді страхування посівів від градобиття та страхування худоби. На цих ділянках довше існували дрібні взаємострахові союзи, але вони недостатньо задовольняли потреби землевласників, котрі мали велике господарство. Тому, наприкінці XVIII століття в Німеччині та Франції виникають приватні страхові товариства сучасного типу – взаємні та акціонерні. Зростання парку машинної техніки прискорило розвиток нових видів комерційного страхування: у галузі

особистого страхування – страхування від нещасних випадків; у галузі майнового страхування – цивільної відповідальності. Згодом з класичних видів страхування (морського страхування, страхування від вогню та страхування життя) з'явилася велика різноманітність підвидів страхування.

Таким чином, зовнішні економічні обставини спричинили зростання практичної страхової діяльності. Стрімке зростання страхових компаній потребувало державного втручання у відносини, які зароджувалися в той час. Це призвело до того, що в першій половині XIX століття юристи звернули увагу на страховий договір як вагомий фактор громадянського права [114, с. 6], а держава як на перспективний сектор економіки.

Розвиток адміністративно-правових відносин у сфері страхування в Україні був тісно пов'язаний зі становленням інституту страхування в Росії, до складу якої протягом століть входила Україна. Початок цього процесу був пов'язаний з виданням у Росії в 1780 році закону, який забороняв: «...у чужі держави фабрики і будинки віддавати на страх і тим вивозити золото на шкоду і збиток державний». Імпульсом для розвитку страхування стало збільшення кількості підприємств, розгалуження видів комерційної діяльності, використання механізмів на виробництві. У 1786 році в Росії була встановлена державна страхова монополія, котра мала фіскальний характер. Функції страховика-монополіста здійснювала страхова економія при Державному позиковому банку [168, с. 17]. У цей час починають створюватися державні страхові товариства, діяльність яких стосувалася страхування від вогню й обмежувалася територією певного міста. Пізніше почали функціонувати й приватні страхові компанії. У 1827 році виникло «Перше російське від вогню страхове товариство», яке було засноване на акціонерних засадах. Швидкими темпами розвивається як майнове, так і особисте страхування. Так, уперше в 1835 році особисте страхування започаткувало приватне акціонерне товариство «Життя». З часом, страхова справа набуває подальшого розвитку. Розпочала збільшуватися

кількість страховиків у вигляді акціонерних страхових компаній і товариств взаємного страхування. Це посилило конкурентну боротьбу на страховому ринку, що у свою чергу, призвело до зниження страхових ставок. Проте, такий вимушений захід міг призвести до великих збитків, тому страхові товариства вимушені були прийняти конвенцію про використання єдиних ставок.

У XIX столітті у страховій справі почали з'являтися картелі та концерни. Шимінова М.Я. зазначає, що один з великих концернів був створений у Берліні в 1874 році. Він діяв як міжнародний і складався з 16 страхових товариств [297, с. 17]. Також у 1874 році кілька страхових товариств домовилися про спільні дії. Було створено синдикат, до складу якого увійшло 8 страхових товариств. Вони опрацювали угоду, згідно якої зобов'язувалися діяти на однакових для всіх умовах, без будь-яких відхилень від договору. Застосовувалися єдині тарифні ставки, єдині прийоми страхування й перестраховування, однакова система пільг та штрафів. Спектр страхових послуг став досить широким. Це спонукало до затвердження статуту Товариства страхування від вогню майна гірничих і гірничозаводських підприємств. У містах функціонували товариства взаємного страхування від вогню. За ініціативою домовласників у 1861 році було прийнято закон, який поклав початок міському взаємному страхуванню від вогню. Уряд надав фінансову допомогу цим товариствам на випадок збитків, які переважали збір річної премії. У результаті чого, до 1918 року їх нараховувалося вже 178.

У 1894 році Міністерством внутрішніх справ Російської імперії було встановлено державний нагляд за діяльністю страхових товариств, інспектори якого утримувалися за рахунок коштів від спеціальних внесків страхових організацій. При цьому міністерстві були створені страховий комітет і страховий відділ [96, с. 18]. З наведених даних слід зробити висновок про те, що з XIX століття держава активно розпочала своїми нормативно-правовими актами встановлювати правила поведінки для суб'єктів ринку страхових послуг, внаслідок

чого між ними почали виникати сталі правові зв'язки державно-владного характеру, тобто адміністративно-правові відносини.

Першим взаємним страховим товариством в Україні стало товариство взаємного страхування від пожеж, яке виникло в Полтаві у 1863 році. У 1864 році таке ж товариство з'явилося у Харкові, а згодом – у Києві та Одесі. Страхувальникам, які укладали договір страхування на декілька років, надавалися певні пільги та безоплатне страхування по так званому «золотому полісу».

Необхідно зазначити той факт, що українські науковці М.С. Клапків та Ю.М. Клапків у своїй монографії «Витоки національного страхового ринку» вперше розглянули маловідомі факти з історії зародження та розвитку українського страхового ринку. Тим самим вони довели, що страхування на теренах України, як самостійна галузь, має дуже великий досвід. Вони стверджують, що процес зародження страхового ринку України почався із діяльності страхових товариств «Дністер» та «Карпатія». Автори стверджують, що ці страхові товариства протягом усього часу свого існування виступали важливим економічним та політичним чинником тривалого процесу становлення і розвитку української нації. І ці твердження не безпідставні. Про успішний розвиток страхового товариства «Дністер» свідчить той факт, що вже у 1893 році товариством було укладено 14 000 договорів у 1500 селах та містах Галичини та Буковини [98, с. 47].

У дореволюційні роки одним з найважливіших центрів розвитку страхових відносин в Україні була Одеса. Тут існували самостійні страхові товариства, а також філії провідних страхових компаній Санкт-Петербурга і Москви, іноземних страховиків, діяльність яких була дозволена з 1885 року. Серед них були представлені страхові компанії США, Великобританії, Німеччини, Франції, зокрема, «Нью-Йорк», «Еквитебль», «Рубен», які здійснювали страхування життя та страхування від нещасних випадків [220, с. 34-36]. У 1909 році у

Харкові було створено одне з найпотужніших товариств взаємного страхування – Товариство взаємного страхування від пожежі майна гірничих і гірничозаводських підприємств України [165, с. 70-73].

Таким чином, наприкінці XIX ст. вже сформувалися основні види страхування як майнового, так і особистого. Подальший розвиток страхової справи та формування нового страхового ринку в нашій країні відбувалися під впливом подій 1917 року. Новий уряд, що прийшов до влади після Жовтневої революції, проводив політику загальної націоналізації. Передбачалося націоналізувати страхову справу й сконцентрувати її у трьох товариствах: страхування від вогню – в «Саламандрі», страхування життя – в «Росії», страхування транспорту – в «Російському транспортному і страховому товаристві». Усі інші страхові товариства планувалося ліквідувати й об'єднати з вищезазначеними товариствами. Кінащук Л.Л. наголошує на тому, що всі капітали і все майно страхових товариств мало перейти у власність держави, котра брала на себе ризик за укладеними договорами [96, с. 19]. Поступово здійснювалася націоналізація страхової справи.

Страхова справа формально існувала в так званій Радянській Росії. Проте, сфера страхування була монополізована єдиним і неповторним страховиком – Держстрахом. Страхування багато в чому мало формальний характер. У свідомості радянських людей страхування не фігурувало як обов'язковий компонент організації життя. Тому, що більшість громадян нічого не знали про цей вид діяльності.

Вагомим законодавчим актом про страхування був Декрет Ради Народних Комісарів РРФСР від 23 березня 1918 року «Про заснування державного контролю над усіма видами страхування, крім соціального», замість монополії Декрет встановлював державне регулювання страхової справи. Декрет заснував Раду у справах страхування під головуванням Головного Комісара. Крім контрольних функцій, Рада

повинна була проводити «нову страхову політику, яка передбачала наближення до потреб бідних класів населення, усунення шкідливої для народного господарства конкуренції страхових суспільств і установ, звернення надлишків чистого прибутку в скарбницю і, взагалі, дослідження нових способів підвищення доходів скарбниці від страхової справи» [225, с. 211-223]. 28 листопада 1918 року декретом РНК «Про організацію страхової справи в Російській республіці» страхування, у всіх його видах і формах, було оголошене державною монополією. Усі приватні страхові суспільства і організації (акціонерні, пайові і взаємні) були ліквідовані, а їх майно оголошене надбанням республіки. Виключення з державної монополії було зроблене лише для взаємного страхування нерухомості і товарів кооперативних організацій [286, с. 342-351]. У 1919 році було скасовано страхування життя, а в 1920 році – державне майнове страхування. Їм на зміну прийшла організована державна допомога для тих людей, які постраждали від стихійного лиха.

У 1921 році почався перехід до нової економічної політики (НЕП). Стали налагоджуватися економічні відносини у формі товарообміну між містом і селом, стало розвиватися грошове і кредитне звернення, що створило передумови для відновлення страхування [236, с. 285]. Селянство було зацікавлене у страхуванні майна від вогню та худоби – від пощесті, тобто в тих видах страхування, які були широко розвинені в зарубіжних країнах.

6 жовтня 1921 року був прийнятий Декрет Ради народних комісарів «Про державне майнове страхування», яким передбачалося «організувати в усіх місцевостях РРФСР... державне майнове страхування приватних господарств від... пожеж, пощесті худоби, градобобою рослинних культур, а також аварій на шляхах водного і сухопутного транспорту» [236, с. 286]. Обов'язковим окладним страхуванням на селі з кінця 1921 року охоплювалися будівлі, худоба, посіви. При цьому будівлі від пожеж повинні були страхуватися скрізь, а худоба від

попешті та посіви від градобобою – тільки в тих губерніях, де було відповідне рішення місцевих органів влади. У 1921 році було створено Головне управління державного страхування і страхових органів на місцях. Органи Держстраху здійснювали свою діяльність на принципах господарського розрахунку. Держава, виділивши Держстраху необхідні кошти, ніякої відповідальності щодо страхових операцій не несла.

6 липня 1922 року в розвиток Декрету від 6 жовтня 1921 року РНК прийняв ухвалу, якою надав Держстраху право проведення добровільного страхування життя, страхування від нещасних випадків, загрозливих життю і здоров'ю людей. Особисте страхування почало розвиватися тільки після проведення в країні грошової реформи, що забезпечила стійкість радянських грошей. У ході реформи було введено змішане страхування життя, потім – страхування від нещасних випадків (індивідуальне і колективне), страхування пасажирів [286, с. 592].

Монополія держави поширювалася як на обов'язкове, так і на добровільне страхування відповідно до Положення про Народний комісаріат фінансів СРСР. Важливим етапом у розвитку страхової справи стало затвердження ЦВК та РНК СРСР 18 вересня 1925 року «Положення про державне страхування у СРСР». Положення зафіксувало державну монополію на всі види страхування в СРСР. Страхові операції мали право здійснювати лише органи Держстраху. Усі операції здійснювалися на основі єдиних, затверджених у Всесоюзному порядку правил і тарифів, усі кошти перебували у розпорядженні Держстраху. Не поширювалася державна монополія лише на кооперативне страхування. Його здійснювали: страхова секція Центросоюзу, Всеросійський кооперативний страховий Союз та Всеукраїнський кооперативний страховий Союз, які повинні були перестраховувати свої ризики у Держстраху [94, с. 26-30].

Розвиток та вдосконалення державного страхування на подальших етапах визначався загальною економічною

політикою СРСР. Було введено обов'язкове страхування майна кооперативних організацій, включаючи страхування майна колгоспів. У період Великої Вітчизняної війни засоби державного страхування використовувалися на військові потреби.

У післявоєнний період переглядаються правила проведення практично всіх видів особистого і майнового страхування в цілях поліпшення організації страхової справи. До 1958 року система Держстраху була жорстко централізованою, а з 1958 року страхова справа передана у ведення міністерств фінансів союзних республік.

Для посилення централізованого керівництва державним страхуванням і контролю за його проведенням, постановою Ради Міністрів СРСР від 28 серпня 1967 року було утворено Головне управління державного страхування СРСР. Його основним завданням було забезпечення єдиної фінансової політики і загальних принципів страхування [96, с. 22]. У ці роки були введені нові умови обов'язкового страхування. У страхуванні населення все більш зростала роль добровільного страхування.

З 1968 року введена безготівкова форма сплати страхових внесків через бухгалтерії підприємств і організацій, що сприяло бурхливому розвитку операцій особистого страхування громадян. У 60-70-ті роки були введені такі різновиди страхування: страхування дітей, страхування до одруження, нові правила страхування домашнього майна і транспортних засобів. У 1973 році підвищено страхове забезпечення страхування будівель.

З прийняттям Закону СРСР від 26 травня 1988 р. «Про кооперацію в СРСР» розпочалась демонополізація страхової справи. Цей Закон встановлював те, що кооперативи можуть страхувати майно та майнові інтереси в органах державного страхування, а також створювати кооперативні страхові установи. У 1989 році введено добровільне страхування майна державних підприємств і організацій, що працюють в умовах

госпрозрахунку [286, с. 592]. Отже, за часи Радянського Союзу сфера страхування набирала все більше і більше обертів, на страховому ринку почали з'являтися нові страхові послуги, попит на страхові послуги став зростати. Все це говорить про ефективність та злагодженість дій державних органів СРСР.

На початку 90-х років, коли в Україні відбувалися великі політичні та економічні зміни, на території держави починає створюватися і функціонувати мережа страхових компаній. У цей період замість одного постачальника страхових послуг – Держстраху, з'являються нові страхові компанії: «Омега-Інтер», «Ризик», «Саламандра» та інші. Після законодавчого введення деяких елементів ринкової економіки (особливо з появою Закону «Про кооперацію» 1988 року) почали діяти перші страхові кооперативи. Завдяки цьому, в Україні почав зростати асортимент страхових послуг та виник інститут перестрахування.

Декрет Кабінету Міністрів України від 10 травня 1993 року № 47-93 «Про страхування» [201] (далі – Декрет) став фактично першим базовим законодавчим актом, що забезпечив системне правове регулювання страхової діяльності в Україні. Цей Декрет визначив базові терміни й поняття, пов'язані зі страховою діяльністю (ринком страхових послуг). Положення урядового Декрету були узагальненими і викликали набагато більше питань, ніж давали відповіді на них. Правова недосконалість Декрету призвела до того, що на вітчизняному страховому ринку почали з'являтися страхові фірми. Декрет «Про страхування» міг розглядатися лише як проміжний законодавчий акт. Вимоги до резервного страхового фонду були ліберальними і спрямовані не на захист прав споживача. Головним його недоліком було те, що він поєднував у собі норми права, які суперечили одне одному: з одного боку, принципи здійснення страхової діяльності, що базувалися на планово-адміністративній економіці, а з іншого – принципи страхування в умовах ринкової економіки.

Зазначені причини зумовили прийняття нового нормативного акта, що забезпечив великі можливості для міжнародної співпраці і розвитку страхової справи в Україні. 7 березня 1996 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про страхування», що регулює відносини у сфері страхування і направляє на створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій і громадян. Головним перетворенням стало підвищення розміру мінімального статутного фонду страхової компанії і прив'язка його до поточного офіційного курсу євровалюти. Закон передбачав обов'язкову перереєстрацію страховиків. Такі міри призвели до того, що кількість страхових компаній різко скоротилася. Відверті «аферисти від страхування» змушені були припинити свою діяльність, а багатьом страховикам, щоб залишитися на ринку, довелося об'єднатися для збільшення своїх фінансових можливостей. Законом були підвищені вимоги до страхових резервних фондів компаній, детально урегульовані окремі види страхування. Крім того, поступово стала формуватися підзаконна нормативна база. Але головним надбанням Закону стало те, що він уперше закріпив основні принципи регулювання страхової справи в державі.

Закон «Про страхування» у редакції 1996 року швидко вичерпав свій потенціал. Одразу виникла актуальна потреба в удосконаленні низки його положень. Наприклад, виникла нагальна потреба в реформуванні страхових резервів, врегульованих значно застарілим урядовим положенням. Удосконалення закону вимагали зобов'язання України, які вона взяла на себе в 1994 році після підписання Угоди про партнерство і співробітництво з Євросоюзом. Таким чином, потреби внутрішнього росту та європейські стандарти призвели до появи 4 жовтня 2001 року Закону України «Про страхування» у новій редакції.

Нове законодавче регулювання страхової діяльності на теренах України значною мірою посилює фінансову

дисципліну страховиків: було запроваджено облік резервів, розроблено категорії активів, упорядковано взаємовідносини страховика з його філіями і представництвами, встановлено необхідні форми спеціальної звітності. І найголовніше – з боку держави розпочався нагляд за страховою діяльністю.

Для контролю за страховою діяльністю України був створений спеціальний уповноважений орган при Міністерстві фінансів України – Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, що здійснює державний контроль за дотриманням чинного законодавства на страховому ринку. Не дивлячись на те, що в роки незалежності України були зроблені досить серйозні кроки закріплення на законодавчому рівні правил страхової діяльності та встановлення ринкових відносин, страховий ринок України характеризується досить слабким розвитком та недовірою населення до страхування як інституту соціально-економічного захисту.

Процес відродження та формування нового національного та незалежного страхового ринку України спеціалісти умовно ділять за наступними періодами:

1988 – 1991 рр.	демонополізація страхового ринку
1992 – 1993 рр.	формування національного страхового ринку України
1994 – 1996 рр.	розвиток страхового ринку України після прийняття Декрету КМУ «Про страхування»
1997 – 2000 рр.	реформування та подальший розвиток страхового ринку України після прийняття Закону «Про страхування» [98, с. 173]

Слід погодитися з спеціалістами, які запропонували розподіл становлення національного страхового ринку

України. Але у зв'язку з змінами, які відбулися за останні роки пропонуємо виділити наступний період:

– вступ України до Всесвітньої торгівельної організації та прийняття Законів, які були необхідні для ухвалення Закону «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Всесвітньої торгівельної організації», де міститься і Закон «Про внесення змін до Закону України «Про страхування», який підписав Президент України В.А. Ющенко 23 квітня 2008 року (2001 – 2008 рр.).

Аналізуючи історію страхової справи на території України, варто визнати великий прогрес цієї діяльності. Але, необхідно відзначити, що проблем у вітчизняних страховиків ще багато. Українські страховики поки не готові до вільної конкуренції зі своїми іноземними колегами, а це свідчить про те, що держава повинна забезпечити їм певну підтримку. При цьому, зовсім не йдеться про будь-яку матеріальну підтримку у вигляді пільг, дотацій, субсидій, преференцій. Держава може створити на страховому ринку цивілізовані «правила гри», за якими українські страховики мали б змогу конкурувати з іноземними колегами, а у разі порушення цих правил неодмінно було покарання. Складовою частиною господарського механізму має бути ефективна система страхування, яка відповідає світовим стандартам. Таким чином, труднощі розвитку українського страхування пов'язані не тільки із загальними проблемами розвитку даної галузі, але і з деякими особливостями української перехідної економіки. Розвиток відносин страхування залежить від розвитку ринкових відносин, рівня життя населення і стану інфраструктури.

Узагальнюючи історію становлення та розвитку державно-правового регулювання страхування, можна стверджувати, що страхові відносини сформувалися під впливом багаторічного вікового досвіду. На початкових етапах розвитку аналізованого інституту, страхуванню підлягало вузьке коло ризиків, страхові внески не мали регулярного характеру надходження. У процесі розвитку страхування

спостерігається розширення його видів та підвидів, виникнення полісної форми договору страхування, розвиток страхового посередництва, створення спеціалізованих фінансових установ, що надають страхові послуги.

Вивчення історії становлення та правового розвитку адміністративно-правових відносин у сфері страхування допомагають орієнтуватися у процесах, що відбуваються на сучасному страховому ринку, прогнозувати тенденції його розвитку, будувати відносини з урахуванням досвіду, нагромадженого за багаторічну історію зарубіжного та вітчизняного страхування. У 1923 році досить вдало з цього приводу висловився академік В.К. Воблий: «... історія страхової справи є природною і невід'ємною частиною економіки страхування. Тільки вивчаючи історію, ми можемо правильно оцінити і зрозуміти сучасний стан страхової справи» [98, с. 4; 43, с. 17].

Не зважаючи на те, що під впливом багатомісячного розвитку історичних, економічних та адміністративних відносин форми і методи страхування змінилися, на даний момент їх можна розглядати як прообраз ринкових форм страхування, які виникли і розвиваються сьогодні в Україні. Реалізація такого підходу дає можливість скорегувати чинне законодавство з метою попередження кримінальних правопорушень у даній сфері та створити надійний механізм захисту інтересів споживачів страхових послуг.

1.2. Характеристика сучасного стану страхового ринку в Україні

У III тисячоліття страхування увійшло як одне з найбільш розвинених та ефективних сфер діяльності. Про це свідчать суми надходжень страхових премій, які у світі щороку зростають швидше, ніж валовий внутрішній продукт.

Водночас, багато дослідників страхової справи, справедливо вважають, що рівень розвитку страхового ринку є одним із важливих показників економічного розвитку держави. Так, на думку В. Ельбрехта: «Розвиток страхового ринку України є нагальною потребою, надиктованою зростанням рівня ризикованості економічних, політичних, соціальних та екологічних процесів, виступає важливим показником стану економіки держави» [75, с. 71].

В економіці України страхування є інститутом фінансового права, що забезпечує соціально-економічну стабільність та економічну безпеку держави, надає ефективний захист майнових прав громадян та організацій від усіх видів ризиків, реалізує державну політику соціально-економічного захисту населення. Як стверджує В.Д. Базилевич: «Страхова сфера економічної діяльності може вважатися імунною системою економіки, подібно до того, як грошова система вважається її кровоносною системою» [15, с. 42].

З формуванням страхового товариства «Дністер» українські фахівці робили спроби створити вітчизняну страхову термінологію. Адже, на думку Р. Тринько та О. Мельника: «Без зрозумілого категорійного апарату, без ефективної термінології практично важко уявити собі можливість успішного функціонування будь-якої економічної системи, економічного механізму» [263, с. 90]. Що стосується термінології, то ще Р. Декарт свого часу писав: «Вірно визначаєте слова, і ви позбавите світ від багатьох непорозумінь» [61, с. 508].

Власне кажучи, страхування – це інструмент, який дозволяє оптимізувати фінансування процесу відновлення ресурсів, втрачених в результаті випадкових подій, тим самим значно знизити фінансове навантаження на державний бюджет країни. Страхування, як невід’ємна функція держави, це стратегічний напрямок його діяльності, який дає можливість не тільки мінімізувати та ліквідувати економічні

втрати, але в деяких випадках, зберегти державність та економічний суверенітет держави.

Аналізуючи термін «страхування» можна дійти висновку, що страхування відображає ідею застереження, захисту та безпеки. У багатьох слов'янських мовах, у тому числі й в українській, виникнення терміну «страхування» пов'язують із коренем цього слова «страх». Це також підтверджується висловленням російського вченого Л. Рейтмана: «Власники майна, які вступали між собою у виробничі відносини, мали страх за його збереження, за можливість знищення чи втрати у зв'язку зі стихійними явищами, пожежами та іншими непередбачуваними загрозами економічному життю» [223, с. 3]. В європейських мовах коренем такого ж терміну «insurance industry – страхування» є слова: впевненість, безпека, передбачливість, упередженість тощо.

У фаховій літературі етимології слова «страхування» також приділено значну увагу. Проте, до єдиного розуміння змісту поняття «страхування» дійти вченим поки що не вдалося. У теорії страхування є різні базові основи трактування поняття «страхування». Наприклад, під впливом ідеології Радянського Союзу термін «страхування» базувався на принципах соціалізму. Тому, в юридичній науці того часу термін «страхування» мав визначення соціалістичного нахилу. Як стверджує Л.А. Могильов: «Державне страхування – це сукупність фінансових та економічних відносин, за допомогою яких перерозподілялась частина національного доходу в інтересах зміцнення економіки суспільного виробництва і матеріального добробуту працівників» [150, с. 5]. Відтак, у ті часи термін «страхування» визначався здебільшого з економічної та фінансової сторони.

У словнику С.І. Ожегова страхування визначається наступним чином: «Ще убезпечення будь-кого від можливих збитків за рахунок періодичних внесків спеціальній установі, яка в разі настання збитків сплачує грошову винагороду» [166, с. 710].

При визначенні сутності страхування слід враховувати її концептуальні засади. Так, наприклад А.С. Котляревський наголошує, що «страхування є за сутністю справжньою фінансовою операцією, відмінною від торгової та промислової, а водночас воно в загальній народній економіці посідає досить важливе місце, відповідаючи спустошливим наслідкам тих стихійних лих, від яких воно дає захист» [96, с. 27].

Але були і такі вчені, які відмовлялися від акцентування в терміні «страхування» будь-яких аспектів. Так, російський вчений Н.Д. Еріашвілі наводить досить стисле визначення: «Страхування – це відносини стосовно захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб із настанням певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються із страхових внесків» [307, с. 325].

У науці страхування деякі автори підходять до визначення «страхування» з точки зору страхового фонду. Так, наприклад В.К. Райхер визначає страхування як форму організації централізованого страхового фонду за рахунок децентралізованих джерел із внесків, які вкладаються в цей фонд його учасниками [220, с. 19]. Перевагою цього визначення є його універсальність (воно може розповсюджуватися на всі види страхування, незалежно від їх специфічних ознак). Таке визначення має право на існування, але воно не повністю розкриває суть поняття, що спричиняє перепони для його розуміння.

Для того, щоб детальніше зрозуміти суть страхування необхідно дослідити його визначення, яке існує в сучасній юриспруденції. Українські спеціалісти в області страхової справи, а саме: В.Д. Базилевич та К.С. Базилевич визначають страхування як спосіб захисту майнових інтересів громадян в умовах ринкової економіки [16].

Сабодаш Р. на підставі аналізу ст. 1 Закону України «Про страхування» від 07.03.1996 р. стверджує, що страхування – це спосіб забезпечення виконання зобов'язань [230, с. 124]. Даючи таке визначення, автор робить акцент на правовому характері

страхування, яке покликане забезпечити виконання зобов'язань, прийнятих сторонами під час складання страхової угоди. Це, в першу чергу, стосується страхування кредитних ризиків. Тобто, страхування кредитних ризиків є зобов'язально-правовим способом забезпечення виконання зобов'язань.

Офіційне тлумачення цього терміна в українському законодавстві наведено у ст. 1 Закону України «Про страхування»: «Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів» [194].

В офіційному визначенні зафіксовані головні ознаки, що формують поняття страхування: об'єкт (вид цивільно-правових відносин), мета (захист майнових інтересів), перелік страхових подій, джерела страхування. Водночас є думки поважних науковців, які конструктивно критикують це визначення. На думку Осадеця С.С., ретельне вивчення поняття страхування і зіставлення різних його тлумачень, які містяться в наукових працях, показують, що офіційне визначення терміна дещо перевантажене правовими аспектами [168, с. 23]. В свою чергу В.В. Мачуський зазначає, що законодавче визначення поняття страхування містить складові, які не відображають правову природу страхування, що призводить до правоописовості, внутрішньої суперечності, втрати загальності, а відтак, і певної теоретичної дефектності [139, с. 195].

Страхування є системою економічних відносин між конкретними суб'єктами господарювання. На думку М. Гордона, правовідносини обов'язкового страхування виходять за межі цивільного права та регулюються фінансовим правом: «... договір не укладається, а органи страхування приймають

на облік об'єкти, вказані у законі. Всі ці об'єкти вважаються застрахованими, а платежі з їх власників стягуються у обов'язковому порядку» [284, с. 99-102].

З цього приводу, слід погодитись з думкою українських авторів, які підходять до визначення поняття «страхування» з точки зору економічних відносин:

Кінащук Л.Л.	врегульовані нормами фінансового права відносини з приводу формування, через сплату платежів зацікавленими особами, та використання грошового фонду з метою відшкодування збитків в особливо обумовлених випадках [96, с. 29].
Нечипорук Л.В.	сукупність (система, комплекс) економічних відносин з приводу утворення страхового фонду за рахунок внесків (платежів) юридичних та фізичних осіб до спеціалізованих цільових фондів, що призначаються для виплати страхового відшкодування і страхового забезпечення у заздалегідь обумовлених договорами страхування розмірах при настанні застережених договором подій, що призвели до майнового збитку, втрати прибутку або матеріальної відповідальності особи, яка уклала договір [156, с. 114].
Осадець С.С.	економічні відносини, за яких страхувальник сплатою грошового внеску забезпечує собі чи третій особі, в разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати страховиком, який несе повний обсяг відповідальності й для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, здійснює превентивні заходи щодо зменшення ризику, за

Попередження кримінальних правопорушень
у сфері страхування

	необхідності перестраховує частину останнього [168, с. 10].
Александрова М.М.	певний вид економічних відносин з приводу організації страхового захисту за рахунок створення і використання страхового фонду й інших фондів та ресурсів страховика з метою стабілізації економіки, розподілу ризиків, задоволення потреб страхувальників та власників, здійснення підприємницької діяльності, інвестування в економіку країни тимчасово вільних коштів [6, с. 96-98].

На підставі зробленого детального аналізу чинного законодавства та розглянутого історичного досвіду цієї дефініції, слід дати авторське визначення поняттю «страхування». Отже, страхування – це вид фінансово-економічних відносин між страховиком та страхувальником щодо формування та використання грошових коштів з страхового фонду в цілях страхової охорони майнових інтересів фізичних та юридичних осіб за допомогою відшкодування страхового забезпечення або збитку, заподіяного страхувальнику (застрахованій особі) при настанні певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством.

Нерідко в науці поняття «страхування» ототожнюють з поняттям «страхова діяльність». Це відбувається тому, що в українській юриспруденції відсутнє законодавчо закріплене поняття «страхова діяльність». Хоча вживання поняття «страхова діяльність» в нормативних актах є дуже розповсюдженим явищем, але відсутність визначення цього терміну безумовно є прогалиною національного законодавства України. Так, Іванов А.А. визначає страхування як вид необхідної суспільно корисної діяльності, при якій громадяни та організації наперед страхують себе від несприятливих наслідків у сфері їх матеріальних та особистих

благ шляхом внесення грошових внесків до особливого фонду спеціалізованої організації (страхової компанії) [261, с. 496]. Аналогічної точки зору дотримуються Анохін В.С. та Ковалевська Н.С. ставлячи, по суті, знак рівності між страховою діяльністю та економічними відносинами, що виникають у сфері страхування [10, с. 369; 184, с. 275].

З цим важко погодитися тому, що термін «страхування» значно ширший за поняття «страхова діяльність». Термін «страхування» включає в себе всі ознаки страхових відносин. Натомість, термін «страхова діяльність», який направлений на створення, надання та супровід своїх послуг стосується лише діяльності спеціально уповноважених державних організацій та страхових компаній. Аргументи, які підтверджують цю думку, знаходяться в ч. 1 ст. 352 Господарського кодексу України, який подає наступне визначення «страхування» – це діяльність спеціально уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання (страховиків), яка пов'язана з наданням страхових послуг юридичним особам або громадянам (страхувальником) щодо захисту їх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків), за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів [54].

Зробивши аналіз понять страхування, які наведені у статтях вітчизняного законодавства, можна дійти висновку, що один термін «страхування» містить в собі два різних змісту. Ця ситуація, яка склалася у страховому праві не відповідає вимогам юридичної техніки. З огляду на це, виникає потреба в розмежуванні цих понять. Отже, необхідно звернути увагу на те, що у понятті «страхування» згідно з ч. 1 ст. 352 ГКУ акцент робиться саме на діяльності спеціально уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання (страховиків), відтак цей термін необхідно розглядати як «страхову діяльність». Виходячи зі змісту цих двох понять можна зробити висновок про те, що їх не можна

ототожнювати між собою. Для врегулювання цього питання необхідно внести зміни до ч. 1 ст. 352 Господарського кодексу України замінивши слово «страхування» на словосполучення «страхова діяльність».

Страхуванню властиві певні специфічні ознаки, які характеризують його як економічну категорію: наявність страхового ризику як ймовірності та можливості настання страхового випадку, здатного завдати матеріального збитку; задоволення об'єктивної потреби фізичних та юридичних осіб у покритті можливого збитку; повернення страхових платежів, мобілізованих до страхового фонду, у формі страхових відшкодувань. У вітчизняній літературі по-різному визначається економічна суть страхування. Так, на думку А.А. Гвозденко, економічна суть страхування полягає в формуванні страховиком за рахунок страхових внесків страхувальників страхового фонду, призначеного для страхових виплат страхувальникам при настанні страхових випадків [50, с. 3]. Інакше кажучи, на перше місце виходить поняття страхового фонду. Але, у фінансових довідниках переважає визначення резерву як запасу для використання ресурсів, призначених для певних цілей. А термін «фонд» практично не визначається.

Отже, для розуміння економічної суті страхування необхідно чітко визначити зміст терміну «страховий фонд». На сьогоднішній день, в науковій літературі не існує єдиної думки щодо визначення поняття «страховий фонд». Окрім того, цьому визначенню не приділяється належної уваги. Термін «страховий фонд» необхідно застосовувати в тому разі, якщо мова йде про страховика. Під час самострахування створюються власні резервні фонди у протилежність придбання страхового поліса, для виконання державних соціальних програм. Тобто, страхові фонди відображають певне акумулювання ресурсів для подальшого їх використання. Факт про те, що страховий фонд є економічною базою для організації страхової справи, не

викликає сумнівів. Проте, визначення «страхування» як форми організації страхового фонду не повною мірою розкриває цільове призначення страхування, яке полягає перш за все у відновленні втрачених матеріальних благ при настанні непередбачених обставин.

Аналіз економічної суті страхування дозволяє зробити висновок, що страхування є самостійною економічною категорією та фінансовим інститутом. Слід погодитись з думкою російських учених Єрмасова С.В. та Єрмасова Н.Б., які стверджують, що страхування є економічною та фінансовою категорією [76, с. 8-9]. Обґрунтування цієї позиції полягає в тому, що страхування є одним із елементів виробничих відносин, яке пов'язане з відшкодуванням матеріальних збитків, що служить основою для безперервності процесу відтворення. Відшкодування збитків здійснюється в грошовій формі, тому виробничі відносини лежать в основі страхування та з'являються через обіг грошей. Тобто, страхування відноситься до системи фінансів.

Для глибшого з'ясування змісту страхування необхідно розглянути особливості, які наближають його до категорії кредиту. Відомо, що саме кредит забезпечує повернення отриманої грошової позики. Отже, ознака поворотності грошей від страховика до страхувальника наближує страхування до категорії кредитування, тим самим обумовлює приналежність страхування не тільки до категорії фінансів, але й частково до категорії кредиту. На цьому підґрунті професор Л.І. Рейтман зробив висновок про те, що «страхування є не тільки фінансовою, але являється частиною кредитної категорії» [223, с. 13]. У свою чергу, В.І. Серебровський стверджує про належність страхування до кредитного обігу держави: «Накопичені страхові кошти не лежать мертвим капіталом в касах страхових компаній, а розміщуються на видачу позик під будівництво, у відсоткові папери, на поточні рахунки» [236, с. 276].

Економічна суть страхування включає в себе функції, які є невід'ємною частиною у галузі фінансового права. Радянські економісти, визначаючи функції страхування, не торкалися його сутності, вважаючи, що функції страхування «...є зовнішніми формами, які дають змогу виявити особливості страхування як ланки фінансової системи. Категорія фінансів виражає свою економічну сутність передусім через розподільну функцію. Ця функція набуває конкретного, специфічного виявлення у функціях, притаманних страхуванню, – ризикованій, попереджувальній і заощаджувальній» [223, с. 17].

Відомий російський вчений В.В. Шахов називає ознаки, що характеризують економічну категорію страхування: наявність перерозподільних відносин, а також страхового ризику і критеріїв його оцінки; формування страхового зобов'язання з числа страхувальників і страховиків; поєднання індивідуальних і групових страхових інтересів; солідарна відповідальність всіх страхувальників за збиток; замкнута розкладка збитку; перерозподіл збитку у просторі та часі; поворотність страхових платежів; самоокуповування страхової діяльності [288, с. 38-41; 287, с. 19-20].

Такої ж думки дотримуються українські вчені К.С. Базилевич, В.Д. Базилевич [13, с. 28-29] та російські вчені С.В. Єрмасов, Н.Б. Єрмасова [76, с. 15].

Отже, на підставі вищевикладеного можна дійти до проміжних висновків. По-перше, багатоаспектність поняття страхування не повинна породжувати ілюзій з приводу того, що терміни «страхування» та «страхова діяльність» – це синоніми. По-друге, страхування має свій економічний зміст і відповідні йому форми прояву, що виражаються в його функціях:

– акумулятивна функція – передбачає збір грошових коштів у вигляді страхових внесків для формування спеціалізованого страхового фонду. Функція формування спеціалізованого страхового фонду реалізується в системі

резервних фондів, що забезпечують стабільність страхування, гарантію виплат і відшкодувань;

- компенсаційна функція – відшкодування збитку і особисте майнове забезпечення громадян, що є платою за страховий ризик. За допомогою цієї функції страхувальник одержує право реалізації об'єктивного характеру економічної необхідності страхового захисту;

- охоронна функція – це широкий комплекс заходів щодо недопущення або зменшення негативних наслідків нещасних випадків та стихійних лих. У результаті чого страховик здійснює заходи щодо попередження страхового випадку та мінімізації можливого збитку. Для реалізації цієї функції страховик утворює особливий грошовий фонд;

- попереджувальна функція полягає у тому, що страхові компанії можуть використовувати тимчасово вільні засоби страхувальників на профілактичні заходи, для інвестування в промисловість, будівництво, соціально-економічні, екологічні й інші програми;

- відновлювальна функція (захисна) полягає в тому, що при настанні страхового випадку і виплаті, обумовленої договором грошової суми, відбувається повне або часткове погашення втрат, понесених юридичними та фізичними особами;

- ощадна функція полягає у використанні страхування не тільки як захисту особистих і майнових втрат, але і захисту самих грошових коштів, вкладених як страхові внески (перестрахування);

- контрольна функція полягає в тому, що страхові платежі збираються у страховому фонді для реалізації певної мети та використовуються в обумовлених випадках відносно визначених договором або законом осіб.

Становлення України як самостійної, незалежної та демократичної держави обумовлює створення та розвиток національних ринкових відносин. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу та Світової організації

торгівлі визначає напрями та умови розвитку фінансового ринку в Україні, зокрема страхового ринку.

Демонополізація економіки поклала початок розвитку вітчизняного страхового ринку. Як зазначає Осадець С.С.: «Страховий ринок – це сфера економічних відносин, у процесі яких формується попит і пропозиція на страхові послуги та здійснюється їхня купівля-продаж» [168, с. 76]. У деяких публікаціях наводиться ширше поняття страхового ринку. Так, Н.М. Внукова наводить наступне визначення: «Страховий ринок – це система фінансово-економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страхова послуга, формується попит і пропозиції на неї» [42, с. 36].

Український страховий ринок перебуває сьогодні на порозі поступового інтегрування у транснаціональний світовий ринок. страхова галузь забезпечує дієву систему захисту майнових прав та інтересів усіх громадян і підприємств, підтримання соціальної стабільності суспільства, економічної безпеки держави, а також є важливим фінансовим інструментом регулювання національної економіки й потужним джерелом акумулювання коштів для їх подальшого довготермінового інвестування.

Українські вчені умовно поділяють розвиток страхового ринку на три періоди. Перший період (1991-1995 роки) характеризується прийняттям перших нормативних актів у сфері страхування. У цей період було прийнято Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування» від 10.05.1993 р. Цей документ став фундаментом для подальшого будівництва страхового ринку України.

Другий період (1996-2001 роки) характеризується як період законодавчих протиріч. З одного боку, розвивається фінансовий ринок, складовою частиною якого є страховий ринок, з іншого – руйнується основа розвитку страхового ринку, у результаті чого починається погіршення фінансового положення підприємств та населення.

Третій період (2002-2004 роки) розпочався з внесення змін до Закону України «Про страхування» 4.10.2001 р. В цей період був створений уповноважений орган щодо регулювання ринку фінансових послуг – Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. Особливою ознакою цього часу було придбання суб'єктами страхового ринку позитивного досвіду ведення справ [272, с. 132].

Думка В.М. Фурмана, який розмежував становлення страхового ринку України на часові періоди, є прийнятною. Та у зв'язку зі змінами, які відбулися за останні роки, пропонуємо виділити наступний період становлення українського страхового ринку:

Четвертий період (2005-2009 роки) – це період, коли Україна увійшла до Світової організації торгівлі. У зв'язку з чим виникла потреба в прийнятті Законів, які були необхідні для ухвалення Закону «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі», де міститься і Закон «Про внесення змін до Закону України «Про страхування», який підписав Президент України В.А. Ющенко 23.04.2008 р.

За даними Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України в 2010 році зареєстровано 451 страхова компанія. Така кількість страхових компаній негативно впливає на стан страхового ринку держави. У Польщі, де страхові платежі та якість страхових послуг суттєво випереджає нашу країну, нараховується 64 страхових компаній, в Угорщині – 26, у Молдові – 33, у Білорусі – 24, у Грузії – 15, у Вірменії – 13. В умовах розвитку страхового ринку, коли існує багато страховиків, які конкурують між собою, потрібне раціональне державне регулювання страхової діяльності. Тож логічно було б зазначити, що необхідно не нарощувати кількість страхових компаній, а необхідно поліпшувати їх якісний показник.

За обсягами наданих послуг страховий ринок значно перевищує інші сектори ринків небанківських фінансових послуг. Але, при цьому ринок страхування все ще

Попередження кримінальних правопорушень
у сфері страхування

поступається банківському сектору. Динаміка основних параметрів за останні роки свідчить про зміцнення тенденцій до зростання обсягів страхового ринку. Серед позитивних чинників спостерігається стійке зростання капіталу та обсягів активів, що є необхідною умовою стабільного функціонування і розвитку страхового ринку. До позитивних результатів також можна віднести реальне зростання обсягів страхових операцій з усіх видів страхування, підвищення показників фінансової надійності страховиків, формування фінансових груп за їх участю. Зростає загальна сума страхових платежів, отриманих страховиками України.

Таблиця 1.2.1.

Динаміка діяльності страхового ринку України

Показники по роках	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість страховиків, од.	387	398	411	447	469	469	451
Страхові премії, млн. грн.	19 431,4	12 853,5	13 829,9	18 008,2	15 981,8	12 658,0	9 199,3
Страхові премії в середньому на одного страховика, тис. грн.	50 210	32 295	33 649	40 286	34 076	26 989	20 397
Страхові виплати, млн. грн.	1 540,3	1 894,2	2 599,6	4 213	6 546,1	6 056,4	3 789,6
Страхові виплати в середньому	3 980	4 759	6 325	9 425	13 957	12 913	8 402

на одного страховика, тис. грн.							
Рівень валових виплат, %	8	14	19	23	29,4	33	25,6

Джерело: Власні розрахунки за даними Міністерства фінансів України та Національної комісії з регулювання ринку фінансових послуг.

На підставі аналізу даних приведених у таблиці 1.2.1. треба зробити висновок, що за рік 75 % страхових платежів залишаються на рахунках страхових компаній в якості прибутків та тільки 25 % виділяються для покриття витрат на відшкодування страхових виплат. Зміст страхового ринку, рівень його динамічності й розвиненості багато в чому визначає ефективність функціонування ринкової економіки. Значущість впливу страхування та необхідність у захисті інтересів страхувальників викликають потребу в підвищенні державного регулювання страхової діяльності. В умовах функціонування ринкової економіки, основу якої становить господарська діяльність різних форм власності та механізм державного регулювання відносин у сфері економіки, зростає потреба суб'єктів господарської діяльності у захисті своїх майнових прав та охороні власних інтересів від різноманітних, сучасних ризиків.

У розвинених країнах страхування є одним із найважливіших секторів національної економіки, що забезпечує перерозподіл 8-12 % валового внутрішнього продукту. Загальний обсяг надходжень до бюджетів цих країн від страхової галузі значно перевищує обсяги відповідних надходжень від банківської системи. Що стосується України, то тут ситуація на страховому ринку набагато гірша. Наприклад, у Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року зазначалося, що обсяг валових страхових виплат (відношення суми страхових виплат до суми страхових

платежів) щороку суттєво не змінюється [211]. Так, у 2000 році він становив 19,1 %, у 2004 році – 7,9 %, 2005 рік – 14,7 %, 2006 рік – 18,8 %, 2007 рік – 23,4 %¹. Це свідчить про розвиток негативних тенденцій на національному страховому ринку. Оскільки світова практика вважає якщо рівень страхових виплат нижчий за 70 %, то така ситуація на ринку є незадовільною, адже співвідношення між страховими виплатами і страховими преміями є індикатором позитивних процесів, що відбуваються на страховому ринку держави. В Україні ще не зовсім розуміють, що акумульовані через страхування грошові кошти є джерелом потужних інвестицій, які суттєво можуть поліпшити фінансовий стан держави в скрутні для неї часи.

Також, за експертними оцінками, сьогодні в Україні застраховано лише 10 % ризиків, тоді як у більшості розвинених країн цей показник становить 90-95 %. Частка страхового ринку України в загальноєвропейському обсязі страхових послуг складає лише 0,05 % – при тому, що в Україні приживає 7 % населення Європи [263, с. 122].

Український страховий ринок забезпечує перерозподіл ВВП країни всього на 2,5 % (у 2008 році). Це свідчить про потенційні можливості подальшого розвитку сфери страхування, а також про те, що страховий ринок не акумулює значного обсягу інвестиційних ресурсів та не справляє

---

¹ Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 12 місяців 2006 року. Таблиця 4. Рівень страхових виплат (за валовими та чистими показниками страхових премій та страхових виплат) за 2004, 2005 та 2006 роки.; Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 2007 рік та 1 квартал 2008 року. Таблиця 7. Рівень страхових виплат (за валовими та чистими показниками страхових премій та страхових виплат) за 2007 рік. // Офіційний сайт Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (Річні звіти Держфінпослуг). – [Електронні данні] . – К., 2009. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/734.html>.

відчутного впливу на процес перерозподілу валового внутрішнього продукту.

Проаналізувавши становище страхового ринку України, необхідно зробити наступні висновки:

- на українському страховому ринку діє велика кількість страховиків, які надають послуги на неналежному рівні;
- з часом обсяги статутних капіталів страховиків зростають, але це не надає страховикам фінансової стійкості на ринку;
- поступово частка страхування у ВВП країни зростає;
- негативною тенденцією є те, що рівень страхових виплат досі залишається низьким.

На сьогодні страховий ринок України не перетворився на ефективний інструмент захисту інтересів громадян та суб'єктів господарювання, інвестування української економіки. Низький рівень капіталізації страховиків не дає змоги забезпечити відповідальність за великі застраховані ризики, що призводить до перестрахування їх частини за кордоном та до необґрунтованого витоку грошових коштів з України, тобто інвестування іноземної економіки.

Процес становлення страхового ринку в Україні відбувається нерівномірно. Поряд зі становленням і зміцненням одних страхових компаній можна спостерігати банкрутство інших. Є багато чинників об'єктивного характеру, які впливають на здійснення страхової діяльності. Це, насамперед, слабка нормативна база страхування, неузгодженість між собою багатьох актів законодавства, низька платоспроможність потенційних страхувальників тощо. Найближчим часом відбудеться ще одне значне скорочення кількості страхових компаній у зв'язку з тим, що на світовому та внутрішньому ринках України великих обертів набула системна, фінансово-економічна криза, перед якою резиденти страхового ринку не встоять, завдяки чому їм доведеться об'єднуватися один з одним або проголошувати себе банкрутами, що негативно вплине на фінансове становище страхувальників.

На підставі узагальнення зазначених проблем та завдяки аналітичного звіту Українського центру економічних та політичних досліджень імені О. Розумкова [217, с. 19], необхідно зробити висновок, що незважаючи на значні темпи приросту за останні роки страхових премій страховий ринок України має ряд об'єктивних причин свого недостатнього розвитку, до яких можна віднести наступні проблеми, що стримують розвиток сучасного страхового ринку:

- низький платоспроможний попит фізичних та юридичних осіб на страхові послуги;
- недовіра громадян до діяльності страхових компаній;
- незначні обсяги та недосконала структура капіталу страхових організацій;
- відсутність цілеспрямованої державної політики у сфері страхування, що призводить до безсистемності розвитку вітчизняного страхового ринку;
- недосконалість чинної нормативно-правової бази, що регламентує розвиток страхової галузі;
- порушення чинного законодавства з боку страхових компаній, страхових агентів, страхових брокерів, аварійних комісарів;
- зростання випадків страхового шахрайства.

Отже, ринок страхових послуг набув певного рівня розвитку, але не став реальним чинником стабільності. За своїми інституційними і функціональними характеристиками не відповідає завданням розвитку національної економіки і тенденціям світових страхових ринків, що зумовлює його істотне гальмування у глобальному процесі формування світової фінансової системи. Впорядкування ринку страхових послуг в Україні ще не закінчено. Тож є надія на те, що через декілька років діяльність суб'єктів страхового ринку стабілізується та наблизиться до стандартів фінансових ринків Європейського Союзу. Важливим фактором проведення інтеграції України до Європейського Союзу є формування та виконання загальнодержавної програми адаптації

законодавства України до європейських стандартів, а також створення ефективного механізму їх реалізації.

1.3. Інститут страхування в системі забезпечення економічної безпеки

По мірі формування ринкових відносин і розвитку світової економічної системи розширюються завдання та роль страхування як регулятора відтворювальних процесів на макро- та мікрорівнях. Страхування є важливим інструментом забезпечення безперервності, стабільності розвитку суспільного виробництва й головним засобом захисту громадян, суб'єктів господарювання та держави. Страхування позитивно впливає на економіку держави, звільняє бюджет від витрат із відшкодування збитків та є одним із найстабільніших джерел довгострокових інвестицій. На сьогодні визначальним завданням державної політики в галузі страхування є підвищення його ролі в забезпеченні сталого розвитку економіки та умов для підвищення захисту майнових інтересів суб'єктів страхування, оскільки надійний страховий захист виступає фактором соціальної та економічної безпеки держави [260, с. 82].

За роки незалежності значно послабився економічний суверенітет України, зросла економічна небезпека за багатьма параметрами розвитку національної економіки, що вимагає

грунтовного комплексного вивчення механізму забезпечення економічної безпеки країни. Механізм забезпечення економічної безпеки країни – це сукупність інституційних та організаційних структур, комплекс використовуваних ними форм і методів, за допомогою яких у певній послідовності послаблюється, а відтак усуваються внутрішні і зовнішні загрози існуванню країни в економічній сфері.

Безпека як система корінних, типових властивостей будь-якої країни втілює в собі усі сфери різних галузей життєдіяльності й розвитку людини, суспільства, держави і природи. В цілому, безпеку можна визначати як якісну характеристику об'єкта (системи), здатність об'єкта до існування і розвитку та його захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз. Місце, роль та пріоритет кожного елементів безпеки визначаються обставинами, що реально складаються на певний період часу всередині й зовні об'єкта. У багатьох виданнях безпека трактується як стан, за якого будь-який суб'єкт перебуває під надійним захистом та не піддається негативному впливу будь-яких загрозливих факторів [263, с. 3-4].

Заслуговує на увагу точка зору Л. Коженевського [102, с. 147], згідно з якою усі визначення сутності поняття «безпека» можна розглядати у перерізі двох концепцій: перша виділяє сутність безпеки у формах існування; друга – сутність безпеки у загрозах. На думку автора, ці концепції не доцільно розглядати окремо, бо вони є взаємопов'язаними та одна впливає з іншої. Безпека, на думку автора, це певний стан захищеності будь-якого суб'єкта від загроз, який можна досягти лише за умов певної діяльності. Якщо досягнуто певного стану захищеності, то й забезпечено певні форми існування, бо певний рівень безпеки є підґрунтям певної форми існування. Враховуючи сутність безпеки, під цим поняттям розумітимемо певний стан захищеності будь-якого суб'єкта у системі його зв'язків від впливу внутрішніх і

зовнішніх загроз, який оцінюється його рівнем і забезпечує самозбереження та розвиток сьогодні й у майбутньому.

При визначенні економічної безпеки національної економіки слід розмежувати поняття національної безпеки, економічної безпеки та економічної безпеки держави. Поняття «національна безпека» значною мірою пов'язане з поняттям «безпека». У політико-правових вченнях античності була спроба розглянути проблему забезпечення безпеки громадян як засіб досягнення загального блага. Так, наприклад, Аристотель висував критерії безпеки громадян [12, с. 509]. Спіноза називав головною метою створення «громадянського суспільства» – мир та безпеку життя [249, с. 311].

Одним з перших хто дослідив поняття «безпеки» через призму держави, суспільства та індивіда, був Т. Гоббс. Він стверджував, що безпека – це забезпечення всіх громадян держави належними умовами для їх самореалізації, свободи, захисту їхнього життя, власності від посягань з боку будь-якої людини, суспільства чи держави [51, с. 85].

Національна безпека держави – це системна категорія права, політичної економії та політології, тісно пов'язана з категоріями територіальної єдності й недоторканності, агресії та примусу, економічної незалежності та економічного суверенітету. У процесі досліджень сформувалися декілька напрямків визначення «національної безпеки». Перший напрямок розглядає національну безпеку у контексті національних інтересів (С. Браун, Б. Броді, Дж. Колінз), другий напрям сконцентрований на основних цінностях суспільства (К. Норр, Ф. Трегер, А. Архарія).

Також є визначення «національної безпеки», яке закріплене в Законі України «Про основи національної безпеки України» – це захищеність життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [202].

Щодо економічної безпеки, то вона є провідною складовою національної безпеки. Вона відображає причинно-наслідковий зв'язок між економічною могутністю країни, її воєнно-економічним потенціалом та національною безпекою. Відповідно до структури економічної системи, напрямами досягнення економічної безпеки є незалежність у формуванні й розвитку продуктивних сил, техніко-економічних відносин, власності та управління нею, господарського механізму.

Вагомий внесок у дослідження поняття «економічна безпека» зробили В.І. Мунтіян [151], який розглядає цю дефініцію як складову частину національної безпеки. Барановський О.І. вважає складовою економічної безпеки – фінансову безпеку [21].

З точки зору національної економіки економічна безпека описує такий її стан, за якого забезпечується захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави. Під життєво важливими інтересами в даному контексті розуміють сукупність потреб, які забезпечують існування і прогресивний розвиток особистості, суспільства, держави.

Отже, економічна безпека держави – це такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально орієнтований розвиток країни у цілому, достатній економічний та оборотний потенціал за найсприятливіших варіантів розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів [133, с. 409].

Головним завданням держави є побудова системи економічної безпеки суб'єктів господарювання та громадян для надійного захисту їх інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз. Адже забезпечення економічної безпеки є однією із головних складових зміцнення незалежності та посиленні суверенітету України.

Аналіз літературних джерел засвідчив, що науковці та практики по-різному підходять до визначення змісту системи забезпечення економічної безпеки. Так, В.П. Мак-Мак вважає, що система безпеки охоплює наукову теорію безпеки, політику і стратегію безпеки, засоби і методи забезпечення безпеки і концепцію безпеки підприємства [132]. Ярочкін В.І. визначає систему безпеки як організовану сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів, заходів, що забезпечують захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [313]. Ярочкін В.І. визначає систему безпеки як організовану сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів, заходів, що забезпечують захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [38].

На думку А.І. Пономаренка, система економічної безпеки – це сукупність об'єкта, засобів захисту, нормативної бази та організаційних структур її здійснення [188]. Грунін С.О. розглядає систему забезпечення економічної безпеки у формі графічних зображень комплексних принципових моделей забезпечення безпеки персоналу фірми, основних фондів, конфіденційної інформації, елементами яких є: об'єкт безпеки, об'єкт загроз, джерела загроз, загрози та засоби захисту та ін. [57].

Виходячи з комплексності та багаторівневості, системою економічної безпеки є комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних та пропагандистських заходів, спрямованих на якісну реалізацію захисту інтересів держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Поняття економічної безпеки тісно пов'язане з категорією ризику, тому багато досліджень направлені на визначення та класифікацію складових ризику в системі економічної безпеки. Такі науковці як Е. Бухвальд та С. Лазаренко вважають, що використання категорії ризику сприяє значному підвищенню ефективності управління. Предметом

економічної безпеки держави є керування економічними ризиками. За цим абстрактним визначенням розуміється управління ризиками, що пов'язані з такими діями, як: виявлення джерел загроз і небезпек для об'єкта захисту держави; їх ідентифікація і моніторинг; формування моделей захисту, нормативно-правової бази, організаційних структур; здійснення функцій економічного захисту; контроль та корегування. Це коло заходів з предмета економічної безпеки взагалі, у тому числі держави, визначає її функції та сутність економічної безпеки.

Одним із способів досягнення стабільного стану економічної безпеки є страхування. З огляду на це вважаємо доцільним розглянути інститут страхування в системі економічної безпеки, бо саме за допомогою нього можна мінімізувати ризики та забезпечити надійну економічну безпеку держави. Сутність страхування обумовлюється постійною присутністю в житті кожної людини ризику – небезпеки. Невідомість цієї небезпеки може бути пов'язана з недостатніми знаннями сил природи, дій людини і навіть держави. Складність терміну «страховий ризик» полягає в тому, що його вживання є неоднозначним. Страховий ризик (франц. *risque*, італ. *rischio* – ризик, небезпека) – ймовірна подія або сукупність подій, на випадок якої проводиться страхування; конкретний об'єкт страхування або вид відповідальності; розподіл між страховиком та страхувальником несприятливих економічних наслідків у разі настання страхового випадку [293, с. 853]. Російський вчений Ю.Б. Фогельсон дає наступне визначення терміну: «Страховий ризик – це передбачлива подія, на випадок настання якої робиться страхування» [271, с. 17].

Згідно ст. 8 Закону України «Про страхування» страховий ризик – це певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання страхового випадку [194]. Виходячи зі змісту самого визначення можна стверджувати, що основними ознаками страхового ризику є ймовірність та випадковість його

настання. Страхується лише той ризик, за яким можна оцінити ймовірність страхового випадку, визначити розмір збитку, обчислити ціну страхової послуги та можливу частку страхового відшкодування. У страховому праві виділяють небезпеку, від якої здійснюється страхування та факт настання шкоди у страхувальника. Обов'язок страховика полягає у сплаті грошової суми, який виникає під час заподіяння шкоди страхувальнику, але тільки у тому разі, якщо шкода заподіяна у наслідок дії небезпеки, від якої здійснювалось страхування.

Під забезпеченням економічної безпеки розуміється відстеження й оцінка рівня загроз пріоритетним національним інтересам, а отже їх взаємозалежність: розрахунок сумарного потенціалу, розкриття закономірності в системі «пріоритети національних інтересів – загрози». Загрозами економічній безпеці України слід вважати фактори, що безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки і небезпеку незалежному державному існуванню та добробуту.

Виходячи з ситуації в українській економіці, а також з тенденцій, які спостерігаються в процесі її реформування, можна виділити деякі внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці України. Внутрішні загрози:

- відсутність на державному рівні розробленої концепції та системи економічної безпеки;
- низький рівень науково-технічного потенціалу, втрата лідерства на важливих напрямках науково-технічного розвитку;
- високий рівень зношеності матеріально-технічної бази багатьох економічних галузей, передусім матеріального виробництва;
- усунення держави від монополії у виробництві й реалізації стратегічних видів товарів, необґрунтована лібералізація зовнішньоекономічної діяльності;

Попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування

- надто велика диференціація у доходах та споживанні населення, зростання рівня бідності, високий рівень безробіття;
- антисоціальна політика у сфері приватизації, що призводить до значного зниження вартості об'єктів приватизації;
- криміналізація економіки, зростання її «тіньового» сектора, поширеність організованої злочинності на ключові галузі економіки України;
- високий рівень корупції у державно-управлінській сфері;
- недосконалість законодавства у сфері економічних відносин та механізмів формування економічної політики;
- низький рівень заробітної плати, відсутність мотивації до праці тощо.

Зовнішні загрози:

- зниження інвестиційних надходжень в економіку держави;
- значна частка сировинного експорту у зовнішньоекономічній діяльності та втрата традиційних ринків збуту;
- залежність забезпечення України від імпорту продовольчих товарів, товарів повсякденного попиту, технологічної продукції стратегічного значення;
- скуповування іноземними фірмами підприємств України з метою усунення їх як з зовнішніх, так і внутрішніх ринків збуту;
- негативний вплив на національну економіку світових фондових, фінансових та валютних ринків;
- високий рівень зовнішнього боргу тощо.

Загрози економічній безпеці у перспективі породжують стратегічні та національні ризики. Кожній загрозі відповідає певний ступінь ризику. Необхідність визначення ступенів ризику значною мірою зумовлена питанням визначення прийнятного рівня безпеки. Кількісний вимір різних видів загроз за рахунок визначення рівня ризиків дає можливість порівнювати ці види загроз між собою і, відповідно, визначати рівень безпеки – ступінь їх захищеності. До стандартних

ризиків будь-якої країни відносять: природні, політичні, загальноекономічні, фінансові.

Одним із способів досягнення захищеності держави є налагоджена, ефективна система страхування ризиків (загроз). На практиці страхування, виконуючи свої функції, захищає страхувальників від різних категорій ризиків, забезпечуючи безперебійний процес виробництва та стабільне зростання підприємства у поточній і стратегічній перспективах. Це досягається шляхом відшкодування страховою компанією вартості понесених фінансових та матеріальних витрат і в такий спосіб дає можливість зменшити фінансове навантаження на бюджети суб'єктів господарської діяльності та держави.

На основі вищенаведеного, можемо стверджувати, що страхування, виконуючи свої базові функції, є невід'ємним елементом економічної безпеки, зокрема фінансової безпеки держави.

Вступ України до СОТ відкрив нові експортні можливості для української держави, і водночас експортери більшою мірою потребуватимуть страхового захисту їх відповідальності за якість виробленої ними продукції. Враховуючи, що задоволення можливих позовів проти них відповідними міжнародними судовими інстанціями може вимірюватися мільйонами та десятками мільйонів євро, то страхування є ефективним засобом уникнення погіршення фінансового стану підприємства чи держави внаслідок таких судових рішень.

Водночас внаслідок низького освоєння страхового поля України (лише 10 % потенційних ризиків передаються на страхування), підприємства залишають за собою непомірно велику частину існуючих ризиків, настання яких може негативно вплинути на їхню фінансову безпеку.

У сучасних складних умовах ведення господарської діяльності недооцінюється роль страхування у зміцненні економічної безпеки держави в умовах недієвості інституцій

держави у захисті бізнесу від кримінальних посягань, так званого «рейдерства», корупційних та дискримінаційних дій представників органів державної влади шляхом страхування великими акціонерами титульних прав на акції.

Необхідно підкреслити, що сьогодні страхування не розглядається державою як дієве джерело кредитних ресурсів. Світова практика доводить, що воно здатне забезпечити доступ підприємств до фінансово-кредитних ресурсів та конкурентних позицій на зовнішніх ринках.

Одним з механізмів ефективного захисту майнових інтересів страхувальників у розвинених державах світу є створення страхових гарантійних фондів у формі неприбуткових державних чи комунальних організацій. Одночасно ці інституції виконують роль додаткового елемента системи фінансово-кредитного сприяння розвитку підприємництва. Фінансові ресурси цих фондів формуються за рахунок обов'язкових відрахувань від сум, які поступають до страхових компаній від того чи іншого виду страхування. Управління фондами та прийняття рішень щодо переліку економічних ризиків, які підлягають відшкодуванню, а також рішень щодо виплат страхових сум здійснюються наглядовою радою гарантійного фонду.

Вагомою може стати роль страхових гарантійних фондів у зміцненні економічної безпеки підприємницької діяльності (зокрема у секторі малого підприємництва) шляхом покриття таких ризиків, як: втрата прибутку; збитки від виробничих перерв; неплатежі контрагентів; неповернення кредиту чи позики; ризики, пов'язані з зовнішньоекономічною діяльністю підприємств тощо.

Отже, між категоріями «страхування» та «економічна безпека держави» існує тісний взаємозв'язок. Страхування як засіб убезпечення від ризиків є невід'ємним елементом системи економічної безпеки. Воно забезпечує дієву систему захисту майнових прав та інтересів усіх громадян, підприємств, суб'єктів господарювання, підтримання

соціальної стабільності суспільства, економічної безпеки держави, а також є важливим фінансовим інструментом регулювання національної економіки й потужним джерелом акумулювання коштів для їх подальшого інвестування. Страхуванню як системоформувальному чиннику розвитку держави належить важлива роль у створенні ефективної системи економічної безпеки держави.

Розділ 2

ПРОТИПРАВНІ ДІЇ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

2.1. Недоліки правового регулювання страхування як системоруйнуючий чинник економічної безпеки

Формування законодавчої бази сфери страхування, а також становлення національного страхового ринку незалежної України відбувалося у складних макроекономічних умовах, що призвело до створення неефективної нормативно-правової та законодавчої бази. Але, необхідно віддати належне тим, хто в таких складних соціально-економічних умовах прагнув створити хоча б мінімальну нормативну базу щодо врегулювання страхових відносин.

У комплексі прав і свобод громадян України, закріплених у Конституції України, особливу роль займає ст. 41 – конституційне право громадян на захист майнових інтересів [111]. Досвід проведення обов'язкових та добровільних видів страхування за роки незалежності України висвітлив проблему необхідності підвищення правової культури

населення у сфері страхування, зокрема не лише споживачів страхових послуг, а й професійних учасників страхового ринку.

У будь-якому суспільстві страхування, будучи соціальною закономірністю, вимагає правового закріплення та регулювання. З цього приводу Н.Б. Пацурія зазначає: «Одним із найважливіших чинників розвитку страхової справи, зважаючи на її велике соціально-економічне значення для нормального існування економіки країни, є становлення і розвиток нормативної бази ...» [174, с. 38].

Для будь-якого ринку, що знаходиться в процесі становлення, роль державного регулювання важко переоцінити. Проте, аналіз програми діяльності уряду, цільових державних програм та інших нормативно-правових актів свідчить, що довгострокова державна політика у сфері страхування до цих пір не сформована. Від цього залишається на низькому рівні правова культура всіх учасників страхового ринку. Як стверджує Д. Гуцалова: «...Сьогодні страховий ринок України сформувався як самостійна сфера економіки з своїми тенденціями розвитку і достатньо високим рівнем конкуренції. Але це не означає, що законодавче регулювання в даній сфері є достатнім і здійсненим....» [60, с. 92].

Однією з багатьох проблем страхового законодавства вбачається безсистемність прийняття нормативних актів. З метою системності прийняття рішень у сфері страхування необхідно систематизувати законодавство України, що його регулює. У підтвердження цього М.Я. Шимінова стверджує, що розвиток, ефективність та дієвість страхування неможливі без належної правової бази, без створення системи юридичних актів, покликаних затверджувати і регулювати страхові відносини в нових історичних умовах. При цьому М.Я. Шимінова у своїх наукових працях відзначає, що «нормативні акти знаходяться між собою у суворій ієрархічній підлеглості, від якої залежить юридична сила того або іншого нормативного акту, а сукупність (система) нормативних актів,

регулюючих страхові відносини, є страхове законодавство» [298, с. 15, 121].

Страхові правовідносини регулюються в кожній країні встановленими державою правилами поведінки їх учасників. У Франції – це Страховий кодекс, у Німеччині – Закон «Про страховий нагляд», який було прийнято ще у 1901 р. [99, с. 36], у Великій Британії та США страхове право ґрунтується переважно на судовому прецеденті [95, с. 38].

Що стосується України, тут страхове право ґрунтується на масивному пласті нормативно-правових документів:

- Конституція України;
- Міжнародні угоди, які підписала та ратифікувала Україна;
- Цивільний кодекс України;
- Господарський кодекс України;
- Закони та постанови Верховної Ради України;
- Укази та розпорядження Президента України;
- Декрети, постанови та розпорядження Кабінету

Міністрів України;

- нормативні акти, які затверджені Міністерствами, відомствами, центральними органами виконавчої влади та зареєстровані в Міністерстві юстиції України;

- нормативними актами Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, що згідно із законодавством України здійснює державне регулювання та нагляд за діяльністю учасників страхового ринку;

- нормативні акти органів місцевої виконавчої влади.

Наведені нормативні документи діють у взаємозв'язку один з одним та становлять єдину систему державних актів. У своїй сукупності нормативні акти складають правове забезпечення інституту страхування, які не можуть суперечити один одному. Вони повинні затверджувати, регулювати та виконувати задачі та функції, які покладені державою на інститут страхування.

У Конституції України визначено, що виключно законами України встановлюються засади створення й функціонування

фінансового ринку (ст. 92), а Кабінет Міністрів України забезпечує здійснення фінансової політики (ст. 116). Отже, Конституція України встановила загальні норми правового регулювання фінансової політики, однією зі складових якої є забезпечення розрахунків у страховій справі. Зокрема, у Конституції України закріплені базові норми, які регулюють відносини у сфері страхування: ст. 46: «Громадяни мають право на соціальний захист... Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення»; ч. 1 ст. 49: «Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» [111].

Як вже зазначалося вище, до законодавчої системи страхування належать міжнародні угоди, які підписала та ратифікувала Україна. Відносно страхування, це в першу чергу Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі (далі СОТ), який було підписано в Женеві, 5 лютого 2008 року та ратифіковано Законом України № 250-VI (250-17) від 10 квітня 2008 року [192]. Згідно з цим протоколом, Україна приєднується до Угоди про СОТ та стає її членом. Необхідно наголосити на тому, що через п'ять років після вступу України до СОТ наберуть чинності норми Закону України «Про страхування», які були внесені 10 квітня 2008 року. Ці положення закріплюють норми, які забороняють здійснювати страхову діяльність на території України страховикам-нерезидентам, крім таких видів страхової діяльності, як:

1. Виключно із страхування ризиків, пов'язаних з морськими перевезеннями, комерційною авіацією, запуском космічних ракет і фрахтом (включаючи супутники) у разі, якщо об'єктом страхування є майнові інтереси, пов'язані з товарами, які транспортуються, та/або транспортним засобом, яким вони транспортуються та/або будь-яка відповідальність, що виникає у зв'язку з таким транспортуванням товарів;

2. Перестрахування;

3. Страхове посередництво, таке як брокерські та агентські операції стосовно: перестраховування, виключно із страхуванням ризиків, пов'язаних з морськими перевезеннями, комерційною авіацією, запуском космічних ракет і фрахтом (включаючи супутники), у разі, якщо об'єктом страхування є майнові інтереси, пов'язані з товарами, які транспортуються, та/або транспортним засобом, яким вони транспортуються, та/або будь-яка відповідальність, що виникає у зв'язку з таким транспортуванням товарів;

4. Допоміжні послуги із страхування, такі як консультаційні послуги, оцінка актуарного ризику та задоволення претензій.

У зв'язку з цим, можна канстантувати, що у 2013 році на страховому ринку України з'являться страховики-нерезиденти, які будуть займатися страховою діяльністю, але до них будуть застосовуватися додаткові умови. Згідно з положенням цієї норми страховик-нерезидент має право здійснювати страхову діяльність в Україні за таких умов:

- держава, в якій зареєстрований страховик-нерезидент, належить до держав, що є членами Світової організації торгівлі та не належить до держав, які не беруть участі в міжнародному співробітництві у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і у фінансуванні тероризму, а також співпрацює із Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF);

- між уповноваженим органом із здійснення нагляду за страховими компаніями країни, в якій зареєстрований страховик-нерезидент, та Уповноваженим органом підписано меморандум про обмін інформацією;

- за страховою діяльністю відповідно до законодавства країни реєстрації страховика-нерезидента здійснюється державний нагляд;

- між Україною та країною, в якій зареєстрований страховик-нерезидент, укладено міжнародний договір про

запобігання податковим ухиленням та уникнення подвійного оподаткування;

- страховик-нерезидент розташований на території країн або окремих територій, які згідно з рішенням Організації економічного співробітництва та розвитку ООН не мають офшорного статусу, або на території інших країн, якщо не офшорний статус такого страховика підтверджений висновком відповідної торгівельно-економічної місії;

- страховик-нерезидент має відповідну ліцензію на здійснення страхової діяльності відповідно до законодавства держави, в якій він зареєстрований;

- рейтинг фінансової надійності (стійкості) страховика-нерезидента відповідає вимогам, установленим Уповноваженим органом [194].

Основними законодавчими актами, які стоять на стражі принципів страхування, звичайно після Конституції України, є Цивільний Кодекс України та Закон України «Про страхування» від 04.10.2001 р.

Найбільш загальні принципи страхування викладені в Цивільному Кодексі України (далі – ЦКУ): у главі 67 [280], яка присвячена страхуванню. Отже, з цього приводу вважаємо за доцільне розглянути страхування в контексті цивільного права. Як відомо, ЦКУ регулює товарно-грошові та інші майнові та немайнові відносини, що виникають між суб'єктами цивільних відносин. Об'єктами цивільних правовідносин є майнові та грошові цінності, включаючи предмети товарної, інтелектуальної праці, а також матеріальні та нематеріальні цінності. Також, ЦКУ охоплює право власності, зобов'язальне право, страхове та спадкове право тощо. Українські вчені Д.П. Біленчук, П.Д. Біленчук, О.М. Залетів, Н.І. Клименко зазначають, що особливістю страхових відносин, стосовно права власності є те, що оплачуючи страхові послуги, страхувальник втрачає право володіння, користування та розпорядження своїми грошима – внесеними страховими платежами [27, с. 18]. Тобто, якщо

страхувальник у період дії договору страхування не зазнав збитків через страховий випадок, то його внески є безповоротною платою за ризик, який на себе взяла страхова компанія (винятком може бути лише страхування на дожиття). Цивільний кодекс України не дає повного законодавчого тлумачення правового регулювання страхової діяльності.

Отже, велике значення має прийняття Страхового кодексу України, який узгодив та узагальнив би основні положення в системі українського страхового законодавства. В Україні була спроба створення Страхового кодексу: проект Закону України № 7345 від 11.04.05 р. вносився на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України М.Н. Добкіним та О.Ю. Каратумановим, але згідно висновку Головного науково-експертного управління був відхилений в першому читанні на засіданні Верховної Ради України. Відповідно до цього висновку в даному проекті були наступні недоліки:

- цей проект повторював норми чинного законодавства і не містив великої кількості нового нормативного матеріалу;
- деякі положення про страхування з окремих законів до цього проекту не внесені. Отже, його не можна вважати інкорпорацією страхового законодавства;
- неточне і некоректне вживання термінів, які використовуються в даному проекті;
- у проекті закону ст. 152 «Вимога про необхідність наявності договору ОМС (обов'язкового медичного страхування) і страхового медичного сертифікату як обов'язкової умови участі громадян України і іноземних громадян в суспільних відносинах» суперечить ст. 64 Конституції України, за якою конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, окрім випадків, передбачених Конституцією України¹.

---

¹ Висновок Головного науково-експертного управління на проект Страхового кодексу України (реєстр. № 7345 від 11.04.05 р., внесений

Незважаючи на те, що проект Страхового кодексу України є повним дублюванням нормативно-правових актів, які стосуються страхування і містить багато недоліків, все таки була спроба кодифікації страхового законодавства. Позитивним моментом є спроба поєднання в одному документі всіх законодавчих актів, які регулюють сферу страхування, закріплення страхової термінології, а також скорочення кількості обов'язкових видів страхування з 42 до 20.

Позитивним прикладом для нашої держави може бути законодавство про страхування у Франції, яке об'єднало в одному документі всі положення страхового права. Так, декретами № 76-666 та № 76-667, а також рішеннями Міністерства економіки та фінансів від 16 липня 1997 року введено у дію Страховий кодекс, який складається з трьох розділів та є чинною кодифікацією норм законів та підзаконних актів. У першому розділі об'єднанні норми законів, у другому – постанови уряду, третій – містить приписи інших адміністративних органів.

Прийняття Страхового кодексу є нагальною потребою сьогодення для України. Прийняття цього Кодексу сприяло б викоріненню багатьох проблем та неузгодженостей у страховому законодавстві країни.

Що стосується Закону України «Про страхування» [194] (далі – Закон), то він є основоположним правовим актом, який регулює відносини у сфері страхування і спрямований на утворення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів громадян, підприємств, установ та організацій. Цей закон не регулює відносини, які складаються

в державному соціальному страхуванні. Структура Закону складається з 5 основних розділів та 46 статей.

Перший розділ Закону «Основні положення» закріплює основний понятійно-термінологічний апарат. У ньому визначаються такі базові поняття: страхування, страховики, страхувальники, об'єкти та види страхування, страховий ризик, страховий випадок, страхова сума, страхове відшкодування, страхові платежі та інші. Головними нормами цього розділу є норми, які встановлюють вимоги до страховика при його створенні та реєстрації, а також ті, які закріплюють порядок здійснення обов'язкового страхування.

Другий розділ Закону «Договори страхування» регулює порядок проведення страхування. Цей розділ визначає вимоги до договорів та правил страхування, встановлює обов'язки страховиків та страхувальників. Норми цього розділу дуже тісно пов'язані з нормами Цивільного кодексу України, що свідчить про взаємозв'язок між цими нормативними актами.

Третій розділ Закону закріплює умови забезпечення платоспроможності страховиків. У цьому розділі надається фінансовий механізм здійснення страхової діяльності. Суттєвими статтями цього розділу являються ті, які регулюють порядок формування та види страхових резервів. Деякі норми регулюють лише фінансові питання: створення гарантійних фондів, порядок обліку та звітності та ін.

Четвертий розділ визначає основні положення державного нагляду за страховою діяльністю. Саме цей розділ Закону визначає державний орган, який займається наглядом за страховою діяльністю в Україні – Національна комісія з регулювання ринку фінансових послуг України, встановлює її права та обов'язки. Цей розділ Закону закріплює порядок ліцензування страхової діяльності, що забезпечує правове регулювання діяльності страховиків на страховому ринку.

П'ятий розділ Закону «Прикінцеві положення» передбачає закріплення загальних положень: розгляд суперечок, застосування норм міжнародного права.

Відповідно до змісту Закону України «Про страхування» можна дійти висновку, що цей нормативний документ є основним, базисним правовим джерелом, який закріплює та регулює відносини на страховому ринку України. Завдяки ухваленню Верховної Ради України цього Закону почали прийматися багато підзаконних актів, зокрема постанов та розпоряджень, що містять окремі положення стосовно страхування та закріплюють окремі питання здійснення страхової діяльності в Україні.

Головним нормативним актом Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) стосовно сфери страхування є Розпорядження КМУ від 23.08.2005 р. № 369-р «Про схвалення Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року» [211]. Цим документом було закріплено стратегічні підходи, які покладені в основу державної політики у сфері страхування, створено законодавчі та економічні умови стимулювання розвитку страхового ринку, визначено основну мету, завдання, напрямки його розвитку на період до 2010 року відповідно до головних стратегічних цілей розвитку держави. Це розпорядження закріплює основні заходи з реалізації Концепції, за умови виконання яких страховий ринок України повинен вийти на інший рівень розвитку. Але, орієнтуючись на політичний стан країни в період дії цього розпорядження, можна з сміливістю заявити про те, що розпорядження КМУ є формальним та залишається лише на папері. Вважаємо доцільним пролонгувати положення які закріплені Розпорядженням КМУ від 23.08.2005 р. № 369-р «Про схвалення Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року» до 2015 року.

Як відомо, державна політика щодо страхування ґрунтується на зміцненні засад діяльності його учасників та на використанні переважно непрямих методів впливу на процеси, що відбуваються у сфері страхування. Так, зокрема, з метою врегулювання відносин у сфері страхового посередництва Кабінет Міністрів України затвердив своєю

Постановою № 1523 від 18 грудня 1996 р. «Положення про порядок провадження діяльності страхових посередників». Це положення закріплює правове регулювання діяльності страхових брокерів та агентів на страховому ринку, воно регулює порядок провадження діяльності страховими посередниками та спрямоване на посилення захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та громадян під час отримання страхових послуг через страхових посередників.

Постановою Кабінету Міністрів № 8 від 5 січня 1998 року затверджено «Типове положення про організацію діяльності аварійних комісарів» [187, с. 6-9]. Постанова здійснює правове регулювання діяльності аварійних комісарів на страховому ринку. Положення закріпило загальні умови та порядок провадження діяльності аварійних комісарів, які з'ясовують причини настання страхового випадку та визначають розмір збитків.

Постановами Кабінету Міністрів (їх близько 30) регулюється порядок проведення кожного з видів обов'язкового страхування: «Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України № 953 від 23 червня 2003 року; Постанова Кабінету Міністрів України № 959 від 14 серпня 1996 року «Про затвердження Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті»; Постанова Кабінету Міністрів України № 1175 від 28 вересня 1996 року «Про порядок і умови проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів» та інші у відповідності до Закону України «Про страхування».

Обговорюючи локальні нормативні акти, які використовуються у страхових правовідносинах та їх правову регламентацію, слід зазначити, що серед них особливе місце займають правила страхування, що розробляються страховиками, на основі яких ґрунтуються договори

страхування. Порядок і умови застосування правил страхування учасниками страхових відносин визначені ст. 17 Закону України «Про страхування», які встановлюються страховиком відповідно до вимог цього Закону. Правила страхування розробляються страховиком окремо для кожного з видів страхування і підлягають реєстрації в Національній комісії з регулювання ринку фінансових послуг при видачі ліцензії на право здійснення відповідного виду страхування. Правове значення правил страхування полягає в тому, що цей документ містить положення, якими страховик визначає загальні умови та порядок здійснення відповідного виду добровільного страхування. Тобто, правила є правовою основою, спираючись на яку сторони вступають у договірні правовідносини у сфері страхування. Слід погодитися з думкою В. Семеняки стосовно того, що правила страхування за своєю правовою природою є головним локальним нормативним актом, який спеціально розробляється страховиком для кожного виду добровільного страхування, на основі якого укладається договір страхування [235, с. 47].

Значне місце у структурі страхового законодавства займає судова практика. Страхове право є однією з комплексних галузей українського права. У нових економічних умовах діюча система страхового права існує більше 10 років. Причому процес становлення страхового права не закінчений і продовжується з урахуванням потреб ринку. У практиці між учасниками страхових правовідносин виникає немало спірних ситуацій з питань, пов'язаних із застосуванням і тлумаченням норм страхового законодавства. Вирішувати суперечливі ситуації, відповідно до Глави 8 Конституції України, покликана судова влада у порядку конституційного, цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства. Важливими функціями судової влади є забезпечення одноманітності застосування і тлумачення норм, узагальнення судової практики, забезпечення її одноманітності шляхом надання обов'язкових до застосування

роз'яснень і здійснення нагляду за судовою діяльністю господарських та інших судів, які складають судову систему України. Досягається це шляхом реалізації принципу судового нагляду при узагальненні судової практики, аналізі судової статистики і ухваленні Конституційним Судом України, Верховним Судом України та Вищим Господарським Судом України рішень, що роз'яснюють питання судової практики стосовно норм страхового законодавства.

Аналіз головних нормативно-правових актів регулювання страхової діяльності дозволяє констатувати два суттєвих недоліки нормативно-правового забезпечення страхування в Україні: по-перше, законодавство у сфері страхування не має системного характеру та є фрагментарним. Наприклад, питання відомчого страхування не регулюються базовим законом, а визначається галузевими законами, зокрема, Законами України «Про міліцію», «Про прокуратуру», «Про статус суддів» тощо. Насамперед, це створює колізію в частині особистого державного страхування осіб, які виконують функції державного управління. Про відсутність системності у законодавстві свідчать і постійне внесення змін та доповнень до чинних законів та інших нормативно-правових актів. У багатьох випадках зазначені зміни мають кон'юнктурний, а іноді лобістський характер; по-друге, окремі положення нормативно-правових актів не адаптовані до вимог законодавства Європейського Союзу (наприклад, класифікація видів страхування, норми звітності страхових компаній та посередників тощо). Не дивлячись на те, що Україна стала учасником СОТ, необхідно ще привести у відповідність багато норм національного законодавства у сфері страхування до стандартів Європейського Союзу. Державна політика щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС ґрунтується на врахуванні норм, що містяться в цілій низці Європейських Директив. Як зазначав, голова Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг В. Альошин: «Мова йде про удосконалення моніторингу діяльності

страховиків, посилення контролю за дотриманням страховиками вимог щодо забезпечення платоспроможності фінансової стійкості, вдосконалення державного регулювання у сфері страхового посередництва, запровадження європейських стандартів щодо класифікації ризиків страхування, удосконалення порядку ліцензування, підвищення вимог до формування статутного капіталу, впровадження міжнародних норм корпоративного управління та пруденційного нагляду» [7, с. 19]. Погоджуючись з цим, необхідно зазначити, що чинне законодавство України у сфері регулювання страхової діяльності потребує більш системного розвитку, адаптації до вимог європейського законодавства. Адже, як стверджує Д.П. Біленчук: «Страхові системи різних держав не функціонують незалежно одна від одної, а перебувають у постійному взаємозв'язку та взаємодії» [27, с. 295].

Отже, першочерговим кроком у модернізації страхування повинна стати широкомасштабна правова реформа, спрямована на приведення національного законодавства у сфері страхування у відповідність до світових норм, результатом якої повинно бути ухвалення Страхового кодексу України.

Незважаючи на поступове зростання та розвиток страхових послуг в Україні, цей сектор продовжує зіткатися з проблемами, які обмежують його зростання та перешкоджають галузі в подальшому швидкому розвитку. Найголовніша проблема – це недосконалість законодавчого забезпечення страхування в Україні. Такі недоліки чинного законодавства негативно впливають не тільки на ринок страхування, але й на перестраховування, що у свою чергу впливає на зовнішню економічну безпеку держави. Це обумовлено тим, що після нормативного закріплення даних операцій вони досить часто використовуються для ухилення від сплати податків, легалізації (відмивання) доходів,

одержаних злочинним шляхом та як канал вивозу капіталу за кордон.

Низький рівень мінімального розміру статутного капіталу страхових компаній України також перешкоджає розвитку страхової галузі. Чинний Закон України «Про страхування» (ст. 30) вимагає, щоб мінімальний розмір статутного фонду страховика, який займається іншими видами страхування, ніж страхування життя, встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн. євро, а страховика, який займається страхуванням життя, – 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України. Якщо порівняти цей показник з показниками найближчих сусідів України, то можна прослідкувати істотну різницю. На сьогоднішній день, в Білорусі для страхування життя мінімальний розмір статутного фонду страховика складає сума еквівалентна 2 млн. євро, по інших видах страхування – 1 млн. євро, для перестраховальника – 5 млн. євро. У Російській Федерації для страхування життя мінімальний розмір статутного фонду страховика складає сума, еквівалентна 6 млн. євро, по інших видах страхування – 3 млн. євро, для перестраховальника – 9 млн. євро¹.

Однак, необхідно зазначити, що не всі розвинені країни сприймають концепцію капіталу. Зокрема, країни ЄС до недавнього часу не користувалися нею, і до цього часу в ЄС не прийнята директива щодо вимог до капіталу страховиків.

За результатами аналізу страхового законодавства держав-сусідів, треба підкреслити, що наші сусіди встановили суворіші вимоги до страховиків. Це є одним із впливових важелів для покращення якості як страхових компаній, так і сфери надання страхових послуг. Але, Національна комісія з

---

¹ Федеральный закон от 22.04.2010 г. № 65-ФЗ «О внесении изменений в закон Российской Федерации «Об организации страхового дела в Российской Федерации» и отдельные законодательные акты РФ» (принят ГД ФС РФ 09.04.2010г.). – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/acts/7522>.

регулювання ринків фінансових послуг, яка здійснює контроль за страховиками теж йде по шляху підвищення мінімального розміру статутного фонду страхової компанії та почала займатися цим питанням тільки зараз – з адаптацією українського фінансового законодавства до європейських стандартів. У Верховну Раду вже поданий Законопроект № 1150/П «Про страхування» в новій редакції, який ускладнює процедуру створення страхової компанії та завищує планку мінімального розміру статутного фонду дрібним страховиком. Згідно цього законопроекту, мінімальний розмір статутного фонду страховиків підвищується вдвічі: для ризикових компаній – мінімальний розмір статутного фонду страховика, який займається іншими видами страхування, ніж страхування життя, встановлюється в сумі еквівалентній 2 млн. євро, а страховика, який займається страхуванням життя – 3 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України. Також цим законопроектом встановлюються суворіші вимоги до перестрахових компаній: їх мінімальний статутний капітал у разі ухвалення законопроекту повинен бути не менше 3 мільйонів євро – це втричі більше, ніж зараз. Додатковим бар'єром для створюваних страхових (перестрахових) компаній стане вимога оплачувати їх статутний фонд відразу при реєстрації, не використовуючи кредитні засоби.

Ще одним суттєвим недоліком законодавства України у сфері страхування є відсутність законодавчо закріпленого поняття «страхове шахрайство», а отже в Україні відсутня як адміністративна, так і кримінальна відповідальність за правопорушення скоєні в цій сфері. Вважаємо за потрібне порівняти українське та зарубіжне законодавство з цього питання.

Чинне законодавство України передбачає адміністративну відповідальність за окремі види правопорушень у сфері страхування. До таких правопорушень, за які Кодексом України про адміністративні правопорушення встановлено адміністративну

відповідальність, належать, зокрема: порушення законодавства з фінансових питань (ст. 164-2); ухилення від реєстрації в органах Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування України платників обов'язкових страхових внесків і порушення порядку обчислення й сплати внесків на соціальне страхування (ст. 165-1); порушення порядку формування та застосування цін і тарифів (ст. 165-2); порушення строку реєстрації як платника страхових внесків до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, несвоєчасна або неповна сплата страхових внесків (ст. 165-3); порушення законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які зумовили втрату працездатності (ст. 165-4); ухилення від реєстрації як платника страхових внесків до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, несвоєчасна або неповна сплата страхових внесків, а також порушення порядку використання страхових коштів (ст. 165-5); порушення законодавства щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 166-9). Що стосується кримінальної відповідальності, то згідно з статтею 212-1 Кримінального кодексу України службові особи підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, за навмисне ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування притягаються до кримінальної відповідальності [113].

На відміну від українського законодавства, в законодавстві багатьох зарубіжних країнах страхове шахрайство (зловживання у страхуванні) передбачено спеціальними статтями кримінального кодексу. Наприклад, у Кримінальному кодексі Австрії, зловживання, які пов'язані з страхуванням, включені в розділ злочинних діянь проти чужого майна. Діяння, яке полягає у: руйнуванні, пошкодженні або укритті майна, застрахованого від руйнування, пошкодження, втрати або крадіжки; нанесенні собі або іншій особі тілесного

ушкодження, або заподіяння шкоди здоров'ю, або спробі скоїти ці дії з наміром створити собі або іншій особі майнову вигоду, пов'язану зі страхуванням. Такі дії караються позбавленням волі до шести місяців або штрафом. Проте, це може бути віднесено і до шахрайства, яке карається суворіше [238].

Згідно ст. 213 КК Болгарії той, хто зруйнує, пошкодить або знищить з метою обману своє застраховане майно, карається позбавленням волі на строк до трьох років та штрафом [127].

Якщо взяти до уваги КК Польщі, то згідно ст. 298 злочинот проти господарчого обороту вважаються дії того, хто з метою отримання компенсації за договором страхування викликає подію, яка буде підставою для виплати такої компенсації. За такий злочин може бути покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох місяців до п'яти років [129].

Страхове шахрайство згідно ст. 178 Кримінальному кодексу Латвійської Республіки може бути взагалі двох видів:

- навмисне знищення, пошкодження або приховування свого майна з метою отримання страхової суми (карається позбавленням волі на строк до двох років або арешт, або примусові роботи, або штраф);

- примушення або умовляння другої особи знищити, пошкодити або приховати застраховане майно з метою отримання страхової суми (карається позбавленням волі на строк до трьох років або арешт, або штраф) [128].

Жорстким по відношенню до страхового шахрайства є кримінальне законодавство Китаю. Так, згідно ст. 183 КК працівники страхової компанії, скориставшись перевагами свого службового становища, які сфабрикували страховий випадок та присвоїли незаконно відшкодовану по цьому страховому випадку компенсацію, караються позбавленням волі до п'яти років або короткостроковий арешт, а при скоєні дій у крупному розмірі – позбавлення волі на строк більше п'яти років з конфіскацією майна [112].

Підводячи підсумок проведеного аналізу, необхідно сказати, що відношення у сфері страхування в зарубіжних державах піддаються ретельнішому адміністративно-правовому та кримінально-правовому регулюванню.

Розповсюдження страхового шахрайства на теренах України має високий ступінь латентності з різних причин, серед яких необхідно назвати:

- небажання страховиків звертатись до правоохоронних органів після виявлення страхового шахрайства;
- випадки страхового шахрайства не реєструються працівниками правоохоронних органів у зв'язку з тим, що відносини цієї області регулюються виключно нормами цивільного права;
- відсутні методи розслідування такого виду злочинів у зв'язку з тим, що ні в науці кримінального права, ні в українському законодавстві не використовується термін «страхове шахрайство».

Відтак, як показує досвід розвинених країн, по мірі розповсюдження страхових операцій зростають розміри шахрайських дій. При цьому, безпосередньою жертвою таких видів злочинів є страхова компанія, але найбільше страждають доброчесні клієнти страховиків, оскільки саме зі страхових премій здійснюється виплата шахраям.

Аналіз нормативно-правових актів з питань регулювання страхової діяльності дає підстави говорити про такі недоліки чинного законодавства України:

- законодавство відносно страхування не має системного характеру і є фрагментарним;
- у базовому законі відсутні чіткі визначення понять;
- окремі питання страхування регулюються не базовим законом, а підзаконними актами;
- існують прогалини та протиріччя в нормативних актах з питань страхування, що призводить до можливості різночитань однієї й тієї ж норми;

- не здійснено кодифікування всіх нормативно-правових актів, які тим або іншим чином стосуються страхової діяльності;
- не закріплена належним чином на законодавчому рівні адміністративна та кримінальна відповідальність за правопорушення скоєні у сфері страхування;
- окремі положення нормативно-правових актів не адаптовані до вимог законодавства ЄС, що може негативно позначитися на процесі євроінтеграції України.

Отже, всі проблеми (колізії, прогалини), які існують у страховому законодавстві є причинами, що створюють умови для скоєння злочинів. Чим довше залишається сфера страхування неврегульованою нормами права, тим більше коштів буде легалізовано (відмито), прокачане через страхування. Держава втрачатиме величезні недонадходження в бюджетну систему, що вплине на її економічний потенціал та економічну безпеку. Вважаємо за необхідне, в найкоротші терміни упорядкувати та систематизувати законодавство України у сфері страхування і створити прозору систему страхового бізнесу.

2.2. Протиправні дії у сфері страхування та їх вплив на забезпечення економічної безпеки

В останні роки у зв'язку зі змінами економічних відносин, які спричинили перехід до ринкових відносин та завдяки світовій фінансово-економічній кризі, в Україні спостерігається позитивна тенденція інтенсивного розвитку сфери страхування. Одночасно, ці зміни створюють сприятливі умови для скоєння різноманітних злочинів у цій сфері, бо як зазначається багатьма спеціалістами, вітчизняний

страховий ринок знаходиться на початковій стадії розвитку, що неминуче приводить до його криміналізації [4, с. 18].

Злочинність у сфері страхування, особливо в умовах поглиблення соціально-політичної та фінансово-економічної кризи в державі, становить серйозну загрозу національній, а як наслідок і економічній безпеці України. Вона стала одним із негативних явищ, яка серйозно впливає на ефективність діяльності органів державної влади, підриває стабільність і систему правопорядку, захищеність прав, свобод і законних інтересів громадян.

Правоохоронні органи України, в межах своєї компетенції, проводять певну роботу щодо виявлення злочинів, які вчинюються суб'єктами страхових правовідносин. Відповідно до статистичних даних, отриманих з Департаменту ДСБЕЗ України у 2007 році порушено 97 кримінальних справ, у 2008 році порушено 138 кримінальні справи, протягом 2009 року у сфері страхування порушено 86 кримінальних справ, 32 з яких особливо тяжкі, тяжкі та середньої тяжкості, 17 – привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, 2 – у великих та особливо великих розмірах, 1 – у сфері господарської діяльності, 34 – у сфері службової діяльності, 51 – злочини, які пов'язані із незаконним використанням бюджетних коштів, 6 – у сфері соціальних витрат.

Кількість злочинів, за якими розслідування закінчено (всього по Україні): 2009 р. – 63; 2008 р. – 134; 2007 р. – 86.

Сума матеріальних збитків складає: 2009 р. – 145 483 грн.; 2008 р. – 708 909 грн.; 2007 р. – 414 445 грн.; з яких відшкодовано: 2009 р. – 68 744 грн., 2008 р. – 376 608 грн., 2007 р. – 280 785.

Виявлено осіб, які вчинили злочини у сфері страхування: 2009 р. – 20, 2008 р. – 21, 2007 р. – 54. З них притягнуто до кримінальної відповідальності: 2009 р. – 19, 2008 р. – 19, 2007 р. – 53.

На підставі проведеного аналізу статистичних даних злочинності у сфері страхування можна зробити висновок, що в динаміці зареєстрованої злочинності тенденція зниження її загального рівня не являє цілком об'єктивне відображення дійсного стану справ у даному питанні. Це скоріше є результатом зміни підходів реагування на заяви й повідомлення про злочини, під час чого за рахунок зростання прийнятих рішень щодо відмов у порушенні кримінальних справ досягається зменшення кількості зареєстрованих злочинів.

На сьогодні, проблема злочинності у сфері страхування є украй малодослідженою. Відповідні кримінальні прояви вивчаються фрагментарно, у кращому разі як один з аспектів ширшого предмета дослідження. Так, Ю.Н. Демидов, досліджуючи злочинність у бюджетній сфері, констатує наявність кримінальних проблем в системі обов'язкового медичного страхування [32, с. 19].

Інший російський вчений О.Г. Шульга у своїй роботі, яка присвячена попередженню шахрайства в фінансово-кредитній системі, аналізує страховий ринок як сферу злочинних посягань [302, с. 21].

Задля справедливості, необхідно зазначити, що серед досліджених літературних джерел, ми зіткнулися з одиничними роботами, які повною мірою акцентовані на проблематику злочинності у сфері страхування [118].

Після вступу в дію Закону України «Про страхування» з'явилися тенденції до росту злочинних посягань у страховій системі. Це обумовлено: по-перше, особливістю суб'єктного складу страхових відносин (наявність спеціального суб'єкта – страхової компанії), по-друге, різноманітністю об'єктів страхування (страхових ризиків), по-третє, динамічно зростаючим об'ємом страхових послуг та, як наслідок, виникнення складних багаторівневих відносин страхових компаній з фізичними та юридичними особами через страхових посередників.

У науковій літературі спостерігається плуралізм визначень злочинності у страховій сфері. Наприклад, В.К. Міторохін під страховою злочинністю розуміє «протиправну поведінку суб'єктів договору страхування, яка направлена на отримання страхувальником страхового відшкодування або внесення меншої, за необхідну при нормальному аналізі ризику, страхової премії (страхового внеску), а також ненадання важливої інформації при укладанні або в період дії договору страхування, а також відмова страховика від виплати страхового відшкодування без належних, які випливають із закону та правил страхування підстав та гарантій, результатом чого суб'єкти договору страхування отримують можливість незаконно та безоплатно обертати його на свою користь» [144, с. 6-7]. На наш погляд, це визначення є дуже навантаженим та важко осмисленим, що призводить до спотворення розуміння змісту терміну та неправильного його застосування.

Інший науковець Ю.М. Биков зазначає, що злочинність у сфері страхування – це сукупність різних злочинів, які здійснюються як страхувальниками, так і представниками страховиків в цілях незаконного отримання страхової виплати або збільшення її розміру, незаконній відмові у страховій виплаті або незаконного зменшення її розміру [36, с. 39]. Це визначення має місце на існування, але воно також недосконале, бо має на меті перелік незаконних дій тих або інших суб'єктів страхового ринку.

Пропонуємо використовувати більш конкретизоване та обґрунтоване визначення, яке сформулював Р.Н. Боровський. Воно відповідає сучасним вимогам часу та містить ознаки які чітко підкреслюють його повноту. За дослідником, термін «злочинність» у страховій діяльності – це емпірично представлена система кримінальних дій суб'єктів страхової справи, які здійснюються ними в межах своєї професійної діяльності через здійснення псевдострахових операцій, які роблять замах на економічну безпеку держави у сфері страхування та страхової діяльності [32, с. 20].

На практиці, страхові злочини вчинюються всіма суб'єктами страхових відносин, серед яких виділяють страховиків та страхувальників, страхових агентів та страхових брокерів, актуаріїв та аварійних комісарів тощо. Фінансова місткість страхової злочинності більше фінансової місткості злочинності в деяких інших сферах економіки. Це привертає підвищений кримінальний інтерес, який набуває більш організованого характеру, стаючи повноцінною сферою кримінального бізнесу.

За останні роки в Україні спостерігається інтернаціоналізація страхової злочинності – інтеграція у транснаціональну злочинність. Найближчим часом можна прогнозувати посилення названих тенденцій та загальне зростання страхової злочинності. При цьому найбільшу небезпеку представляє не стільки темп зростання страхових злочинів, скільки глобальна криміналізація страхової сфери. Криміналізація страхового ринку перешкоджає виконанню важливих функцій держави: забезпечення економічної безпеки, підвищенню економічної стабільності, обмеженню економічних ризиків, стимулюванню підприємницької ініціативи, підвищенню кредитоспроможності господарюючих суб'єктів тощо.

Злочини у сфері страхування мають підвищену суспільну небезпеку, оскільки вони сповільнюють або блокують виконання основних завдань страхування та порушують права багатьох суб'єктів страхового ринку:

- ставлять під загрозу формування за рахунок грошових внесків цільового страхового фонду, який створений для відшкодування можливого збитку;
- порушують права страхової організації;
- порушують права інших осіб, пов'язаних з нею зобов'язаннями (перестраховальників, третіх осіб);
- загрожують фінансовій стійкості страхової організації та її здатності виконати зобов'язання перед іншими

страхувальниками, а також іншими кредиторами (включаючи своїх засновників і акціонерів);

- підривають репутацію страхового ринку в очах страхувальників і, як наслідок, знижується попит на страхові послуги;

- порушують права держави, яка недоотримує податкові платежі в результаті протиправних дій злочинців;

- створюються макроекономічні диспропорції.

З метою розробки відповідних заходів попередження та викриття злочинів під час проведення процедури з'ясування причин та обставин настання страхових випадків, необхідно також указати на криміногенні детермінанти, які сприяють вчиненню злочинів на страховому ринку України:

- відсутність належного контролю з боку Міністерства фінансів України та Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України;

- відсутність належного контролю з боку держави за тарифами та страховими продуктами;

- незабезпечення посадовими особами Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг належного контролю за реєстрацією страхових компаній, правомірністю їх ліцензування;

- з метою ухилення від контролю за рухом коштів, страхові компанії не інформують органи Державного фінансового моніторингу про проведення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;

- недостатня визначеність механізму з'ясування причин та обставин страхових випадків (розслідування страхових випадків);

- недостатній рівень закріплення правового статусу аварійних комісарів;

- відсутність нормативного закріплення алгоритму дій під час з'ясування причин та обставин страхових випадків (розслідування страхових випадків);

– відсутність у кримінальному законодавстві України відповідальності за скоєння злочинів у сфері страхування тощо.

Ці та інші недоліки законодавства України у сфері страхування сприяють підвищеному інтересу до цієї сфери з боку кримінальних структур.

Усе це призводить до виникнення багатьох можливостей для скоєння злочинних посягань, тому структура злочинності в цій сфері є досить складною, яка поєднує в собі багато видів злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України. Практика свідчить, що у структурі страхової злочинності виділяються злочини економічної спрямованості, посадові та службові злочини: шахрайство (ст. 190 ККУ); злочини у вигляді привласнення і розтрати (ст. 191 ККУ); фіктивного підприємництва (ст. 205 ККУ); ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212 ККУ); підробка документів задля незаконного отримання страхового відшкодування (ст. 366 ККУ); легалізація (відмивання) грошових коштів, отриманих злочинним шляхом (ст. 209 ККУ) тощо [113]. У результаті чого Україні завдаються значні збитки.

Не дивлячись на те, що злочини у сфері страхування розосередженні по всьому ККУ, вони ще мають високий рівень латентності (близько 95%), а про дійсні масштаби злочинності в системі страхування України залишається лише здогадуватися [178, с. 95]. Тобто, велика частина цих злочинів не реєструється правоохоронними органами, а кримінальні справи не порушуються. У якості причин латентності страхових шахрайств можна стверджувати про дві групи чинників: небажання страховиків доводити справу до кримінального переслідування або його фінансово-економічна нерентабельність; не виявлення подібних фактів правоохоронними органами взагалі.

Проблема боротьби зі злочинністю у сфері страхування актуальна для всіх країн світу, а для України вона повинна

стояти на першому місці. Найбільш поширеним способом порушення законодавства у сфері страхування є ухилення від сплати податків з прибутку шляхом включення у виробничі витрати сум страхування. Відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємства», у валові витрати виробника включаються витрати суб'єкта страхування, пов'язані зі страхуванням майна, вантажів, кредитів і комерційних ризиків. З урахуванням цього, суб'єкти господарювання, в цілях ухилення від оподаткування, збільшують валові доходи, переводячи частину коштів як страхові платежі в «кишенькову» страхову компанію, оскільки її засновником є дане підприємство, де сума обкладається меншою ставкою, ніж прибуток підприємства.

Ще одним видом ухилення від сплати податків є ухилення від податків на прибуток та інші обов'язкові відрахування до бюджету при виплаті заробітної плати. Технологія ухилення від сплати податку наступна: профспілковий комітет підприємства – засновник страхової компанії укладає договір страхування фінансових ризиків з даною компанією. Предметом договору є невивплата заробітної плати або інших зобов'язань підприємства за трудовим договором. При настанні страхового випадку, страхова компанія перераховує страхові виплати на рахунок фізичних осіб в банк. А ці засоби вже не підлягають оподаткуванню [118, с. 61].

Крім ухилення від сплати податків досить поширеним є незаконний вивіз за кордон валютних засобів. Іноземні страхові компанії мають своїх консультантів на території України, що не суперечить законодавству України. Консультанти працюють за системою багаторівневого маркетингу (піраміда). Договори страхування укладають за межами України та юридичної сили не мають [247, с. 4].

Не слід залишати поза увагою злочини, пов'язані з незаконним переказом валютних коштів за межі України шляхом укладення договору перестраховки з фіктивними страховими компаніями. Загалом, ризик зловживань

підвищується при роботі з перестраховальними компаніями-нерезидентами, які не мають рейтингу «Standart&Poors» або «MOODY». Схема цього злочину полягає в наступному: компанія – перестраховальник (резидент) перестраховує свій ризик ніби в компанії страхувальника-нерезидента, з рахунків якої вказані валютні кошти надходять на рахунки підконтрольних іноземних компаній, якими управляють особи, які контролюють діяльність страхової компанії. Тобто, за допомогою страхових компаній, валютні кошти фактично виводяться за межі України та концентруються на рахунках офшорних компаній, якими фактично управляють особи, що контролюють діяльність страхової компанії. У подальшому отриманні безготівкові грошові кошти легалізуються у вигляді інвестицій та придбаного майна на території України та за її межами або одержують готівкою за допомогою платіжних систем [154, с. 47].

Указана схема все частіше використовується у зв'язку з тим, що суб'єкт підприємницької діяльності одночасно мінімізує оподаткований дохід (завищення валових витрат шляхом сплати страхових внесків) та сприяє виводу активів підприємства з бази оподаткування¹. Щодо оподаткування, то у своїй монографії О.А. Бурбело та М.М. Калашніков стверджують, що страхування може використовуватися для зменшення податкового тягаря. Це обумовлено чинним податковим законодавством. Ставка податку на прибуток в Україні становить 25%, а ставка податку на валовий дохід страхових компаній – 3%. Якщо перевести ці 3% в еквівалент

---

¹ Постанова Кабінету Міністрів України № 124 від 4.02.2004 р. «Про затвердження порядку й вимог до здійснення перестрахування в страховика (перестраховика) нерезидента», яким посилено контроль за перестрахуванням нерезидентами українських страховиків. Постанова Національного Банку України № 623 від 14.01.2005 р. запроваджено норму, яка зобов'язує страхові компанії перед тим як одержати дозвіл на купівлю валюти, погодити договори перестрахування з Нацфінпослуг.

ставки оподаткування прибутку, то вийде близько 11%. Відповідно, через страхування можна проводити досить багато цілком легальних схем, пов'язаних з ухиленням від сплати податку на прибуток [34, с. 88].

Укладання фіктивного договору страхування, страхових полісів та інших документів карається за ст. 358 ККУ. Якщо ці документи підробляє посадова особа страхової компанії, то зазначені дії кваліфікуються як службове підроблення, ст. 366 ККУ [113]. Як стверджують українські вчені В.Д. Сущенко та В.І. Литвиненко, досить поширеним у діяльності страхових компаній є проведення операцій відмивання коштів організованим злочинним угрупованням шляхом укладання фіктивних договорів страхування та виплат, проведення страхових операцій із залученням страхових компаній (перестраховиків) – резидентів із офшорних зон, вкладення капіталів, здобутих у результаті злочинної діяльності, статутні фонди створюваних страхових компаній та подальшого їх використання з метою участі у приватизації стратегічно важливих для економіки України об'єктів, отримання хабарів посадовими особами державних установ при здійсненні обов'язкових видів страхування, нелегальна діяльність іноземних страховиків зі страхування життя, в результаті якої державі завдаються значні збитки [254, с. 67].

Специфіка скоєння злочинів у сфері страхування потребує нових підходів та ідей при розробці методики викриття таких злочинів. На сьогодні, організація роботи правоохоронних органів щодо протидії злочинам у сфері страхування не відповідає вимогам європейських стандартів. Але необхідно зазначити, що боротьба із правопорушеннями у даному напрямку здійснюється. Боротьба зі злочинністю вкрай необхідна для реалізації підходів з організації заходів протидії розповсюдження кримінальних проявів усередині інституту страхування. Зокрема, максимально швидко повинен вивчатися наявний оперативно-розшуковий та слідчий досвід виявлення та знешкодження новітніх

протиправних схем, які використовувалися організованою злочинністю в різних галузях економіки. Звичайно, передовий досвід повинен поширюватися та враховуватися в роботі інших підрозділів, а заходи протидії цим явищам повинні постійно удосконалюватися.

Водночас, у цілях підвищення ефективності боротьби з правопорушеннями та злочинами на страховому ринку України, особливу увагу територіальних підрозділів ДСБЕЗ необхідно звернути на наступні заходи:

- організувати постійний оперативний контроль за ситуацією, яка складається на регіональних страхових ринках, забезпечити своєчасне реагування на її зміни;

- забезпечити своєчасне реагування на повідомлення про готування, скоєння злочинів у сфері страхування;

- при проведенні оперативно-розшукових заходів зосередити особливу увагу на виявлення злочинів з участю співробітників страхових компаній у злочинних схемах, пов'язаних з розкраданням бюджетних коштів, легалізацією злочинних доходів, виведення активів за кордон;

- укр. необхідно впроваджувати в навчальний процес спеціалізованих начальних закладах системи МВС спецкурси та дисципліни щодо висвітлення питань розкриття і розслідування злочинів у сфері страхування.

Боротьба з правопорушеннями у сфері страхування є нагальною для всіх країн світу. Це підтверджують значні збитки, які заподіяні протиправними діями в цій сфері. В 10 % випадків страхове відшкодування або завищене, або виплата здійснена незаконно. Що стосується ошуканих клієнтів, то це 2-3 % від їх загальної кількості [222, с. 33].

Слід зазначити, що у сфері страхування з року в рік збільшується кількість нових видів протиправних дій, значна частка яких належить до шахрайства. Суть його полягає у заволодінні державним, колективним чи приватним майном або правом на нього, шляхом обману потерпілого або зловживанням його довіри. Існують різні думки вчених щодо

визначення поняття шахрайства [4; 78; 118; 144]. Але найбільш сучасним є визначення, яке дає професор Р.І. Тринько: «Шахрайство – це всі види злочинних дій, які відбуваються на основі різного роду обману у сфері страхування юридичних та фізичних осіб, що зачіпають економічні інтереси страховиків і страхувальників» [263, с. 297].

У сфері страхування, шахрайство є одним з найпоширеніших видів правопорушень. Головними причинами росту цього явища є три складові, насамперед – це тиск зовнішніх обставин, до яких слід віднести фінансові умови (різного роду борги, фінансові втрати тощо); по-друге – можливість скоїти правопорушення і деякий час його приховувати (латентний характер злочину); по-третє – здатність до самовиправдання цього злочину [118, с. 42-43].

Найбільш схильний до шахрайства сектор страхування – це страхування засобів автотранспорту. І це не дивно, бо страхування цивільної відповідальності водіїв автотранспорту є обов'язковим видом страхування. Злочини, що здійснюються в цьому сегменті страхового ринку, можна розділити на три групи:

1. Отримання страхового відшкодування вище страхової суми. Відповідно до закону, страховою сумою є визначена договором страхування або встановлена законом грошова сума, виходячи з якої встановлюються розміри страхового внеску і страхової виплати, якщо договором або законодавчими актами України не передбачене інше. При страхуванні майна страхова сума не може перевищувати його дійсної вартості (страховій вартості) на момент укладання договору.

1.1. Завищення страхової суми, шляхом внесення свідомо-помилкових відомостей при укладанні договору страхування. Основним прийомом є спотворення інформації про автомобіль, який передбачається застрахувати (зміна року випуску, завищення класу (наприклад, зміна моделі)). Це призводить до завищення страхової суми, оскільки при

укладанні договору страхування автомобілі оцінюються по каталогу, основними параметрами якого є: марка, модель та рік випуску. Указані дії здійснюються за допомогою фіктивних документів (технічний паспорт, свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу, довіреність тощо) і супроводжуються іншими страховими злочинами (помилковий угон, підпал).

У ряді випадків, злочини здійснюються при співучасті співробітників страхової компанії (агентів, експертів-оцінювачів). За певну винагороду від страхувальника, вони не звертають уваги на невідповідність даних автомашини з тими, що містяться в документації, яка пред'являється [142, с. 49].

1.2. Страхування транспортного засобу в декількох страхових компаніях, а після настання страхового випадку, отримання в кожній з них страхового відшкодування у розмірі повної страхової вартості. Якщо страхувальник уклав договори страхування майна з декількома страховиками на суму, яка перевищує вартість майна в цілому, то страхове відшкодування не може перевищувати його страхової вартості. При цьому кожний зі страховиків виплачує страхове відшкодування в розмірі, пропорційному по відношенню до страхової суми. При складанні договору, страхувальник зобов'язаний повідомити про всі договори страхування, які укладені відносно цього майна. Таким чином, приховування цих відомостей та незаконне отримання відшкодування, що перевищує збиток, можна охарактеризувати як шахрайські дії, тим більше що часто реального збитку немає, а страховий випадок сфальсифікований шахраєм [123, с. 100].

2. Незаконне отримання страхового відшкодування шляхом фальсифікації страхового випадку.

2.1. Помилкова крадіжка. Механізм здійснення помилкової крадіжки виглядає наступним чином:

– укладання договору страхування: страхується коштвна автомашина іноземного виробництва із застосуванням різних прийомів незаконного збільшення страхової суми;

– фальсифікація крадіжки: шахрай, заздалегідь заховавши автомашину, заявляє про викрадення автомобілю до територіального відділу внутрішніх справ. Потім повідомляє страхову компанію про настання страхового випадку. Страховий випадок, як правило, фальсифікується на початку терміну дії страхового полісу, або незадовго до його закінчення. Злочинці, що займаються страховим шахрайством, прагнуть одержати страховку і продовжити злочинну діяльність;

– незаконне отримання страхового відшкодування: шахрай оформляє заяву з вимогою виплатити страхове відшкодування, надає необхідні документи, а страхова компанія аналізує їх і ухвалює рішення про здійснення страхової виплати. З цієї миті діяння зловмисника можуть кваліфікуватися як закінчене шахрайство у сфері страхування. Попередні дії розглядаються як підготовка до здійснення злочину;

– заховання слідів: на даному етапі автомобіль продається по підроблених документах чи довіреності або реалізується по запчастинах. При необхідності повторного використання машини у злочинних цілях, зловмисник змінює чи «перебиває» номери агрегатів (двигун, кузов) та одержує фіктивні документи. Після цього схема злочину може повторюватися в іншій страховій компанії.

2.2. Помилковий підпал. При укладанні договору страхування, шахрай завищує страхову суму, а після укладання договору здійснює знищення автотранспорту, видаючи його за страховий випадок.

2.3. Помилковий збиток. Мета злочинця при здійсненні даної схеми – відшкодувати збиток, заподіяний його автомобілю при обставинах, що не є страховим випадком, за умовами договору або через закон (наприклад, управління автотранспортним засобом в нетверезому стані). При цьому зловмисник імітує місце ДТП. В іншому випадку злочинець посилається на розкрадання частин свого автомобіля (дзеркал,

коліс, додаткового устаткування), які насправді реалізуються або використовуються на інших автомобілях [119, с. 20].

3. Збільшення розміру страхового відшкодування незаконним шляхом. Даний злочин здійснюється після реального настання страхового випадку. Основна мета полягає у відшкодуванні понесеного збитку незаконним шляхом, а у ряді випадків – у отриманні від страхової компанії коштів на додатковий ремонт або заміну частин своєї машини, що не постраждали при страховій події. Здійснюється це наступними способами:

3.1. Навмисне пошкодження непридатних до експлуатації частин автомобіля (пошкоджена оптика, іржаві деталі кузова тощо);

3.2. Завищення рахунку на ремонт частин автомашини, що постраждали при страховій події [123, с. 103].

Проте представляється, що використання специфіки способів страхового шахрайства під час проведення перевірочних дій може дати позитивний результат. Так, наприклад, може бути використаний такий захід, як перевірка та уточнення показів на місці. Даний захід полягає в отриманні від раніше допитаної особи, пояснень, які супроводжується показом місця злочину та об'єктів, які пов'язані з ним, дослідженням вказаного місця та співставлення відомостей, які повідомлені особою з об'єктивною обстановкою на місці, а також демонстрації окремих дій з метою перевірки доказів. Отже, при правильному проведенні перевірки свідчень страхувальника на місці страхової події обман, про який повідомив страхувальник, стане очевидним, а матеріали відеозйомки стануть доказами страхового шахрайства.

Велика кількість злочинів здійснюються на користь страховиків, а схеми скоєння цих злочинів є найвитонченішими. Здійснюються дані злочини керівниками страхових компаній і найманими працівниками [125, с. 15]. Метою здійснення даної категорії шахрайських дій є

незаконне привласнення страховиками страхових внесків за відсутності наміру виконати свої зобов'язання по виплаті страхового відшкодування. Конкретні чинники здійснення даної категорії діянь різні та можуть бути об'єднані в декілька груп:

- здійснення страхової діяльності організаціями, які мають порушення у: створенні, реєстрації, ліцензуванні та інших встановлених законодавством норм. Як відомо, страхова компанія може займатися страхуванням лише після одержання ліцензії. На практиці мали місце такі факти, коли страхова компанія, одержуючи ліцензію на заняття одним видом страхової діяльності, використовувала її для того, щоб за допомогою сучасної техніки виготовити іншу псевдо ліцензію на заняття іншими видами страхування;

- емісія недійсних страхових полісів і нанесення страхувальникам збитку у вигляді позбавлення можливості отримання страхової виплати;

- розробка недобросовісним страховиком правил та умов страхування, які дають можливість не проводити страхових виплат і перекласти відповідальність на страхувальника. Таким чином, страховик, укладаючи страховий договір, свідомо вводить страхувальника в оману і обманом заволодіває страховою премією.

Як свідчить статистика, значна кількість шахрайських діянь була скоєна при заволодінні страховими внесками страхувальників при страхуванні депозитів у банківських організаціях. Суть даного способу полягає в тому, що вказівка в договорі на те, що внески застраховані, не гарантує їх поворотності у разі невиконання банківською організацією своїх зобов'язань перед вкладниками. Ця обіцянка є обманом, оскільки у страховій практиці не прийнято страхувати ризик, який є керованим для страхувальника. У ряді випадків, страхова компанія знаходиться під контролем фінансової організації, що приймає внески, і ліквідується одночасно з фінансовою компанією, яка не виконала свої зобов'язання.

Використовуються також інші способи ввести в оману клієнта. Це наявність в договорі страхування умови про те, що договір страхування вступає в дію лише після перерахуванні в повному обсязі страхових внесків. Несплата страхового внеску позбавляє вкладників права на компенсацію збитку. У страховому полісі так само можуть бути відсутні обов'язкові реквізити, не перераховуватися страхові ризики, не конкретно указуватися об'єкт страхування, бути відсутнім розписка утримувача поліса про те, що йому відомі умови страхування, які повинні додаватися до поліса, здійснюватися інші дії [224, с. 11].

Злочини на користь найнятих робітників страхової компанії здійснюються самими робітниками. Метою скоєння даного злочину є отримання економічної вигоди працівниками страхових організацій за допомогою спричинення майнового збитку страховикам і страхувальникам. Суб'єктами таких злочинів є працівники середньої ланки, матеріально відповідальні особи, бухгалтери, страхові агенти, керівники страхових організацій. Серед злочинів, здійснюваних страховими агентами, типовими є повне або часткове привласнення страхових внесків страхувальників різними способами. Керівники страхових організацій після змови з співробітниками бухгалтерії, здійснюють розкрадання страхових внесків страхувальників, не реєструючи страхові договори [118, с. 61].

Ще одним розповсюдженим правопорушенням є злочини у сфері обов'язкового медичного страхування. У цій сфері найбільш типові шахрайства медичних працівників. Вони пов'язані з наданням страховикові, через якого до лікувальної установи поступають грошові кошти, фіктивних відомостей про відвідування медичних установ застрахованими громадянами і незаконним привласненням фінансових ресурсів.

Як відомо, страхові операції використовуються у кримінальній практиці для ухилення від сплати податків,

незаконного експорту капіталу, легалізації доходів одержаних злочинним шляхом [123, с. 100].

Досить поширеним способом правопорушення у сфері страхування є ухилення від сплати податків з використанням страхового офшору. Ця схема заснована на використанні переваг офшорних зон. Як правило, законодавство забороняє зменшувати базу оподаткування у зв'язку з самострахуванням. Водночас, страхові внески включаються у витрати і зменшують прибуток оподаткування. Можливий варіант поведінки платника податків полягає у створенні страхової компанії, яка повністю належить йому. Більшість таких компаній сформована в офшорних зонах – юрисдикціях фінансової секретності [142, с. 50]. Використовуючи гроші, контрольованої страхової компанії в податковому «притулку», платник податків може переказувати гроші з своєї країни в офшорні зони, де вони можуть бути використані на його власний розсуд.

Значна кількість шахрайських діянь була скоєна при розірванні фіктивних страхових договорів. Дана схема використовується в цілях виведення безготівкових засобів в готівковий обіг із зниженням на цій основі податкових платежів. Після надходження засобів підприємства на рахунок страхової фірми, договір за ініціативою підприємства розривається і страхові суми повертаються власнику. При цьому повернення грошей здійснюється з каси організації страховика, керівництву підприємства, або працівникам за списком [240, с. 160].

Найпоширенішим правопорушенням страхових компаній, які здійснюють свою діяльність у сфері страхування з відшкодування шкоди при настанні страхового випадку, є порушення порядку та умов здійснення страхових виплат та страхового відшкодування:

- порушення кваліфікаційних вимог, встановлених щодо аварійних комісарів, які займаються визначенням причин настання страхового випадку та розміру збитку;

- безпідставна відмова страховика у здійсненні страхових виплат при настанні страхового випадку та необхідності страхового відшкодування без обґрунтування причин такої відмови;

- зазначення страховиком підстав для відмови у виплаті страхових сум або страхового відшкодування страхувальнику через негативний фінансовий стан страхової організації;

- невиконання страховиком у повному обсязі зобов'язань перед страхувальником;

- дострокове безпідставне припинення страховиком дії договору особистого страхування без згоди страхувальника, який виконує всі умови договору страхування;

- дострокове припинення страховиком дії договору страхування з повідомленням іншої сторони менш ніж за 30 календарних днів до дати дострокового припинення дії цього договору;

- невиклата страховиком у разі дострокового припинення дії договору на страхування життя викупної суми, що розраховується згідно з методикою і є невід'ємною частиною правил страхування життя;

- укладання договору страхування після настання страхового випадку [254, с. 78-79].

На цьому етапі злочини осіб підпадають під дію таких норм ККУ: розкрадання колективного майна в особливо великих розмірах шляхом присвоєння та зловживання посадовим становищем (ст. 191 ККУ), заволодіння індивідуальним майном громадян шляхом шахрайства (ст. 190 ККУ), неналежне виконання своїх службових обов'язків, які спричинили тяжкі наслідки для суспільних інтересів (ст. 367 ККУ), отримання хабара (ст. 368 ККУ), давання хабара (ст. 369 ККУ) тощо [113].

Виходячи з вищезазначеного, необхідно погодитися з спеціалістами, які схильні до того, що всі незаконні дії страхувальника (вигодонабувача) відносяться до порушень як

адміністративного, так і кримінального права та можуть класифікуватися по стадіях дії договору страхування:

1. На стадії укладання договору, незаконні дії потенційних шахраїв можуть бути направлені на:

- заховання істотних обставин, що мають значення для визначення ступеня ризику настання страхового випадку і визначення розміру страхового тарифу, повідомлення свідомо помилкових відомостей;

- завищення вартості застрахованого майна;

- надання представникам страховика майна, для огляду і оцінки, яке не належить страхувальникові;

- укладання договору страхування на фактично неіснуючий об'єкт;

- надання недійсних або підроблених документів на застраховане майно;

- подвійне страхування (одночасне укладання договорів майнового страхування з двома і більше страховиками);

- укладання договору після фактичного настання страхового випадку;

- страхування об'єкту, який не може бути застрахований відносно даного виду страхування за правилами цієї компанії тощо;

- змову з представником страховика, що укладає договір для сумісного здійснення всіх вищезазначених дій.

2. У період дії договору незаконними є наступні дії або бездіяльність:

- звернення за послугами, які непередбачені даним видом страхового покриття та їх незаконне отримання (наприклад, у змові з лікарем щодо медичного страхування або працівником автосервісу щодо автострахування);

- неповідомлення страховика інформації про істотні обставини, що впливають на збільшення ризику щодо застрахованого об'єкта, про зміну складу, вартості, місцезнаходження застрахованого майна;

– порушення правил страхування, техніки безпеки при експлуатації небезпечних об'єктів тощо.

3. При зверненні за страховою виплатою незаконні дії можуть включати:

– умисні дії, направлені на настання страхового випадку або збільшення його негативних наслідків;

– спотворення інформації про обставини настання події, визначеної як страховий випадок, його причини і наслідки, розмір і характер завданого збитку;

– замовчування обставин, які свідчать про те, що страхувальник (вигодонабувач) міг попередити страховий випадок або зменшити його наслідки, але не зробив цього або не прийняв усіх належних заходів для порятунку майна, або не прийняв міри для забезпечення можливості надання страховиком позову у порядку суброгації до винуватця страхового випадку, а також неповідомлення страховику інформації про отримання компенсації від винуватця страхового випадку;

– свідомо помилкове повідомлення про страховий випадок;

– інсценування та імітація страхового випадку;

– провокація страхового випадку третіми особами (при страхуванні відповідальності);

– висунення вимог щодо відшкодування вартості майна, яке на момент страхового випадку фактично не знаходилося на застрахованій (що постраждала) території й не було пошкодженим;

– підміна об'єкту страхування або його частин;

– включення в суму збитку витрат на лікування або ремонт, що не відносяться до необхідних наслідків страхового випадку, а також оцінка товарів і послуг із завищенням цін;

– надання для підтвердження страхового випадку недійсних або підроблених документів;

– внесення виправлень до документів (зокрема у страховий поліс): дати страхового випадку або періоду дії договору, сум та умов страхування;

- змова з фахівцями страховика, які здійснюють експертизу та оцінку збитку, беруть участь у складанні страхового акту, ухвалюють рішення про виплату тощо;

- змова з третіми особами, які підписують документи, що надаються для підтвердження страхового випадку [263, с. 304-306].

Як свідчать наведені дані, криміналізація сфери страхування несе серйозну загрозу економічній безпеці держави. Таким чином, питання організації та вдосконалення безпеки України є багаторівневою проблемою, тому мова повинна йти про безпеку країни в цілому, безпеку окремих регіонів і галузей, а також про безпеку певних соціальних груп та індивідів. Так як в реальних політичних, економічних і соціальних умовах повністю перебороти правопорушення у сфері страхування неможливо, то доцільно орієнтуватися на мінімізацію цих явищ до рівня у розвинених країнах світу, з досвіду яких можна зробити висновок, що досягнення цього можливе тільки в умовах ефективного розвитку економіки, суттєвого підйому рівня життя більшої частини населення України. Адже забезпечення економічної безпеки держави та добробуту шляхом захисту її громадян від правопорушень, формування сприятливого та передбачуваного правового поля у сфері страхування є однією з основних функцій держави в умовах подальшого розвитку ринкової економіки. Особливо гостро точиться дискусія навколо розробки механізму попередження та боротьби зі злочинами, які вчинюються на ринку страхових послуг.

Підводячи підсумок характеристикі страхових правопорушень, потрібно звернути увагу на необхідності боротьби з негативними проявами на страховому ринку в цілому. Шахрайства, розкрадання, зловживання всі ці та інші злочини підривають довіру до страхування як найважливішого інституту сучасного суспільства. Страхування є необхідним важелем управління економічною і соціальною системою України та засобом забезпечення економічної

безпеки держави. Розв'язання згаданих питань є необхідною умовою для створення «здорової» страхової індустрії, яка забезпечить розвиток цивілізованих економічних відносин та вихід на міжнародний рівень.

2.3. Адміністративно-правові та організаційно-тактичні засади попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування в Україні

Попередження злочинності у глобальному значенні є головним напрямом діяльності держави і суспільства у запобіганні правопорушенням у сфері страхування, найбільш ефективний та гуманний, протилежний каральному засіб підтримання правопорядку, забезпечення безпеки охоронюваних правом суспільних відносин і соціальних цінностей. Практична реалізація цього напрямку полягає в безпосередньому запобіганні й припиненні правопорушень, виявленні й усуненні причин і умов, що сприяють їх учиненню.

Проте дотепер у науковій літературі та на практиці відсутнє єдине концептуальне розуміння поняття попередження злочинів, а також співвідношення інших термінів, застосовуваних юристами й управліннями (запобігання, профілактика, превенція, припинення, усунення причин та умов).

Дискусії з цих питань тривають, а нормотворці й далі необґрунтовано застосовують термінологічну синонімію. Як слушно зауважує О.М. Джужа, термінологічна плутанина лише призводить до суперечностей при розв'язанні проблем попередження злочинів [64, с. 136].

У науковій літературі іноді ці терміни розглядають як самостійні, такі, що не збігаються за змістом, їх значення пов'язують з різними рівнями та видами попереджувальної

діяльності. Так, одні автори переконані, що поняттям попередження поглинається поняття профілактика (більше того, профілактика, запобігання і припинення злочинів розглядаються як три види (напрями) попереджувальної діяльності на рівні конкретної протиправної поведінки; звідси – поняття «попередження» пропонується вважати загальним) [11, с. 26-27; 83, с. 78]. Інші ж, наприклад А.Ф. Токарев, вважають, що «термін попередження відбиває діяльність по недопущенню будь-яких явищ, а термін профілактика – діяльність по недопущенню будь-яких негативних змін у явищах» [124, с. 153]. У тлумачному словнику української мови попередження – це наперед зроблене повідомлення про що-небудь; застереження проти чого-небудь [163], а в словнику української мови «попередження» тлумачиться як запобігання вияву чого-небудь небажаного [246]. Виходячи з аналізу термінів у подальшому доцільно говорити про попередження злочинів, а профілакувати можна лише осіб, які скоюють злочини у сфері страхування.

Попередження злочинності являє собою систему, що містить: об'єкти профілактики; її основні стадії й форми; заходи попереджувального впливу; суб'єктів, що здійснюють цю роботу.

До об'єктів попередження злочинності віднесено процеси і явища різного порядку. До їх числа відносять економічні, адміністративні, соціальні, політичні, психологічні та інші фактори, що обумовлюють стан і динаміку злочинності. Ступінь зв'язку зі злочинністю перерахованих вище факторів може бути різним. Пізнання його визначає масштаби профілактичної діяльності та її ефективність. Крім того, об'єктами є діяльність осіб, що повинна відповідати нормам права й соціальної взаємодії (характер діяльності може бути різним: професійним, адміністративно-управлінським, технологічним тощо), а також особистість злочинця, яку слід розуміти як соціальний процес формування її криміногенно значимих властивостей і якостей.

Залежно від ієрархії причин і умов злочинності в науковій літературі ОРД виділяють три основних рівні її попередження: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний.

Загальносоціальний (загальна профілактика) містить у собі діяльність держави, суспільства, їх інститутів, спрямовану на вирішення протиріч у галузі економіки, соціального життя, у морально-духовній сфері тощо. Вона здійснюється різними органами державної влади й управління, суспільними формуваннями, для яких функція попередження злочинності не є головною або професійною. До заходів загальної профілактики злочинів відносяться: профілактична перевірка, профілактичний припис, повідомлення про невиконання профілактичного припису, кримінологічне дослідження, роз'яснення положень законодавства України з питань профілактики злочинів, інформування населення про стан злочинності, засоби та методи захисту населення від злочинних посягань тощо.

Наступний спеціально-кримінологічний рівень (кримінологічна профілактика), він полягає в цілеспрямованому впливі на криміногенні фактори, пов'язані з окремими видами й групами злочинної поведінки, наприклад, насильницькою або економічною злочинністю. Усунення або нейтралізація таких комплексів специфічних причин і умов злочинної поведінки здійснюється в процесі діяльності відповідних суб'єктів, для яких профілактична функція є виконанням їх професійних завдань.

Індивідуальний рівень (індивідуальна профілактика) містить у собі діяльність відносно конкретних осіб, поведінка яких вступає в конфлікт із правовими нормами. Залежно від стадій генезису особистості злочинця індивідуальна профілактика злочинів буває чотирьох видів: відносно об'єктів, осіб, які вчинили або вчиняють злочин, осіб, які вчинили злочин і засуджені до різних заходів кримінально-правового впливу та осіб, які відбувають кримінальне

покарання. До заходів індивідуальної профілактики злочинів належать: роз'яснення суспільної небезпечності поведінки особи, яка скоїла правопорушення, та усне її попередження про неприпустимість протиправних і антигромадських дій; офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки; профілактичний облік в органах внутрішніх справ чи служби безпеки і здійснювані у зв'язку з цим заходи; адміністративний нагляд ОВС; соціальний патронаж тощо.

Профілактична діяльність втілюється у відповідних формах, характер яких залежить від рівня попередження злочинності та сформованої практики відповідних суб'єктів.

Загальносоціальна профілактика втілюється в життя за допомогою державних планів економічного й соціального розвитку. До останнього часу такі плани складалися й на регіональному рівні. Профілактичне значення плану полягає в тому, що в ньому передбачена стратегія й тактика соціально-економічного розвитку країни (або регіону) з обліком можливих наслідків від реалізації закладених у ньому заходів. Через план досягається єдність впливу на загальносоціальні причини правопорушень у сфері страхування всіх попереджувальних заходів – економічних, соціальних, ідеологічних, культурологічних, адміністративно-управлінських і технологічних.

Спеціально-кримінологічна профілактика здійснюється у формі відомчих і міжвідомчих планів (програм) по посиленню боротьби з правопорушеннями у сфері страхування. У них передбачається система заходів, спрямованих на профілактику конкретних видів і груп злочинності та злочинності у цілому на певній території (країна, регіон тощо). Забезпечення передбачених програмою заходів досягається у взаємодії й взаємоузгодженні роботи різних суб'єктів профілактики, як пов'язаних, так і не пов'язаних між собою в ієрархічних відносинах. Безумовно, що успіх у попередженні злочинності буде залежати від погодженості програми по боротьбі зі злочинністю з концепцією

державного плану економічного й соціального розвитку країни.

Крім попередження загальнокримінальних злочинів, актуальним є попередження правопорушень у сфері страхування, яким безпосередньо займаються уповноважені на те суб'єкти, серед яких особливе місце відводиться оперативним підрозділам, які за специфікою своєї роботи не тільки викривають злочини, але здійснюють оперативно-розшукову профілактику.

Виходячи із стану сьогоденної розробленості цієї проблеми, слід зауважити, що серед науковців, фахівців у галузі ОРД та практичних працівників оперативних підрозділів відсутня однастайна думка щодо місця, ролі та значення цієї форми оперативно-розшукової діяльності, а також способів її реалізації у практичній діяльності. По суті, оперативно-розшукова профілактика є цілісною системою оперативного контролю за оперативною обстановкою (ситуацією) з боку оперативних підрозділів ОВС, а також здійснення їх працівниками, із метою попередження або недопущення злочинів профілактичного впливу на осіб, від яких у залежності від їх способу життя, оточення, моральних цінностей, особистих установок негативного характеру, інших якостей можна очікувати (передбачити, спрогнозувати) їх вчинення, шляхом використання для досягнення зазначеної мети оперативно-розшукових сил та застосування засобів і методів ОРД. Як бачимо, оперативно-розшукова профілактика має на меті відразу декілька рівноцінних за своїм характером цілей. Це:

- контроль за оперативною обстановкою (загальна ОРП);
- усунення (нейтралізація, ослаблення) причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів (загальна ОРП);
- попередження та недопущення вчинення злочинів із боку конкретних осіб або в конкретних оперативно-розшукових ситуаціях (індивідуальна ОРП);

– вплив та корекція поведінки осіб, які можуть вчинити злочини (індивідуальна ОРП).

Правоохоронні органи, яким надане право здійснювати оперативно-розшукові заходи, в цілому, вирішують інші завдання – виявлення злочинів у сфері економіки та викриття злочинців, які їх вчиняють. У своїй діяльності такі підрозділи базуються на положеннях теорії ОРД, зокрема, і щодо здійснення оперативно-розшукової профілактики.

У теорії ОРД все більшого обґрунтування і розповсюдження набуває ідея щодо необхідності розвитку і вдосконалення системи профілактики злочинів з використанням сил і засобів ОРД. На остаточній розробці такої моделі оперативно-розшукової профілактики ще позначаються багато об'єктивних умов і суб'єктивних факторів, недостатність теоретичних висновків і пояснень об'єктивних потреб практики; нетрадиційні підходи до збору і аналізу емпіричних даних, режим секретності, перекося, що спостерігаються, в стратегії профілактичної роботи ОВС тощо.

Оперативно-розшукову профілактику злочинів розглядають як двозначне поняття. З одного боку, це діяльність, що здійснюється при виконанні оперативними підрозділами своїх основних функцій щодо припинення конкретних злочинів на стадії їх готування; з іншого – це безпосередньо профілактична діяльність, що має на меті насамперед профілактику й попередження злочинів, яка здійснюється оперативними підрозділами з урахуванням інформації, отриманої оперативним шляхом. Крім цього, оперативно-розшукова профілактика злочинів є частиною загальної профілактики, одним із завдань котрої є збір та аналіз оперативної інформації з метою реалізації її іншими суб'єктами, що здійснюють профілактичну діяльність.

Оперативно-розшукова профілактика вивчає ті сторони злочинності, які виявляються й фіксуються оперативно-розшуковим шляхом. У поле зору оперативних підрозділів потрапляють ті особи, котрі вчиняють готування до злочину

або замах на злочин. У зв'язку з цим оперативно-розшукова профілактика обумовлюється особливостями негласної діяльності оперативно-розшукових підрозділів щодо впливу на осіб з метою недопущення злочинів, вживання заходів, що виключають реалізацію злочинних намірів. Принциповою особливістю оперативно-розшукової профілактики злочинів є те, що вона супроводжується специфічним інформаційним забезпеченням оперативно-профілактичних заходів, які здійснюються стосовно осіб, котрі перебувають на оперативних обліках, тобто обґрунтовано підозрюються в підготовці або вчиненні злочинів.

У стратегічному значенні оперативно-розшукова профілактика має своїм завданням аналіз оперативно-розшукової інформації про факти, що визначають рівень злочинності, причини та умови, що призводять до вчинення правопорушень у сфері страхування. Разом із тим оперативно-розшукова профілактика, виступаючи як самостійний напрямок оперативно-розшукової діяльності, є специфічною підсистемою профілактики правопорушень як на загальному, так і на індивідуальному рівнях [126, с. 13].

Як і інші види профілактичної діяльності, оперативно-розшукова профілактика злочинів має загальні, спеціальні та приватні завдання. Загальна оперативно-розшукова профілактика злочинів пов'язана передусім із здійсненням профілактичного впливу на широке коло осіб, вироблення в них негативного ставлення до злочинності й окремих злочинних проявів, шанобливого ставлення до закону. Виконання цього завдання зазвичай не пов'язане безпосередньо з профілактикою злочинів, а проводиться через ефективне виконання оперативними підрозділами своїх основних функцій. Максимально швидкий розшук злочинця і доведення цього факту до відома широкої громадськості через засоби масової інформації може здійснити профілактичний вплив на нестійкі елементи, які мають антисоціальну спрямованість у поведінці й схильні до здійснення

правопорушень. Крім того, одним із завдань загальної оперативно-розшукової профілактики є інформаційне забезпечення потреб інших суб'єктів, які здійснюють профілактичну діяльність. Отримання й аналіз оперативної інформації про факти, що визначають стан злочинності, причини та умови, які сприяють вчиненню злочинів, своєчасне доведення отриманих відомостей до зацікавлених сторін багато в чому може сприяти успішному проведенню профілактичної роботи на державному рівні.

Спеціальна оперативно-розшукової профілактика злочинів спрямована на окремі групи осіб, які потрапляють у поле зору оперативних підрозділів. Виявлення з використанням оперативних та розвідувальних методів груп осіб, які ведуть асоціальний спосіб життя та схильні до здійснення правопорушень, своєчасне застосування до них профілактичних заходів впливу з метою недопущення здійснення ними злочинів, формування у них світогляду антикримінальної спрямованості є одним із завдань цього виду профілактики.

До спеціальних завдань оперативно-розшукової профілактики належить також виявлення оперативними і розвідувальними методами причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, вживання своєчасних заходів реагування щодо їх усунення, що є законодавчо закріпленим обов'язком органів внутрішніх справ. У вирішенні цих проблем оперативні підрозділи, що використовують у своїй діяльності негласні розвідувальні методи, володіють значно більшими можливостями порівняно з іншими підрозділами і службами органів внутрішніх справ. Висока латентність правопорушень у сфері страхування вимагає адекватних заходів реагування, у тому числі в питаннях виявлення причин і умов, що сприяють їх вчиненню [90].

Розв'язання ж приватних завдань оперативно-розшукової профілактики злочинів пов'язане, насамперед з необхідністю проведення індивідуальної профілактичної роботи, заходи

якої спрямовані на конкретних осіб, які й є основним об'єктом профілактичного впливу.

Грунтуючись на аналізі практичної діяльності оперативних підрозділів і теоретичних основ ОРД, виділяють наступні напрями оперативно-розшукової профілактики: виявлення і усунення умов, які сприяють вчиненню злочинів у сфері економіки (загальна профілактика); виявлення осіб, від яких слід очікувати вчинення злочинів у сфері економіки, здійснення профілактичного впливу, з метою переорієнтувати даних осіб, змусити їх відмовитись від злочинних намірів (індивідуальна профілактика); попередження кримінальних правопорушень у сфері економіки [33].

Найбільш ціленаправленою профілактикою скоєння правопорушень у сфері страхування є індивідуальна профілактика. Індивідуальна профілактика злочинів визначається як діяльність органів внутрішніх справ з виявлення осіб, які, судячи з вірогідно встановлених фактів їх протиправної поведінки, можуть або здатні вчинити злочин, з метою вжиття заходів щодо застосування до таких осіб необхідного виховного впливу і попередження вчинення ними протиправних дій [103, с. 169]. Особлива увага при цьому приділяється обставинам й особистості злочинця, застосуванню різних тактичних прийомів та оперативних комбінацій.

Індивідуально-профілактичний вплив є принципово важливою складовою частиною боротьби зі злочинністю, що виступає в якості реакції на факт протиправної поведінки особи, попередження правопорушень з боку громадян, ліквідацію (нейтралізацію) наслідків протиправного поведіння. За своєю первісною основою профілактичний вплив – це головний засіб, за допомогою якого вирішуються соціальні протиріччя, що ведуть до вчинення злочину [104, с. 111].

Отже, головною метою індивідуальної профілактики є виховний вплив на конкретну особу з тим, щоб не допустити з її

боку вчинення протиправних дій. Індивідуально-профілактичну діяльність оперативних підрозділів органів внутрішніх справ можна розділити на такі основні стадії:

- виявлення осіб з антигромадським поведінням або схильних до вчинення правопорушень у сфері страхування;
- вивчення названих осіб з метою визначення наявності ступеня розвитку в них антигромадських поглядів, звичок, а також встановлення умов їх формування;
- вивчення джерел негативного впливу на цих осіб з їх оточення;
- прогнозування можливості прояву антигромадської спрямованості особистості в певному типі злочинної поведінки й планування відповідних профілактичних заходів;
- здійснення індивідуально-профілактичних заходів, включаючи безпосередній вплив на погляди, прагнення, звички, а також непрямий вплив - через зміну мікросоціальних умов їх формування й прояву, а також контролю за його поведінням і факторами, що його детермінують;
- оцінка результатів індивідуальної профілактики [116, с. 73-74].

У сучасних умовах індивідуальний профілактичний вплив носить не абстрактний характер, а здійснюється оперативними підрозділами – суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, на які Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», покладені завдання щодо попередження злочинів. Саме оперативні підрозділи, маючи у своєму розпорядженні відповідні сили та засоби та використовуючи оперативно-розшукові методи, здійснюють профілактичну роботу з недопущення повторних злочинів, роз'єднанню груп з антигромадською спрямованістю, відриву осіб від злочинного середовища. Використовуючи широкі можливості з негласного нагляду, поєднуючи правові примусові заходи із запобіжними заходами оперативно-розшукового характеру, у тому числі виховним впливом осіб,

які на засадах добровільності конфіденційно співробітничать з ОВС, оперативні підрозділи мають можливість приводити екстремальну неправомірну ситуацію в нормальний стан, попереджаючи злочини на самій ранній стадії їх зародження [104, с. 112].

Якість, послідовність і своєчасність застосування засобів індивідуальної профілактики до конкретної особи, а також отримання необхідної інформації здебільшого залежать від належного планування профілактичної роботи з нею. При плануванні повинні враховуватися конкретні дані, що характеризують особу, яка вивчається, її поведінку й наміри, особливості навколишнього мікросередовища, що впливає на неї як негативно, так і позитивно. Зміст і послідовність проведення профілактичних заходів повинні визначатися індивідуально. Вжиття заходів відносно осіб, узятих на профілактичний облік, вимагає постійної взаємодії оперативних підрозділів, дільничних інспекторів і громадськості.

Вивчення практичного досвіду боротьби зі злочинністю та проведені наукові дослідження з питань профілактики злочинів свідчать, що злочину зазвичай передують вчинення адміністративних правопорушень. Інформація про них зосереджується в органах внутрішніх справ та міститься: в довідковій картотеці правопорушників; повідомленнях, листах, заявах громадян; журналах обліку затриманих і доставлених до чергової частини органів внутрішніх справ за вчинення правопорушень і злочинів; матеріалах, що надійшли від слідчих органів внутрішніх справ; кримінальних справах, розглянутих судами та інших документах [103, с. 170].

Кожен елемент системи органів внутрішніх справ діє у правовому полі, створеному законодавчими нормами, здійснює свою діяльність згідно з положеннями про служби та підрозділи міліції, затвердженими нормативно-правовими актами та відомчими нормативними документами МВС

України, якими визначаються їх функції та завдання, зокрема щодо попередження злочинів.

Оперативно-розшукова профілактика злочинів у сфері економіки відрізняється від інших видів профілактики тим, що вона вивчає особливості не тільки гласної, але й негласної діяльності оперативних підрозділів з усунення умов, що сприяють вчиненню правопорушень у сфері страхування, а також особливості впливу на профілакторованих осіб за допомогою сил, заходів, засобів і методів, які є в їх розпорядженні.

Одним з негативних наслідків політичних, економічних, соціальних змін в Україні стало збільшення кількості вчинених злочинів у сфері страхування. Виходячи з законодавства України «Про оперативно розшукову діяльність» [193] (ст. 1), головне завдання оперативних підрозділів полягає у пошуку і фіксації фактичних даних про протиправну діяльність осіб, чи груп осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України. Ці завдання є базовими оперативно-розшукової діяльності за допомогою яких ведеться оперативно-розшукова профілактика, оперативне обслуговування сфери страхування, оперативно-розшукове документування, супроводження кримінальних справ на досудових та судових стадіях кримінального судочинства.

Ефективність проведення оперативно-розшукової профілактики, оперативного обслуговування сфери страхування, оперативного документування, супроводження кримінальних справ, залежить від правового регулювання оперативно-розшукової діяльності [239, с. 155].

Відомчі нормативні акти визначають методiku і тактику проведення як профілактичних, так і застосування оперативно-розшукових заходів, сил, засобів та методів оперативно-розшукової діяльності.

Оперативно-розшукова діяльність передбачає формування інформаційного масиву щодо інституту

страхування. Як стверджує В.П. Захаров комплексною системою, що забезпечує надходження, накопичення, систематизацію інформаційного матеріалу до оперативних підрозділів є оперативне обслуговування об'єктів господарювання або ж території.

Ефективна діяльність підрозділів ДСБЕЗ щодо попередження і викриття злочинів у сфері страхування неможлива без якісно організованого інформаційного забезпечення, а саме на етапі перевірки та оцінки стану оперативної обстановки. Це завдання вирішується за допомогою оперативного обслуговування. Сутність оперативного обслуговування розглядається в комплексі як управлінська категорія, стверджує В.П. Захаров, оскільки оперативне обслуговування не є самоціллю збору оперативно значимої інформації, а лише умовою прийняття певних рішень щодо виконання відповідних завдань та функцій, які стоять перед ОВС.

Одне з головних місць у процесі оперативного обслуговування відводиться його змісту, який умовно можна поділити на взаємозв'язані елементи: рівень оперативного обслуговування; види; режим; розстановка джерел оперативної інформації; організація функціонування джерел гласної інформації; документальне оформлення результатів.

З метою належного оперативного обслуговування сфери страхування в Україні може бути доцільним ведення розвідувально-пошукової роботи та спостерегання за станом криміногенної обстановки у страхових компаніях, що розташовані на території обслуговування області, міста, району. Також бажано володіти інформацією про виникнення або ліквідацію страхових компаній, філіалів, представництв. Особливу увагу під час проведення оперативного обслуговування об'єктів які надають послуги страхування набуває гласна інформація від представників органів влади та місцевого самоврядування, які фіксують факти виникнення,

зміни та припинення фінансових правовідносин держави з страховими компаніями.

Окрему увагу необхідно приділити контрольно-наглядовій гарантії, зокрема, в частині діяльності правоохоронних органів. Правоохоронні органи в Україні виконують свою специфічну функцію щодо виконання контрольно-наглядових гарантій, зокрема, і реалізації ефективного механізму адміністративно-правового регулювання в цілому. Саме тому окремо необхідно зупинитись на елементах організації діяльності правоохоронних органів, зокрема оперативних підрозділів, щодо контролю за діяльністю суб'єктів самої широкої низки відносин при запровадженні норм поведінки у системі запобігання правопорушенням у сфері страхування.

Оперативне обслуговування страхових компаній проводиться у рамках заведення справ контрольно-спостережного провадження. Загальною метою введення справ контрольно-спостережного провадження є збирання та практичне використання матеріалів, що характеризують оперативну обстановку на об'єкті обслуговування. Але, в науці оперативно-розшукової діяльності є більш детально сформульована мета ведення справ контрольно-спостережного провадження – відстеження, накопичення, вивчення, узагальнення, аналіз, оцінка та практичне використання матеріалів, що характеризують оперативну обстановку в галузях економіки, на об'єктах обслуговування і лініях роботи підрозділів ДСБЕЗ.

У різні часи свого існування оперативні підрозділи ДСБЕЗ фіксували результати оперативного обслуговування у різних нормативно-закріплених справах: оперативно-довідкових, літерних, а також аналітичних картках. У науковій літературі не має єдиної точки зору щодо змісту контрольно-спостережних справ. Одні дослідники вважають, що в її структуру повинно входити п'ять розділів, а в свою чергу, О.М. Бандурка разом з колективом авторів пропонує

формувати контрольно-спостережну справу з двох розділів. Перший розділ має концентрувати аналітичні та загальні матеріали, другий – оперативну документацію [19, с. 31]. Інші науковці наголошують на тому, що структурно СКСП має складатися з трьох розділів: нормативно-довідкові матеріали соціально-економічного характеру; стан криміногенної обстановки на об'єкті економіки; оперативно-розшукова інформація.

Дослідження особливостей господарсько-економічної діяльності страхових компаній, філій, представництв дають підстави сформулювати матеріали оперативних підрозділів по оперативному обслуговуванню зазначених об'єктів: характеристика інституту страхування; аналіз результатів фінансово-економічної діяльності компаній; наявність дозвільних документів та ліцензій на право надавати страхові послуги; стан розрахунків страхових компаній з бюджетом та державними цільовими фондами; стан страхових резервів та доцільність їх використання; аналітичну довідку, що характеризує оперативну обстановку страхової компанії, зокрема стан збереження грошей та їх облік; відомості про розподіл конфедераційного апарату не лише служби ДСБЕЗ, а й інших оперативних підрозділів ОВС; характеристики посадових та матеріально-відповідальних осіб, які становлять оперативний інтерес.

Отже, оперативно-розшукове попередження правопорушень у сфері страхування в частині заведення справ контрольно-спостережного провадження відіграє важливу роль у попередженні, виявленні та боротьбі з латентними правопорушеннями у сфері страхування шляхом інформаційного забезпечення оперативних підрозділів.

До основних завдань організації оперативного обслуговування (виходячи з аналізу нормативних документів) Капітанський А.І. відносить:

- розробку оптимальної структури галузевого оперативного підрозділу до умов конкретного регіону;

- чітке визначення функціональних завдань та обов'язків спеціалізованих підрозділів та співробітників;
- організаційно-штатне забезпечення оперативного обслуговування;
- організацію взаємодії при здійсненні оперативного обслуговування з іншими зацікавленими оперативними апаратами та підрозділами міліції;
- планування заходів по оперативному обслуговуванню.

До найважливіших елементів організації оперативного обслуговування Панфілов Г.А. відносить:

- а) вивчення та аналіз оперативної обстановки, постійне стеження за її змінами по лінії карного розшуку з постійним прийняттям конкретних рішень;
- б) створення ефективно діючої ланки конфіденційних осіб;
- в) здійснення оперативно-пошукової роботи з метою виявлення осіб, фактів, місць та предметів, які становлять оперативний інтерес;
- г) здійснення виявлення осіб, які обґрунтовано підозрюються в скоєнні злочинів;
- д) ведення оперативно-розшукового обліку;
- е) робота щодо виявлення вчинених неочевидних злочинів;
- є) здійснення розшуку злочинців та осіб, безвісти зниклих;
- ж) здійснення взаємодії з іншими оперативними апаратами та підрозділами органів внутрішніх справ.

Думка Панфілова Г.А. є слушною, але до елементів діяльності оперативних підрозділів ОВС України необхідно також віднести і такий елемент, як планування оперативно-розшукових заходів. Адже управління суспільними процесами та явищами неможливе без визначення цілей та засобів їх досягнення, без планування, яке здійснюється в різноманітних формах.

План – це різновид управлінського рішення, змістом якого є система взаємопов'язаних, з'єднаних загальною метою конкретно визначених завдань та заходів, котрі потрібно здійснити у вказаній послідовності і встановлені строки

конкретно визначеним виконавцям. Плани – це завчасно намічена система організаційних, оперативно-розшукових, профілактичних та інших заходів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю, з визначенням порядку послідовності, строків проведення (реалізації) цих заходів та осіб, які відповідають за їх виконання. Зокрема: залучення до конфіденційного співробітництва, організація оперативного обслуговування об'єктів та осіб, що становлять оперативний інтерес, проведення оперативно-розшукових заходів у справах оперативного обліку, вдосконалення оперативно-розшукових обліків та систем оперативного інформування, налагодження взаємодії та координації роботи працівників усіх служб ОВС у попередженні правопорушень у сфері страхування.

Аналітична робота є невід'ємною і найважливішою складовою частиною управлінської діяльності і виступає не якимось епізодичним, короточасним актом, який виконує спеціально призначений працівник, а функцією усіх ланок системи, що здійснюється постійно. Аналітична робота – це безперервний процес вивчення оперативно-розшукової та іншої інформації.

Аналіз стану оперативної обстановки є важливим елементом організації оперативної профілактики. В оперативних підрозділах МВС України перш за все необхідно організовувати концентрацію всієї інформації, яка надходить із різних оперативно-розшукових та інших джерел, для подальшого її використання. Крім того, вивченню підлягають матеріали справ оперативного обліку, кримінальних проваджень, результатів проведення рейдів тощо.

Процес вивчення оперативної інформації про злочини скоєні у сфері страхування – це низка послідовних і логічно пов'язаних етапів, основними із яких слід визнати:

- збирання інформації на об'єктах обслуговування та здобування додаткових відомостей з особистих джерел про зовнішні та внутрішні умови функціонування кримінальних структур;

- обробка зібраної інформації, що характеризує оперативну обстановку та її аналіз;
- оцінка змін стану оперативної обстановки порівняно з базовим (попереднім) періодом;
- оцінка реалізації поставлених завдань, планових заходів та відхилень від прогнозів;
- формулювання висновків за результатами аналізу, підсумкова оцінка оперативної обстановки.

Для забезпечення оперативних працівників ОВС України інформацією про осіб і факти, що становлять оперативний інтерес використовується конфіденційне співробітництво (ст. 275 КПК України) розвідувальні можливості інших оперативних підрозділів. Конфіденційна робота проводиться з урахуванням криміногенної враженості об'єктів і необхідності використання конфіденційного співробітництва для попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень.

Необхідною умовою попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування є створення єдиної інформаційної бази даних оперативних підрозділів ОВС України з обмеженим доступом користування (даних різноманітних інформаційних систем правоохоронних органів. Так, наприклад, у ДПА України створені: АРМи «Митниця», ФСПД «Покупка валюти», «Банк даних про сумнівні фінансові операції» тощо). Це надало б змогу більш оперативно реагувати на підготовку або вчинення правопорушень у сфері страхування.

Оперативний контроль є однією з форм контролю за способом організації. Ця форма контролю за оперативно-розшуковою діяльністю, допомагає керівникам органів внутрішніх справ:

- здобувати інформацію про фактичний стан справ на місцях;

- забезпечувати раціональну розстановку сил та засобів, гнучко маневрувати ними залежно від оперативної обстановки, що склалась;

- визначати на скільки дієва підконтрольна система, чи зустрічались які-небудь складності в роботі контрольованих та контролюючих об'єктів і чи достатньо ефективно підтримується працездатність тих чи інших.

Оперативний контроль – це щоденна попередня, поточна або подальша перевірка виконання управлінських рішень. Це постійний контроль фактичного виконання органами, підрозділами або окремими співробітниками законів, підзаконних нормативних актів, планових заходів, функціональних обов'язків і тощо.

Саме контроль за виконанням прийнятих рішень ґрунтується на врахуванні наслідків оперативно-службової діяльності підлеглих підрозділів, співробітників відповідно до оперативної обстановки. Це дозволяє керівникові об'єктивно визначити реальний внесок кожного підлеглого щодо вирішення поточних і перспективних завдань попередження правопорушень у сфері страхування, виявляти хиби в організації оперативно-розшукових заходів, певним чином оцінити професійні якості оперативного працівника. Контроль дозволяє своєчасно визначати результати виконання раніше прийнятих рішень і вносити відповідні корективи до планів роботи.

Таким чином, до елементів організації діяльності оперативних підрозділів ОВС України щодо попередження правопорушень у сфері страхування, необхідно віднести наступне: ведення оперативно-розшукових справ; аналіз та оцінка оперативної інформації; планування дій оперативних підрозділів ОВС України, в залежності від оперативної інформації, яка надійшла в конкретний проміжок часу; розстановка оперативно-розшукових сил конфіденційного співробітництва, з метою виявлення осіб, підприємств, установ, організацій, які можуть бути причетні до злочинів

пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або виношують намір вчинення таких злочинних дій; взаємодія оперативних підрозділами ОВС України між собою, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, установами, громадськими організаціями; контроль за діяльністю оперативних підрозділами ОВС України.

Таким чином, оперативно-розшукова профілактика багато в чому перетинається з іншими підвидами профілактичної роботи, яка проводиться підрозділами органів внутрішніх справ. Разом з тим, вона зберігає свою специфіку, пов'язану передусім з використанням при її проведенні оперативно-розшукових і розвідувальних методів, а також інших спеціальних можливостей оперативних підрозділів органів внутрішніх справ. У зв'язку з цим серед заходів профілактичного впливу, що проводяться в ході реалізації завдань оперативно-розшукової профілактики злочинів, спрямованих на конкретну особистість, слід назвати: вироблення в осіб, котрі мають асоціальну та антисоціальну спрямованість поведінки, критичної оцінки своєї позиції; створення у цих осіб переконання у невідворотності відповідальності за скоєний ними злочин а також відчуття антиефекту, прямо пов'язаного з виробленням почуття, протилежного почуттю морального задоволення, задоволення перевагою над людьми, що викликає в деяких випадках вчинення злочину; надання посильної допомоги у розв'язанні конкретних життєвих проблем.

Отже, чим ефективніше буде здійснюватися оперативно-розшукова профілактика, тим менше доведеться витратити зусиль на запобігання, недопущення, а при вчиненні – на виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері страхування.

Розділ 3

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ

3.1. Загальна характеристика адміністративно-правових відносин щодо попередження правопорушень у сфері страхування

Відносини у сфері страхування регулюються правовими нормами різних галузей права. Здійснення соціального страхування в значній мірі урегульовується нормами трудового права. Відносини приватного страхування регулюються в першу чергу правовими нормами цивільного права. Державне управління в страхуванні регулюється правовими нормами адміністративного права, а отже виникають адміністративно-правові відносини. Уповноваженою особою держави щодо здійснення адміністративно-правового регулювання на ринку страхових послуг є Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, яка є владним суб'єктом адміністративно-правових відносин.

Адміністративно-правові відносини є органічною складовою частиною механізму адміністративно-правового регулювання суспільних відносин. Важливість їх полягає в тому, що саме в адміністративно-правових відносинах проявляється вся складність і комплексність адміністративного права.

Адміністративно-правові відносини являють собою різновид правових відносин, різноманітних за своїм характером, юридичному змісту, по їхніх учасниках. Їм властиві всі основні ознаки будь-яких правовідносин, якось: первинність правових норм, унаслідок чого правовідношенням є результат регулюючого впливу на дані суспільні відносини даної правової норми, що додає йому юридичну форму; регламентація правовою нормою дій (поводження) сторін цього відношення; кореспонденція взаємних обов'язків і прав сторін правовідносини, обумовлена нормою.

Удосконалення правового масиву адміністративного права – це постійний, майже безперервний процес. Те саме характерно і для його відносин, практика здійснення яких змушує до продовження нормотворчості у сфері владно-управлінської діяльності. Цей своєрідний кругообіг з часом може суттєво змінити характеристики адміністративно-правових відносин, які набувають нових якісних ознак і властивостей. Особливо ці зміни є відчутними під час проведення кардинальних оновлень владно-управлінської моделі, нормативне забезпечення роботи якої здійснюється переважно за рахунок норм адміністративного права.

Розгляд характеристик будь-яких правовідносин, у тому числі й адміністративно-правових, потрібно проводити, виходячи з двох ключових позицій. Перша – стосується системи обов'язкових елементів, з яких складається зміст цих відносин, тобто об'єкта, суб'єктів, прав та обов'язків, юридичних фактів. Друга – пов'язана із загальними

особливостями відносин адміністративного права (насамперед це стосується їх властивостей і видових ознак).

Структурно склад адміністративно-правових відносин утворюють такі елементи: об'єкт, суб'єкти, зміст та юридичний факт. Крім цих складових, деякі вчені виділяють ще такий елемент, як юридична основа, у ролі якої виступають адміністративно-правові норми, що опосередковують зміст адміністративно-правових відносин, визначають права, обов'язки, а також поведінку учасників таких відносин, впливають на їх характер і мету [53, с. 31].

Першим елементом складу відносин адміністративного права є його об'єкт. Без сумніву, він відіграє роль ключового у цих відносинах. Від того, наскільки повно і правильно буде визначено об'єкт, залежить не тільки поведінка суб'єктів адміністративно-правових відносин, а й досягнення кінцевої мети цих відносин.

З приводу об'єкта адміністративно-правових відносин у наукових колах існує кілька думок. Більшість авторів вважають, що об'єктом відносин адміністративного права є дії, поведінка людей – учасників управлінських відносин [106, с. 102-103]. Інші вчені поділяють об'єкт на два види: перший – це предмети і матеріальні речі, другий – немайнові відносини (дії, поведінка людей) [177, с. 85-86].

Зі змісту сучасних підручників з адміністративного права України, можна зробити висновок, що їх автори в розв'язанні цього питання схилиються на бік професора Ю.М. Козлова. Так, у підручнику, за редакцією Ю.П. Битяка, об'єкт адміністративно-правових відносин – це те, заради чого виникають правовідносини (дії, утримання від дій) [29, с. 41]. На думку доцента С.Т. Гончарука, об'єктом адміністративно-правових відносин є те, відносно чого вони виникають, розвиваються і припиняються. Передусім це суспільні відносини, що уособлюють характер діяльності окремих суб'єктів права (їхніх дій чи бездіяльності), юридичні наслідки

їх поведінки, певні правові інтереси, у тому числі майнового чи немайнового характеру [53, с. 32].

Наведені позиції потребують деякого уточнення. По-перше, об'єктом адміністративно-правових відносин є те, заради чого вони виникають. По-друге, в основу дій (бездіяльності) учасників правовідносин покладено певні інтереси. По-третє, не можна погодитись з тим, що об'єкт адміністративно-правових відносин – це дія (бездіяльність), поведінка суб'єктів адміністративних відносин. Як відомо, юридичні факти – це певні події, які служать підставою для виникнення, зміни або припинення адміністративно-правових відносин. Юридичні факти – це своєрідний імпульс, який може надавати відносинам адміністративного права динамічних властивостей. Він поєднує в собі як внутрішнє ставлення суб'єктів до певної дії або події, так і зовнішній вираз їхнього діяння або події, на яку вони вже не в змозі об'єктивно вплинути після настання відповідного результату. Отже, об'єкт адміністративно-правових відносин не може перебувати в динаміці – навпаки, він знаходиться у статичному стані, навколо нього відбуваються дії або події, що стосуються конкретних суб'єктів.

Колективний або індивідуальний суб'єкт відносин адміністративного права (громадянин, юридична особа та ін.), реалізуючі свої права за допомогою функцій владно-управлінської діяльності, у першу чергу стикається з публічними потребами та інтересами, які репрезентує владний суб'єкт. Відбувається своєрідне зіставлення одних інтересів (приватних або вузько публічних) з іншими (вже тільки публічними), значно більшими за обсягом і значущими для суспільства. Якщо ці інтереси не вступають між собою у протиріччя, відповідно до нормативно визначених процедур, відбувається реалізація згаданих вище потреб у межах владно-управлінської діяльності або в інших формах державної діяльності, пов'язаних з нею (наприклад, адміністративна юстиція), здійснення яких регламентовано нормами

адміністративного права. І навпаки, коли зазначені вище групи інтересів не збігаються, вступають між собою в певні протиріччя, процес їх реалізації або взагалі припиняється, або відкладається до усунення причин, що лежать в основі цих протиріч.

У відносинах адміністративного права публічні потреби та інтереси домінують над інтересами індивідуального суб'єкта. Якщо громадянин є законослухняним і його відносини з владою відбуваються у звичайному управлінському режимі, то він, реалізуючи власні потреби, обов'язково з повагою і відповідальністю буде ставитись до потреб та інтересів інших членів суспільства. Крім того, у громадянина є передбачене нормами ст. 38 Конституції України право брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати і бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування, тобто громадянин має можливість брати участь у процесі формування системи публічних потреб та інтересів.

Закріплення в ролі об'єкта адміністративно-правових відносин публічних потреб та інтересів утворює реальну можливість здійснити класифікацію цих об'єктів. Першочерговим критерієм при цьому виступатиме рівень узагальнення або обсяг публічних інтересів, що реалізуються за допомогою норм адміністративного права. В науці адміністративного права об'єкт відносин класифікують за класичною схемою на загальний, родовий, видовий та безпосередній.

Відтак, загальний об'єкт адміністративно-правових відносин утворює сукупні публічні потреби та інтереси, які реалізуються нормами адміністративного права.

Родовий об'єкт – це групи публічних потреб та інтересів, що втілюються в життя однаковими за функціональним призначенням нормами адміністративного права. За цією ознакою родовий об'єкт поділяється на дві складові частини: 1) сукупність публічних потреб, що забезпечуються сферою

владно-управлінської діяльності; 2) система публічних інтересів у сфері адміністративно-правового захисту.

Видовий об'єкт є похідним від родового. Це відокремлена група публічних потреб, що реалізується в рамках однотипових адміністративно-правових відносин – державного управління, комунального управління, адміністративної відповідальності, адміністративної юстиції та ін.

Безпосереднім об'єктом виступають частини видового об'єкта, окремі публічні потреби та інтереси, які забезпечуються або захищаються на конкретних ділянках владно-управлінської діяльності або сфери адміністративно-правового захисту.

З об'єктом адміністративно-правових відносин тісно пов'язаний їхній предмет, додатковий елемент складу цих відносин, у ролі якого можуть виступати конкретні речі, матеріальні, грошові цінності, майно тощо. Наявність або відсутність предмета визначається особливостями змісту безпосереднього об'єкта відносин адміністративного права.

Завершуючи розгляд питання об'єкта адміністративно-правових відносин, потрібно ще раз наголосити, що в його ролі мають виступати публічні потреби та інтереси, які впроваджуються в життя за допомогою норм адміністративного права в конкретній галузі владно-управлінської діяльності або адміністративно-правового захисту. Це дасть змогу за умов її подальшого серйозного вивчення виробити узагальнені ознаки, які відрізнятимуть об'єкти адміністративно-правових відносин від об'єктів інших управлінських галузей права, а також значно конкретизувати об'єкти адміністративно-правових відносин, упорядкувати їхню систему за допомогою відповідної класифікації, виробити дієві схеми повної та своєчасної реалізації публічних потреб та інтересів у тій частині правового поля, у якому складаються і відбуваються відносини адміністративного права.

Наступним елементом складу адміністративно-правових відносин є їх суб'єкти, під якими розуміються конкретні учасники цих відносин, що наділені законодавчо закріпленими правами та обов'язками, які вони реалізують у сфері владно-управлінської діяльності або в галузі адміністративно-правового захисту. Необхідною передумовою для вступу цих суб'єктів у відносини адміністративного права виступає наявність у них адміністративної правосуб'єктності, складовими якої є адміністративна правоздатність та адміністративна дієздатність.

Адміністративною правосуб'єктністю володіє дуже широкий загал учасників суспільних відносин. Це пояснюється у першу чергу надзвичайною багатоманітністю управлінських схем, владними суб'єктами яких можуть бути не тільки державні управлінські структури, а й недержавні інституції, наділені владною компетенцією у сфері управління. Крім того, владно-управлінські повноваження мають інституції, що репрезентують законодавчу та судову владу, а також органи прокуратури.

Під адміністративною правоздатністю розуміється здатність суб'єкта відносин адміністративного права мати права та виконувати юридичні обов'язки у сфері застосування адміністративно-правових норм. Адміністративна правоздатність державних і недержавних владних органів (їх посадових осіб) визначається колом їх компетенції, яка закріплена в законодавчих або інших нормативно-правових актах. Адміністративна правоздатність цих структур може бути загальною і спеціальною. Загальна правоздатність притаманна всім органам. Спеціальна правоздатність є додатком до загальної і полягає в можливості здійснювати окремі завдання, пов'язані з державним управлінням або адміністративно-правовим захистом (наприклад, виконання контрольних функцій, юрисдикційна діяльність та ін.). Адміністративна правоздатність владних суб'єктів виникає в

більшості випадків з часу видання акта про їх утворення, а припиняється з їх реорганізацією або ліквідацією.

З адміністративною правоздатністю тісно пов'язана адміністративна дієздатність – спроможність суб'єкта своїми діями реалізовувати права, виконувати обов'язки, передбачені нормами адміністративного права, і нести відповідальність згідно з цими нормами. У владних і колективних суб'єктів адміністративна правоздатність і дієздатність настають одночасно, тобто з моменту їх утворення (реєстрації).

У загальній теорії права вироблена чітка позиція щодо поділу всіх суб'єктів права на дві групи: громадяни й організації. Використання такої класифікації в науці адміністративного права є не зовсім вдалим. Намагаючись розв'язати дану проблему, професор Д.Н. Бахрах пропонує замість поняття «громадянин» використовувати поняття «індивідуальний суб'єкт», а замість поняття «організації» – «колективні суб'єкти» [22, с. 22].

Враховуючи поділ адміністративної правосуб'єктності на загальну і спеціальну, а також структурні характеристики окремих організацій, наведений варіант класифікації Д.Н. Бахраха заслуговує на увагу, однак і він має окремі недоліки. Так, досить проблематичним виглядає віднесення юридичної особи або посадової особи до конкретної групи суб'єктів. Юридична особа в більшості випадків є колективом осіб, а в деяких випадках за її діяльністю може стояти лише один індивід, тому в першому випадку юридична особа має розглядатися як колективний суб'єкт, а у другому – як індивідуальний суб'єкт.

Що стосується посадової особи, то, виконуючи свої повноваження, вона діє як представник органу, організації, установи, тобто колективного суб'єкта. Її дії тягнуть за собою юридичні наслідки для організації, тому вони повинні бути визнані діями організації. Суб'єктом правовідносин тут виступає саме організація, а не посадова особа, що діє від її імені. У разі, якщо особа за скоєння посадового

правопорушення притягується до адміністративної відповідальності, то вона стає індивідуальним суб'єктом адміністративного правопорушення [22, с. 23].

Наступним, найбільш розповсюдженим способом поділу учасників відносин адміністративного права є їх градація на владні та невідомі суб'єкти. До суб'єктів адміністративно-правових відносин, які наділені владною компетенцією, можна віднести:

- державні структури та їх посадові особи: Президент України; органи виконавчої, законодавчої, судової влади; Нацбанк України та інші державні органи;

- недержавні владні органи – органи місцевого самоврядування та їх посадові особи;

- громадські організації, що мають делеговані державою владні повноваження (об'єднання громадян, народні дружини, різноманітні спілки та ін.)

Вирішальною особливістю адміністративно-правових відносин є те, що однією із сторін завжди є носій юридично-владних повноважень щодо інших суб'єктів, якими його наділяють адміністративно-правові норми. Адміністративно-правові відносини формуються, як правило, в особливій сфері суспільного життя – публічному (державному і самоврядному) управлінні, і насамперед у зв'язку із здійсненням органами виконавчої влади своїх владно-розпорядчих функцій. Ця особливість адміністративних правовідносин прямо впливає зі змісту предмета адміністративно-правового регулювання.

Наступним обов'язковим елементом складу адміністративно-правових відносин є його зміст – суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів правовідносин.

Зміст правовідносин складають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, у яких абстрактна можливість певної поведінки суб'єктів об'єктивного права перетворюється у дійсність і тим самим зумовлює модель поведінки уповноважених та зобов'язаних осіб у певних умовах.

Деякі автори пропонують виокремлювати матеріальний та юридичний зміст правового відношення. При цьому під матеріальним змістом мається на увазі та фактична поведінка осіб, яка змодельована у загальному вигляді у юридичних нормах, а потім стосовно конкретних осіб виражена у конкретних правах та обов'язках. Матеріальний зміст правового відношення може проявлятися як у діях (активна поведінка), так і у бездіяльності (пасивна поведінка).

У змісті адміністративно-правових відносин нерідко розрізняють два елементи (аспекти): матеріальний (поведінка суб'єктів) і юридичний (суб'єктивні юридичні права й обов'язки). Безпосереднім об'єктом таких правовідносин є вольова поведінка людини, її вчинки. Нормами адміністративного права точно визначається, між якими суб'єктами повинні виникати правовідносини, які будуть права та обов'язки сторін.

Тривалий час у вітчизняній адміністративістиці поширеною була точка зору, згідно якій, хоча в адміністративно-правових відносинах права й інтереси учасників останніх можуть захищатися в судовому порядку, але такі випадки не є домінуючими. В основному ж права учасників таких відносин, суперечки між ними вирішуються в адміністративному порядку: суб'єктом управління, що є стороною адміністративного правового відношення, вищим щодо нього органом чи іншим органом виконавчої влади. Суб'єкти виконавчої влади наділені правом вирішувати, а інші учасники відносин мають право оскаржити такі рішення [39, с. 65].

Підставами виникнення, припинення та трансформацій правовідносин (або «юридичними фактами») у загальній теорії права визнаються обставини реального життя, з якими норми права пов'язують встановлення, зміну чи припинення правовідносин [110, с. 193].

Як слушно зазначають деякі автори, спираючись на наведене визначення поняття юридичного факту, воно

поєднує два нерозривно пов'язаних моменти: матеріальний і юридичний. З одного боку, це явище дійсності – подія або дія. Отже у цьому сенсі йдеться про матеріальний факт. Але, з іншого боку, цей факт, будучи передбаченим нормою права, породжує відповідні правові наслідки, а тому виступає як факт юридичний.

Отже, юридичні факти – це такі обставини, що несуть в собі інформацію про стан суспільних відносин, які входять у предмет правового регулювання, а також ними виступають лише такі обставини, що прямо чи опосередковано зачіпають права та інтереси особи, суспільства, держави та соціально-публічних утворень [97, с. 30].

Зазначені обставини недаремно називають юридичними фактами, їх настання тягне за собою юридичні наслідки – початок, продовження або завершення правовідносин.

Розглядом юридичних фактів – останнього обов'язкового елемента складу адміністративно-правових відносин – завершується характеристика змісту адміністративно-правових відносин. Необхідно відзначити кілька важливих моментів: по-перше, елементи, які складають структуру зазначених відносин, тісно пов'язані з нормами адміністративного права; по-друге, вдосконалення механізмів визначення їхніх родових, видових та безпосередніх об'єктів спонукає до подальшого поліпшення якості нормативного середовища, яке забезпечує здійснення адміністративно-правових відносин; по-третє, у перспективі слід змінити деформовані пропорції адміністративно-правового масиву у бік зростання в ньому питомої ваги законодавчих норм і, навпаки, зменшення маси підзаконних, відомчих нормативно-правових актів, які повинні відігравати допоміжні функції щодо відповідних законів.

Вітчизняними вченими-адміністративістами у різних наукових та навчальних джерелах наводяться різноманітні визначення адміністративно-правових відносин. Так, у підручнику з адміністративного права України за редакцією

професора Ю.П. Битяка адміністративно-правові відносини визначено як суспільні відносини у сфері державного управління, учасники яких є носіями прав і свобод, урегульованих нормами адміністративного права [29, с. 40].

В іншому навчальному джерелі – підручнику доцента В.К. Колпакова під адміністративно-правовими відносинами розуміється результат впливу адміністративно-правових норм на поведінку сфери державного управління, внаслідок якого між ними виникають сталі правові зв'язки державно-владного характеру [108, с. 80].

На думку професора І.П. Голосніченка, адміністративно-правові відносини – це система прав та обов'язків органів виконавчої влади, посадових осіб і службовців, громадян та інших суб'єктів, а також взаємозв'язок між ними в результаті здійснення державної виконавчої влади та відповідальності у сфері державного управління [52, с. 17].

Стислий аналіз цих варіантів визначення адміністративно-правових відносин свідчить про існування двох підходів до його формулювання. Перший має загальне викладення, що пропонується в підручнику за редакцією професора Ю.П. Битяка, а другий – розширене, яке використовують професор І.П. Голосніченко і доцент В.К. Колпаков. Кожен з них має свої переваги та недоліки. Наприклад, у першому викладається лише сутність цих відносин – їх державно-управлінський характер та адміністративно-правова регламентація правосуб'єктності їх учасників. І навпаки, за другого підходу його прихильники намагаються максимально повно викласти ознаки цих відносин.

Зважаючи на особливості перехідного періоду розвитку українського адміністративного права, який характеризується значними змінами властивостей його відносин, вважаємо за доцільне використання загального варіанту викладення визначення адміністративно-правових відносин, під якими

слід розуміти суспільні відносини, учасники яких мають достатній рівень адміністративно-правової правосуб'єктності.

Щодо адміністративно-правових відносин, то Ю.М. Старіловим відмічено, що їх складають суспільні відносини в сфері управління (виконавчої влади) [252, с. 318]. Але як будь-яке поняття вони мають додаткові ознаки, які і дозволяють відмежовувати його від інших правових понять. Тому, з метою їх встановлення проведемо узагальнення точок зору науковців (В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, Д.М. Бахраха, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменка, О.П. Коренева, Г.І. Петрова, Ю.М. Старілова, О.І. Харитоновой, В.С. Четверикова, Ф. Д. Фіночка та ряду інших [2, с. 178-179; 29, с. 53-54; 22, с. 20; 108, с. 69-70; 252, с. 411-412; 277, с. 19-20]).

Визначальна риса адміністративно-правових відносин полягає в тому, що вони складаються переважно в особливій сфері державного і громадського життя – у сфері державного управління.

Варто відзначити також, що адміністративно-правові відносини характеризуються особливостями суб'єктного складу, оскільки завжди однією зі сторін є офіційний чи уповноважений суб'єкт виконавчої влади (у широкому змісті державного управління). Іншими словами, хоча в адміністративно-правових відносинах практично можуть брати участь різні сторони, в них завжди є обов'язкова сторона, без якої такого роду відносини не виникають. Така ознака відображається в адміністративних відносинах як пряма дія владної природи державно-управлінської діяльності.

Адміністративно-правові відносини виникають з ініціативи кожної зі сторін. Однак згода чи бажання другої сторони не є у всіх випадках обов'язковою умовою їхнього виникнення. Вони можуть виникати також і всупереч бажанню другої сторони чи незалежно від її згоди.

Говорячи про специфіку адміністративно-правових відносин, варто також підкреслити, що на відміну від

цивільно-правових відносин, для яких характерна відповідальність однієї сторони перед іншою, адміністративним правом встановлена відповідальність порушника не перед іншою стороною правовідносин, а безпосередньо перед державою в особі її відповідного органу (посадової особи). Саме виконавчі органи (посадові особи) наділяються повноваженнями впливу на порушників вимог адміністративно-правових норм (дисциплінарна, адміністративна відповідальність). Самі суб'єкти управління також відповідають за порушення вимог адміністративного законодавства (наприклад, дисциплінарна відповідальність працівника апарату виконавчої влади перед Президентом чи Урядом України).

У результаті аналізу можна виокремили низку рис, які узагальнюють поширений в науці адміністративного права погляд на ознаки адміністративно-правових відносин. До їх числа відносяться наступні: 1) виникнення в сфері публічного управління; 2) однією зі сторін обов'язково є орган влади; 3) врегульовані адміністративно-правовими нормами; 4) їх учасники виступають носіями прав і обов'язків у сфері державного управління; 5) мають державно-публічний характер; 6) є стосунками влади-підпорядкування і визначаються юридичною нерівністю сторін; 7) можуть виникнути за ініціативою будь-якого суб'єкта адміністративного права, згода іншої сторони не є обов'язковою; 8) порушення стороною своїх обов'язків зумовлює її відповідальність перед державою в особі її компетентних органів; 9) для органів управління їх права є одночасно і обов'язками; 10) за порушення обов'язків застосовуються, як правило, заходи адміністративного примусу; 11) спори між сторонами мають особливий правовий режим забезпечення законності (адміністративний і судовий). І якщо проаналізувати ці ознаки, то можна зробити висновок, що поява адміністративно-правових відносин пов'язується з їх системою, де ці ознаки взаємопов'язані та доповнюють одна

одну, і які є необхідним, щоб це правове відношення можна було б характеризувати саме як адміністративно-правове.

Не заперечуючи в цілому наведені переліки ознак адміністративно-правових відносин, Ю.М. Старилов, разом з тим, звертав увагу на те, що поміж них не згадується така необхідна риса адміністративно-правових відносин, як вказівка на їхній правовий режим, під яким у даному випадку мається на увазі встановлення гарантій судового захисту прав та інтересів громадян. “Якщо така гарантія судового захисту, – зазначав він, – відсутня, то навряд чи можна говорити про цивілізовані адміністративно-правові відносини...” [252, с. 406].

В цьому контексті звернемо увагу на те, що в логіці виділяють поняття, що є результатом узагальнення суттєвих ознак об’єкта дійсності за допомогою операції визначення (дефініція). Тобто, якщо взяти сукупність наведених ознак, то завдяки визначенню розкривається зміст поняття «адміністративно-правове відношення». Тому необхідно провести аналіз виділених ознак адміністративно-правових відносин та відокремити саме необхідні, які і використати у його визначенні.

З аналізу підтриманого формулювання поняття «правове відношення», а також наведених вище ознак, необхідними рисами цього поняття вважаємо: урегульованість певної сфери суспільного буття нормами відповідної галузі; наявність властивих відповідній галузі права суб’єктів; зв’язок між суб’єктами; правовий режим регулювання зв’язку; реалізація прав та обов’язків. Також, додамо забезпеченість правовідносин з боку держави. Як, вказано, забезпечення адміністративно-правових відносин має власну специфіку, а її особливістю є комбінована форма забезпечення (адміністративна, судова, прокурорська).

Отже, результатом проведеного аналізу ознак адміністративно-правових відносин може стати наступне визначення поняття «адміністративно-правові відносини» – це врегульовані адміністративно-правовими нормами

взаємовідносини між органами державного управління та іншими суб'єктами адміністративного права на принципах субординації, що виникають в сфері публічного права, по реалізації їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які забезпечуються державою.

Звісно, ми не претендуємо в цьому визначенні на «істину в останній інстанції», однак, саме така його конструкція, в якій узагальнено суттєві (необхідні) ознаки досліджуваного об'єкта, сприяє найбільш повному виявленню сутності адміністративно-правового відношення (взаємовідносини, взаємозв'язки), забезпечує формування цілісного, зовнішньо та внутрішньо узгодженого його визначення. Певним підтвердженням внутрішньої узгодженості наведеного визначення є те, що в ньому можна віднайти прояви елементів структури адміністративно-правових відносин (суб'єкти адміністративного права, зміст відносин – права та обов'язки, об'єкт – задоволення (отримання) публічних або індивідуальних інтересів (благ) в сфері публічного (державного і самоврядного) управління). Одночасне відображення у формулюванні суттєвих (необхідних) ознак явища, а також його структури, яка теж є невід'ємною характеристикою правовідносин, вказує на системність наведеного визначення, що забезпечує його взаємозв'язок із іншими поняттями та категоріями права.

Перелічені особливості адміністративних правовідносин дають змогу зробити висновок про те, що не будь-які суспільні відносини у сфері державного управління входять до кола адміністративно-правових. Такими відносинами перш за все є такі, що виникають «у зв'язку» і «з приводу» практичної реалізації завдань і функцій державного управління і виконавчої влади зокрема.

Характеризуючи адміністративно-правові відносини, котрі, як і кожні суспільні відносини, є вольовими, оскільки в них через норми права відображується загальна державна владна воля, яка, у свою чергу, є підставою для можливого

вираження (конкретизації) державної волі у владному акті, котрий видає уповноважена на те посадова особа. Нарешті, адміністративно-правові відносини завжди (органічно) є вольовими, оскільки навіть за наявності правової норми вони надалі не можуть бути реалізованими без волевиявлення того з його учасників, який має право (уповноважений) видати владний акт, котрий за своєю сутністю може бути тільки вольовим.

Публічні (адміністративні) правовідносини більш тісно пов'язані з державними інституціями та державним примусом, ніж будь-які інші правовідносини, які теж, зазвичай, забезпечуються і охороняються державою на відміну від суспільних відносин, що знаходяться за межами дії права і такого захисту та забезпечення не мають.

Такий зв'язок набирає ознак кумулятивності внаслідок специфічних властивостей публічних правовідносин. Так, при реалізації прав та обов'язків суб'єктами звичайних (приватних) відносин, держава через свої органи та державні інституції виступає як своєрідний гарант публічного правопорядку, встановлюючи норми, спрямовані на попередження, запобігання, профілактику правопорушень, підтримання та забезпечення захисту прав учасників правовідносин, і забезпечуючи їхню реалізацію можливістю застосування державного примусу. При цьому інтерес держави полягає в тому, щоб правопорушення належним чином припинялися, а їхні наслідки відповідно ліквідувалися (школа була компенсована, винні особи зазнали державного осуду та покарання тощо). Таким чином, захист публічного правопорядку та законності означає, разом з тим, і охорону прав учасників приватних правовідносин. Разом з тим, у публічних правовідносинах держава та її органи виступають як суб'єкти (учасники) таких правовідносин, наділені владними повноваженнями.

Розмежування понять попередження, запобігання, профілактика, усунення причин та умов злочинності

(злочинів) носить здебільшого умовний характер, що викликано, насамперед, етимологічною спорідненістю цих термінів.

Так, запобігання – це дія за значенням запобігти, запобігати: не допускати, заздалегідь відвертати що-небудь неприємне, небажане [246].

Синонімічні словники дають до слова запобіжний такий ряд: профілактичний, попереджувальний, охоронний, захисний, який відвертає; а до слова попереджати – застерігати, погрожувати, запобігати, передувати, випереджати [91].

У російсько-українському словнику слово «предупреждение» перекладається як попередження, запобігання, випередження («меры предупреждения» – запобіжні заходи), слово «предотвращение» – як запобігання, відвертання, а «предохранительный» – як запобіжний [92, с. 498].

У юридичній енциклопедії запобігання злочинності визначається як соціальна діяльність, яка полягає в усуненні причин та умов злочинності [309, с. 513]; запобіжні заходи – як сукупність заходів процесуального примусу, які застосовуються до обвинуваченого (у виняткових випадках – до підозрюваного), або підсудного [309, с. 514]; профілактика (слово утворене від грец. – запобіжний) злочинності як система державних і громадських заходів, спрямованих на виявлення, усунення та нейтралізацію причин та умов злочинності [309]; а превенція (від лат. *praeventio* – випереджаю, попереджаю) тлумачать як попередження, запобігання [309].

Юридичний словник (1983р.) визначав запобігання злочинності як сукупність взаємопов'язаних заходів (загальносоціальних і спеціальних), здійснюваних державними органами та громадськістю і спрямованих на боротьбу зі злочинністю, на усунення причин та умов, які породжують злочини [310, с. 275-276].

Слід зазначити, що існує також юридичний термін припинення злочину, який визначається як діяльність правоохоронних органів, громадських організацій та окремих громадян, спрямована на те, щоб не допустити продовження і завершення злочину. Про нього доцільно згадати у зв'язку з тим, що окремі автори припинення злочину включають до попереджувальної діяльності з огляду на однозначно визначені в кримінальному законодавстві поняття готування до злочину, замах на злочин, що ніби відповідає правоохоронним діям, які охоплюються поняттям запобігання злочинам. При цьому процес формування умислу вважається першою стадією розвитку злочинної діяльності, а не допустити його формування покликана профілактика злочинності [83, с. 78].

Натомість О.М. Джужа доводить, що на стадії готування до злочину на індивідуальному рівні застосовується відвернення, а припинення – на стадії замаху на злочин [64, с. 140]. Ця думка є досить обґрунтованою, але оскільки припинення слід застосовувати до вже вчинюваного (розпочатого) злочину, недопущення доведення його до кінця, настання шкідливих наслідків тощо. Доцільно вважати, що запобігти можна лише злочиніві (протиправному діянню), вчинення якого ще не розпочалося (виходячи з енциклопедичного тлумачення цього терміну), а припинити – той, що вже вчинюється, але ще не закінчено (не доведено до кінця). Не можливо припинити діяння, яке ще не має місця в реальності.

Слушним з цього приводу є роз'яснення до терміну «запобігання злочинності» А.П. Закалюка, який зазначає, що залежно від міри сформованості причин та умов злочинної поведінки і пов'язаного з цим моменту їх реалізації у здійсненні такої поведінки, запобігання злочину поділяється на а) профілактику, яка здійснюється до формування злочинного умислу; б) запобігання, що відбувається після сформування злочинного умислу до початку вчинення

злочину; в) припинення злочину, до якого належать запобіжні заходи, здійснювані після початку кримінально-караних дій. Кожний із названих видів запобігання злочину зумовлений не лише певним періодом здійснення, а й змістовими відмінностями у межах родового поняття запобігання злочинності.

Так, Конституція України, що є джерелом розробки та прийняття інших законів, визначаючи правову політику держави щодо попередження злочинів та інших правопорушень, послуговуються терміном запобігання у: ст. 29 (запобігти злочинові чи його перепинити); ст. 31 (з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи); ст. 34 (з метою запобігання заворушенням чи злочинам); ст. 39 та деяких інших.

Залежно від ступеня сформованості причин та умов злочинної поведінки і пов'язаної з цим моментом їх реалізації, запобігання злочинну поділяється на:

- профілактику, що здійснюється до формування злочинного умислу;
- запобігання, що відбувається після формування злочинного умислу до початкового вчинення злочинну;
- припинення злочину, до якого належать запобіжні заходи, здійснювані після початку кримінально-караних дій.

Відтак, наведені терміни – хоч і різні за способом утворення та походженням – проте семантично ідентичні. Саме тому в юридичній науці їх можна використовувати як рівнозначні, взаємозв'язані та взаємозамінні.

Адміністративно-правові відносини – це результат впливу адміністративно-правових норм на поведінку суб'єктів сфери державного управління, внаслідок якого між ними виникають сталі правові зв'язки державно-владного характеру.

Виникнення адміністративно-правових відносин – це, по суті, юридичний рівень об'єктивізації загальної волі держави в реальній поведінці конкретних суб'єктів. Процес виникнення

(формування) правовідносин має три послідовно здійснюваних етапи: по-перше, визначається необхідність (доцільність) і можливість встановлення конкретного адміністративно-правового відношення; по-друге, створюється відповідна юридична конструкція, тобто своєрідна абстрактна модель адміністративних правовідносин. Закріплюється ця модель в адміністративно-правових нормах; по-третє, відбувається реалізація відповідних правових норм і, як результат, виникають сталі юридичні зв'язки між адресатами норм у формі адміністративно-правових відносин. Водночас адміністративні правовідносини виникають (так само, як і змінюються та припиняються) лише з настанням конкретних обставин, які прийнято називати юридичними фактами.

Державно-управлінські відносини у сфері страхування існують у різних формах, і однією з них є адміністративно-правові відносини. Адже, певна кількість державно-управлінських відносин регулюється конституційним, фінансовим, цивільним, екологічним та іншими галузями права. І це цілком закономірно, позаяк неможливо усі прояви державного управління охопити у повному обсязі адміністративно-правовим регулюванням.

Отже, державно-управлінські відносини у сфері страхування є певною частиною адміністративно-правових відносин. Деякі групи державно-управлінських відносин існують в інших правових формах. У свою чергу, адміністративно-правові відносини охоплюють не тільки відносини у сфері державного управління, а й управлінські відносини недержавної сфери, що врегульовані нормами адміністративного права [2, с. 186].

Таким чином, адміністративно-правова норма містить абстрактну конструкцію адміністративно-правового відношення. Сутність такої конструкції полягає в тому, що норма від імені держави визначає належну поведінку кожного із своїх адресатів. Одних вона наділяє правом володарювати, інших — обов'язком виконувати волю володарюючого

суб'єкта. Вона встановлює обов'язкові правила, за якими відбувається «спілкування». Ці правила формуються у вигляді взаємних прав і обов'язків.

З моменту вступу такої норми в силу відносини між сторонами будуються у рамках її приписів. Якщо до моменту прийняття норми (набрання нормою сили) управлінських зв'язків між ними не існувало, то вони формуються. Якщо ж такі зв'язки існували, то вони, по-перше, упорядковуються, як того вимагає норма, по-друге, набувають характеру юридичних зв'язків або правових відносин. Оскільки йдеться про адміністративно-правові норми, то ці юридичні зв'язки будуть адміністративно-правовими відносинами.

3.2. Адміністративно-правовий статус спеціальних суб'єктів попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування

Страховий ринок є досить складним явищем, має свою внутрішню структурну будову та зовнішнє оточення. Для більш повної характеристики правопорушень у сфері страхування розглянемо його суб'єктів. Умовно можна класифікувати суб'єктів ринку страхових послуг на загальних та спеціальних. Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року» від 23.08.05 р. № 369 до учасників страхового ринку належать: страхувальники, застраховані особи, вигодонабувачі, страховики, перестраховики, товариства взаємного страхування, страхові та перестрахові брокери, страхові агенти, актуарії, аварійні комісари, професійні об'єднання страховиків, страхових посередників та інших учасників страхового ринку.

На всіх страхових ринках світу здійснюється нагляд за діяльністю страхових компаній з метою захисту прав

споживачів цих послуг (страхувальників). Нагляд здійснюється державою та передбачає виконання основних функцій: видачу ліцензій на заняття страховою діяльністю; забезпечення неухильного виконання страхового законодавства усіма суб'єктами страхового ринку; підтримання правопорядку в цій галузі. Однак, злиття страхових ринків багатьох держав та невідворотна глобалізація світу у сфері страхування призвели до створення міжнародного органу із нагляду за страховими відносинами. Відтак, у 1994 році була створена Міжнародна асоціація національних органів нагляду за страховою діяльністю – IAIS, яка поєднує ринки страхових послуг понад 100 країн світу. Метою діяльності цієї асоціації є організація співробітництва між регуляторами страхової галузі як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках.

Під час виконання своїх обов'язків головними завданнями Міжнародної асоціації національних органів нагляду за страховою діяльністю є:

- нагляд за діяльністю у сфері страхування на міжнародному рівні з метою підтримки ефективних, законних, надійних та стабільних страхових ринків для забезпечення захисту та допомоги страхувальникам;
- об'єднання зусиль щодо розроблення практичних стандартів страхового нагляду, що мають бути визначені членами IAIS і використані ними під час їхньої діяльності;
- підтримання стосунків з іншими установами, які займаються аналогічним видом діяльності;
- забезпечення взаємної підтримки з метою збереження цілісності ринків;
- обмін інформацією та досвідом з метою подальшого розвитку внутрішніх ринків страхування [26, с. 213-214].

Попри існування цієї організації у світі, кожна країна має власні органи влади, до функцій яких входить контроль та нагляд за страховою діяльністю на внутрішньому ринку. Внутрішня структура страхового ринку за суб'єктами страхових відносин відповідає трьом основним блокам:

перший блок – Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг; другий блок – структурні елементи страхового ринку – страховики, страхувальники, об'єднання страховиків; третій блок – елементи інфраструктури – страхові та не страхові посередники. Кожний із перелічених суб'єктів виконує свою функцію, має свої права та обов'язки, специфіку та механізм реалізації економічних інтересів. Страховий ринок будь-якої держави може функціонувати завдяки ефективній взаємодії всіх суб'єктів страхування.

В Україні до органів системи державного регулювання у страховій діяльності належать: Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів, Національний банк, Державна податкова інспекція, Антимонопольний комітет, Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку, Господарський суд. Крім цього, відповідно до ст. 13 Закону України «Про страхування» [194] в Україні функціонують об'єднання страховиків, які також є органами спільного регулювання страхової діяльності: Ліга страхових організацій, Моторне (транспортне) страхове бюро, Авіаційне страхове бюро, Морське страхове бюро, Ядерний пул. Одним з безпосередніх органів нагляду та контролю за страховим ринком країни з боку держави – є Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України.

У жовтні 2003 року за підтримки Ліги страхових організацій України Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг стала членом IAIS. Цей крок відкрив можливості щодо користування базою даних норм пенсійного регулювання (понад 130 країн), базою даних інших країн, участь в електронних форумах, обмін досвідом, інформацією тощо [140, с. 103].

Уповноваженим органом, який здійснює державне регулювання та нагляд за ринком фінансових послуг, визначено Указом Президента України від 4 квітня 2003 року № 292/2003 – Національну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України [200]. Відповідно до п. 3 ст. 4

Положення про Національну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України на цей центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом покладено здійснення державного регулювання і нагляду за діяльністю страхових компаній та страхових брокерів, установ накопичувального пенсійного забезпечення, довірчих товариств, кредитних спілок, лізингових та факторингових компаній, кредитно-гарантійних установ, ломбардів, інших учасників ринків фінансових послуг (крім банків, професійних учасників фондового ринку, інститутів спільного інвестування щодо їх діяльності на фондовому ринку, фінансових установ, які мають статус міжурядових міжнародних організацій, Державного казначейства України та державних цільових фондів) [200].

Відповідно до ст. 35 Закону України «Про страхування» метою діяльності Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг є забезпечення дотримання вимог законодавства України про страхову діяльність, ефективного розвитку страхових послуг у державі, запобігання неплатоспроможності страхових компаній та захисту прав і законних інтересів страхувальників, страховиків та держави. Державне регулювання страхової діяльності є дією держави на учасників страхових зобов'язань, що проводиться по декількох напрямках:

- пряма участь держави у становленні страхової системи захисту майнових інтересів споживачів страхових послуг;
- законодавче забезпечення становлення і захисту національного страхового ринку;
- державний нагляд за страховою діяльністю;
- захист добросовісної конкуренції на страховому ринку, попередження і припинення монополізму.

Відповідно до законодавства України, основними функціями Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг є:

Попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування

- ведення єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків) та державного реєстру страхових та перестрахових брокерів;

- видача ліцензій страховикам на здійснення страхової діяльності та проведення перевірок їх відповідності;

- видача свідоцтв про включення страхових та перестрахових брокерів до державного реєстру страхових та перестрахових брокерів та проведення перевірки додержання ними законодавства про посередницьку діяльність у страхуванні та перестраховуванні достовірності їх звітності;

- проведення перевірок щодо правильності застосування страховиками (перестраховиками) та страховими посередниками законодавства про страхову діяльність і достовірності їх звітності;

- узагальнення практики страхової діяльності й посередницької діяльності на страховому ринку, розроблення і подання у встановленому порядку пропозицій щодо розвитку і вдосконалення законодавства України про страхову і посередницьку діяльність у страхуванні та перестраховуванні;

- прийняття у межах своєї компетенції нормативно-правових актів з питань страхової й посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні;

- здійснення контролю за платоспроможністю страховиків, відповідно до взятих ними страхових зобов'язань перед страхувальниками;

- забезпечення проведення дослідницько-методологічної роботи з питань страхової і посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні, підвищення ефективності державного нагляду за страховою діяльністю;

- встановлення правил формування, обліку і розміщення страхових резервів та показників звітності;

- участь у міжнародному співробітництві у сфері страхування і посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні, вивчення, та узагальнення, поширення

світового досвіду, організація виконання міжнародних договорів України з цих питань;

- здійснення організаційно-методичного забезпечення проведення актуарних розрахунків [194].

Великий спектр прав органу державного нагляду за страховою діяльністю не є ознакою прямого адміністрування або диктату щодо комерційної діяльності страхових організацій з боку держави. Як зазначає К.Г. Воблий: «Страховий нагляд не позбавляє самостійності страхову організацію, вона зберігає своє самоврядування. Державна влада втручається в управління справами страхової організації, коли цього потребують інтереси страхувальників або інтереси суспільного блага» [43, с. 91].

Для більш ефективної та продуктивної роботи Національна комісія з регулювання ринку фінансових послуг повинна щільно взаємодіяти з:

- правоохоронними та податковими органами – з метою недопущення здійснення злочинів та запобігання махінаціям у сфері страхування;

- Антимонопольним комітетом України – з метою недопущення монополізму у цій сфері та ефективного розвитку конкуренції на страховому ринку;

- місцевими органами виконавчої влади – з метою розробки єдиних принципів організації страхової справи по всій території України та недопущення прийняття рішень на місцевому рівні, які порушують чинне законодавство;

- міжнародними органами страхового нагляду – з метою обміну досвідом у сфері страхування та контролем за діяльністю нерезидентів на національному ринку і діяльністю національних страхових компаній на світовому ринку;

- об'єднаннями страховиків на національному страховому ринку – з метою швидкого реагування на зміни, які відбуваються на страховому ринку та вирішенні проблемних питань страховиків.

Українській вчений В.Д. Базилевич у своїй монографії виділяє трьох головних суб'єктів страхового ринку: страховик, страхувальник, посередники (страхові агенти, страхові брокери) [13, с. 39]. Осадець О.С. у своїх працях стверджує: «Страхова індустрія використовує різні типи посередників та їх комбінації. Посередницькі функції можуть виконувати: персонал страхових компаній, агенти, брокери, банки, туристичні агентства, відділення зв'язку, агентства нерухомості, автосалони тощо» [168, с. 118]. Але існує інша думка вчених О.М. Залетова, Ю.А. Сплітухова, Е.Ф. Дюжикова, які до посередників страхової діяльності також відносять аварійних комісарів [81; 250, с. 53]. Приєднуючись до думки спеціалістів у сфері страхування пропонуємо наступну структуру суб'єктів страхового ринку України (додаток А).

Як відомо, одним із головних суб'єктів страхового ринку є страховик, оскільки його основним призначенням є надання страхових послуг. Згідно з законодавством України страховик – це фінансова установа, яка створена спеціально для здійснення страхової діяльності. Для цього страховик повинен отримати у встановленому порядку ліцензію (дозвіл) та відповідати вимогам, які встановлені чинним законодавством. У ч. 1 ст. 2 Закону України «Про страхування» конкретно вказано на організаційно-правові форми, в яких можуть бути створені страховики. Такими є фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно Закону України «Про господарські товариства» [195]. В окремих випадках, встановлених законодавством України, страховиками признаються державні організації, які створені та діють у відповідності до чинного законодавства. Основним завданням страховиків є вироблення умов страхування та надання страхових послуг своїм клієнтам.

Згідно ст. 2 Закону України «Про страхування» предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестрахування та фінансова діяльність,

пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням [194].

Відповідно до ст. 30 Закону «Про страхування» від 4 жовтня 2001 року, мінімальний розмір статутного фонду страхової компанії, яка займається страхуванням життя, повинен відповідати сумі, еквівалентній 1,5 млн. євро, а при наданні послуг з інших видів страхування – 1 млн. євро.

Що стосується страхувальників – це юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали із страховиками договори щодо страхування свого власного інтересу або інтересу третьої особи, сплачують страхові премії і мають право (за договором або за законом) на отримання компенсації (відшкодування) при настанні страхового випадку [16, с. 54]. Досить широко визначає поняття страхувальників стаття 3 Закону України «Про страхування». Згідно з якою, страхувальники – це юридичні та дієздатні фізичні особи, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України [194]. Ще одне визначення поняття страхувальників, яке не відповідає сучасним умовам сьогодення, зазначено у ч. 3 ст. 353 Господарського кодексу України, а саме: страхувальники – це учасники господарських відносин, які уклали договори страхування з страховиками чи є страхувальниками згідно закону [54].

Проаналізувавши терміни страхувальників, які наведені в законодавстві та в науковій літературі пропонуємо наступне визначення цього поняття: страхувальник – це фізична або юридична особа, яка на підставі договору страхування або за законом, приймає участь в створенні страхового фонду з метою страхового забезпечення або отримання грошової компенсації (страхової виплати) у свою користь або на користь третьої особи, при настанні певної події (страхового випадку).

На страховому ринку не останню роль грають об'єднання страховиків. Так, відповідно до ст. 13 Закону України «Про страхування» страховики можуть утворювати спілки, асоціації

та інші об'єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм, якщо їх утворення не суперечить законодавству України. Ці об'єднання не можуть займатися страховою діяльністю, а тому не можуть бути визнані як суб'єкти страхової діяльності, але вони є безпосередніми суб'єктами страхового ринку.

Типовим прикладом такого об'єднання є Ліга страхових організацій України (далі ЛСОУ), яка на сьогодні залишається однією із масових добровільних об'єднань страховиків України. Метою створення ЛСОУ є: сприяння розвитку страхової діяльності в Україні, представництво інтересів членів ЛСОУ в органах державної влади, захист прав та інтересів учасників ринку страхових послуг. Головними завданнями ЛСОУ є: сприяння опрацюванню рекомендацій з методології страхування; підготовки пропозицій з питань вдосконалення страхового законодавства; прийняття участі в експертному оцінюванні проектів нормативних актів, програм та інших документів у галузі страхування та ін.

На українському страховому ринку існує Асоціація професійних страхових посередників. Її завдання – створювати комфортні умови для розвитку брокерської та агентської діяльності у страхуванні. Без таких посередників страхувальникам і страховикам важко повноцінно реалізовувати свої інтереси. Заважають деякі законодавчі неузгодження, недовіра страхувальників та страховиків до цього нового інституту для нашого суспільства. Між тим, світовий досвід показує, що належним чином підготовлені брокери здатні суттєво сприяти комплексному управлінню ризиками клієнта, включаючи здійснення договірного процесу щодо страхового забезпечення ризиків, експертизи ризиків та надання допомоги в отриманні справедливих страхових виплат.

В Україні створені Авіаційне і Морське страхові бюро. На них покладено функції координації зусиль компаній, які здійснюють відповідні види страхування, спрямовані на

організацію перестрахування ризиків, опрацювання методичного забезпечення страховиків. Такі об'єднання мають сприяти збільшенню внутрішнього ринку в цих видах страхування, більш обґрунтованому розміщенню ризиків, зміцненню фінансової надійності страховиків, опрацюванню разом із зацікавленими відомствами системи заходів щодо зменшення авіаційних та морських пригод.

Ще одна потужна організація – це Моторне (транспортне) страхове бюро України (далі МТСБУ). Воно є єдиним об'єднанням страховиків, які здійснюють обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за шкоду, заподіяну третім особам [197]. Участь страховиків у МТСБУ є умовою здійснення діяльності щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Основними завданнями МТСБУ є: здійснення виплати із централізованих страхових резервних фондів компенсацій та відшкодувань; управління централізованими страховими резервними фондами, що створюються при МТСБУ; співробітництво з органами МВС України та іншими органами державної влади з питань обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності та ін.

Діяльність на ринку страхових послуг здійснюють також страхові посередники – страхові агенти та страхові або перестрахові брокери. Згідно законодавства України страхові агенти – фізичні або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності, а саме: укладають договори страхування, одержують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані зі здійсненням страхових виплат та страхових відшкодувань. Страхові агенти є представниками страховика і діють в його інтересах за винагороду на підставі договору.

На відміну від страхових агентів, страхові брокери – це фізичні або юридичні особи, які зареєстровані у

встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та за винагороду здійснюють посередницьку діяльність від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу у страхуванні як страхувальник. Страхові брокери не мають права отримувати та перераховувати страхові платежі, страхові виплати та виплати страхового відшкодування [194].

Діяльність страхових агентів і страхових брокерів багато в чому має спільні риси, але юридичний статус таких осіб різний. Страховий агент уповноважений страховиком та діє відповідно до агентської угоди на визначеній території. Страховий брокер, навпаки, є уповноважений страхувальником або страховою компанією, що бажає перестрахувати ризики за взяті на себе зобов'язання. Клієнт доручає брокерові здійснювати всі необхідні дії, пов'язані з управлінням своїх договорів страхування (перестрахування) і розміщенням їх у будь-якій страховій компанії на свій вибір. Незалежність брокера від страховика або перестраховика (тобто від другої сторони угоди) – це ключова відмінність брокера від агента. Саме незалежність брокера є гарантом того, що він, обираючи страхову компанію для свого клієнта, керується виключно інтересами останнього. Ще однією важливою відмінністю страхового брокера від агента є те, що страховий брокер, на відміну від страхового агента, не виконує жодної операції з грошовими коштами своїх клієнтів.

Наступним вагомим учасником страхового ринку України є аварійний комісар. Відповідно до ст. 25 Закону України «Про страхування» аварійні комісари – це особи, які займаються визначенням причин настання страхового випадку та розміру збитків, кваліфікаційні вимоги до яких встановлюються актами чинного законодавства України. Аварійні комісари в Україні діють на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 05.01.1998 р. № 8 «Про затвердження типового положення про організацію діяльності аварійних комісарів», яка встановлює загальні умови та порядок провадження

діяльності аварійних комісарів, які з'ясовують причини настання страхового випадку та визначають розмір збитків [82, с. 72]. Під час виконання своїх обов'язків аварійний комісар має право:

- визначати форми та методи виконання зобов'язань, направлених на встановлення причин та обставин страхового випадку;

- з дозволу особи або органу, які проводять розслідування, знайомитися з матеріалами слідства, бути присутнім під час проведення слідчих дій і порушувати клопотання стосовно обставин і причин настання страхового випадку;

- отримувати необхідні пояснення в письмовій чи усній формі від сторін, причетних до настання страхового випадку;

- на запити Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, а також слідчих органів надавати інформацію щодо обставини і причини настання страхового випадку та заподіяну шкоду.

На підставі зібраних документів та проведення дослідження по страховому випадку, аварійний комісар складає аварійний сертифікат, в якому зазначаються достовірні дані, що підтверджують об'єктивну інформацію про обставини і причини настання страхового випадку, розмір заподіяної шкоди та є основним документом, і підставою відшкодування страхової виплати.

Саме на етапі з'ясування причин та обставин настання страхових випадків аварійним комісаром вчинюються значні правопорушення у сфері страхування, що призводить до значних збитків або страховиків, або страхувальників в залежності від домовленостей.

Поетапний підхід до попередження правопорушень у сфері страхування відображається на побудові структури органів і організацій, що здійснюють цю діяльність – суб'єктів попереджувальної діяльності. Від правильного вибору рівня профілактики в значній мірі залежить її ефективність. Спеціальним суб'єктом виступає держава через свої

156

представницькі, виконавчі, судові органи і прокуратуру, а також громадські організації та об'єднання.

Суб'єкти попередження правопорушень у сфері страхування поділяються на декілька груп. До першої з них можна віднести суб'єктів загальносоціальної профілактики: регіональні й місцеві органи влади й управління, а також громадські формування, що не виконують безпосередні правоохоронні завдання (органи місцевого самоврядування, партії, профспілки, церква й ін.).

До другої групи входять суб'єкти спеціально-кримінологічної профілактики, це: державні органи, що виконують правоохоронні функції (МВС, СБУ, прокуратура, податкова міліція, суд тощо); державно-суспільні органи, що виконують правоохоронні функції (комісії зі справ дітей, опікунські служби місцевих адміністрацій тощо); приватні й громадські структури, що сприяють виконанню правоохоронних завдань (приватні охоронні підприємства тощо).

Третя група включає суб'єктів, що запобігають злочинам, які готуються (суб'єкти оперативно-розшукової діяльності й ін.), припиняють злочини на стадії замаху (підрозділи ДСО, патрульної служби).

Звичайно, такий розподіл суб'єктів до деякої міри умовний, тому що окремі аспекти загальносоціальної, спеціально-кримінологічної та індивідуальної профілактики є в діяльності суб'єктів кожної з вищезгаданих груп. Крім того, всі перераховані суб'єкти постійно взаємодіють між собою.

Істотний вклад у запобіганні правопорушенням у сфері страхування в процесі виконання своїх специфічних завдань вносять правоохоронні органи. Для деяких із них попередження правопорушень віднесено до числа основних обов'язків (наприклад, для органів внутрішніх справ, згідно ст. 10 Закону України «Про міліцію»). Слід відзначити, що профілактичні функції правоохоронних органів реалізуються

головним чином на спеціально-кримінологічному й індивідуальному рівнях. Так, правоохоронні органи:

- в межах своєї компетенції постійно аналізують криміногенну (оперативну) обстановку, вносять пропозиції щодо корегування планів соціально-економічного розвитку і програм боротьби зі злочинністю та профілактики правопорушень;

- виявляють, реєструють і приймають передбачені законом заходи профілактичного впливу щодо осіб, які порушують правопорядок;

- вносять пропозиції на адресу державних органів, підприємств, установ і організацій щодо усунення причин і умов, котрі сприяли вчиненню злочинів та інших правопорушень, контролюють прийняття заходів реагування посадовими особами у відношенні конкретних правопорушників;

- надають на запити уповноважених державних органів інформацію щодо проведеної профілактичної роботи і стану правопорядку;

- здійснюють контроль за законністю спеціальної профілактичної діяльності інших державних органів, громадських організацій, окремих громадян;

- самостійно в межах власної компетенції приймають заходи щодо усунення причин і умов вчинення злочинів, реєстрації осіб, які потребують індивідуального профілактичного впливу;

- ведуть роз'яснювальну роботу і здійснюють правову пропаганду, вносять пропозиції щодо вдосконалення профілактичної діяльності, виконують інші функції, що мають профілактичне значення.

У сучасних умовах, коли система попередження правопорушень у сфері страхування в Україні перебуває в стадії становлення, основний вантаж реальної профілактичної роботи несуть підрозділи органів внутрішніх справ.

Профілактична функція реалізується в діяльності підрозділів кримінальної міліції, досудового слідства, міліції громадської безпеки тощо. Відповідно до КПК України, орган дізнання, слідчі у конкретних кримінальних справах зобов'язані виявляти причини й умови, що сприяють вчиненню злочину і вносити подання про їх усунення у відповідні організації та посадовим особам. У цьому випадку важливий механізм реалізації такого подання, про що завчасно повинен подбати кожний слідчий.

Кожен державний орган, згідно покладених на нього завдань, виконує певну частину функцій щодо попередження правопорушень у сфері страхування. Особливе місце серед державних структур, покликаних запобігати економічним злочинам займають: Служба безпеки України, органи прокуратури України та органи внутрішніх справ, насамперед у особі Державної служби боротьби з економічною злочинністю (далі – ДСБЕЗ).

Негативні явища при веденні страхової діяльності багато в чому деформують суспільні відносини, стають достатньо сприятливим середовищем для зростання економічної злочинності та правопорушень в їх різних варіаціях. Тому, перед оперативним підрозділом ДСБЕЗ ставляться різні завдання, пов'язані із забезпеченням економічної безпеки країни, які в загальному вигляді закріплені нормативно.

Виходячи з завдань ДСБЕЗ, серед пріоритетних варто назвати: своєчасне припинення злочинів у галузі економіки та запобігання їм, боротьба зі злочинністю у страховій сфері, яка пов'язана з попередженням та розкриття злочинів, виявлення причин та умов, які сприяють їх здійсненню, виявлення осіб, схильних до скоєння злочинів, уживання профілактичних заходів, а також здійснення оперативного обслуговування об'єктів господарювання різних форм власності. Структурна побудова підрозділів ДСБЕЗ базується на об'єктово-галузовому і лінійно-об'єктовому принципах оперативного обслуговування з

урахуванням адміністративно-територіального поділу країни, області.

Необхідно зазначити, що підрозділи ДДСБЕЗ, серед служб та підрозділів органів внутрішніх справ, відіграють найбільш вагомий роль у запобіганні правопорушенням у сфері страхування. Серед злочинів, розкриття і розслідування яких законодавством України віднесені до компетенції органів внутрішніх справ, (КПК України) – це злочини по лінії економіки, до яких, крім того, відносяться й тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Працівники ДДСБЕЗ, використовуючи свої специфічні можливості, виявляють осіб, що готують та вчиняють злочини, переховуються від правоохоронців та органів правосуддя тощо. Безперечно, що у процесі цієї діяльності вони постійно отримують значну кількість інформації, яка підлягає ретельному аналізу та перевірці з прийняттям, під час негайних, заходів реагування. Слід проаналізувати, як, відповідно до законодавства та відомчої нормативної бази, мають реагувати працівники ДДСБЕЗ на повідомлення про злочини, які плануються (після сформування злочинного умислу до початку вчинення злочину), про гурти осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів тощо. Тобто, мова йде про дії громадян, які ще не передбачені законодавством, як кримінально карані діяння.

Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення, припинення і розкриття злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень (ст. 7). У кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа, постанова про заведення якої підлягає затвердженню (ст. 9). Підставами для проведення

Попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування

оперативно-розшукової діяльності є: 1) наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- злочини, що готуються або вчинені нестановленими особами;

- осіб, які готують або вчинили злочин;

- осіб, які переховуються від органів розслідування, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання тощо (ст. 6).

Таким чином, на законодавчому рівні і на рівні відомчої нормативної бази МВС України закріплено обов'язки працівників органів внутрішніх справ (у першу чергу оперативних підрозділів) запобігати правопорушенням. Разом з тим, механізму виконання цих завдань на нормативному рівні не вироблено, критерії оцінки такої діяльності працівників оперативних підрозділів міліції відсутні. Так, якщо в діях особи (осіб) відносно якої проводилася робота і яка відмовилися від вчинення злочину, взагалі відсутній склад злочину, тому інформація щодо такого факту у статистичну звітність не потрапляє. Підрозділи ДСБЕЗ під час виконання поставлених завдань мають наступні основні обов'язки:

- проводять регулярний аналіз криміногенних процесів у головних господарських справах (кредитно-фінансова, зовнішньоекономічна, конверсія військово-промислового комплексу, аграрне виробництво, страхування та ін.), на основі якого вживають заходів попереджувального характеру до їх нейтралізації;

- з використанням гласних і негласних методів роботи виявляють причини та умови, що сприяють вчиненню економічних злочинів. Забезпечують своєчасне інформування органів державної влади, господарських керівників про необхідність усунення даних обставин;

- зміцнюють і розвивають постійні робочі контакти з іншими підрозділами органів внутрішніх справ, органами

державної безпеки, митними підрозділами та іншими. Здійснюють спільне планування і проведення цільових комплексних операцій, спрямованих на попередження і припинення злочинів у сфері економіки;

– забезпечують постійну взаємодію із засобами масової інформації для формування громадської думки у сфері захисту економіки від злочинних посягань.

Посягання на економічні відносини, якими є правопорушення у сфері страхування, потребує здійснення спеціальної діяльності, спрямованої на створення перешкод цьому процесові. Злочинній діяльності у сфері страхування важко протидіяти за допомогою традиційних міліцейських підрозділів та методів. Для боротьби з цією специфічною формою кримінального бізнесу необхідні відповідно підготовлені фахівці вузьконаправлених підрозділів правоохоронних органів, здатні застосовувати сучасні методи оперативно-технічного документування під час розкриття злочинів у сфері страхування.

За роки незалежності України у структурі МВС України не було спеціалізованих підрозділів боротьби з злочинністю у сфері страхування. Не мали досвіду розкриття злочинів у сфері страхування, ефективних методик документування протиправної діяльності. З метою підвищення ефективності розкриття та попередження органами внутрішніх справ правопорушень у сфері фінансових послуг у структурі Державної служби боротьби з економічною злочинністю і було створено підрозділи по боротьбі з правопорушеннями у сферах фінансових послуг.

У Департаменті ДСБЕЗ МВС України створено Управління по боротьбі з правопорушеннями у сферах фінансових послуг. На регіональному рівні в структурі обласних управлінь (відділів) ДСБЕЗ створено відділи (відділення, сектори, групи) боротьби з правопорушеннями у сферах фінансових послуг, штат яких затверджується Міністром внутрішніх справ і комплектується особами, що мають юридичну, економічну, технічну освіту та

необхідний досвід практичної роботи. Серед основних напрямків діяльності цих підрозділів є:

- боротьба з правопорушеннями у сферах фінансових послуг: страхування, банківська сфера, фондовий ринок, кредитні спілки тощо;

- запобігання легалізації «відмиванню» грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом через фінансові операції.

Управління боротьби з правопорушеннями у сфері фінансових послуг Департаменту ДСБЕЗ МВС України організовує та контролює діяльність відповідних структурних підрозділів у всіх регіонах України та на залізницях. Діяльність підрозділів ДСБЕЗ по боротьбі з правопорушеннями у сфері фінансових послуг організована відповідно до стану оперативної обстановки на підставі постанов Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, рішень Президента, наказів та вказівок МВС України, рішень Колегії МВС України. Основну увагу зосереджено на підвищенні ефективності діяльності підрозділів за рахунок розробки та удосконалення ефективних форм і методів попередження кримінальних правопорушень у сфері фінансових послуг, зокрема й у сфері страхування.

Попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування здійснюється не лише підрозділами ДСБЕЗ, а й іншими підрозділами органів внутрішніх справ при тісній взаємодії з підрозділами інших правоохоронних органів. Відповідно до розподілу повноважень та взаємодії між службами МВС України для належного виконання завдань щодо попередження правопорушень у сфері страхування залучаються підрозділи блоку кримінальної міліції, слідчі підрозділи, підрозділи міліції громадської безпеки. Організація взаємодії та координація роботи щодо здійснення зазначеної діяльності покладається на Управління по боротьбі з правопорушеннями у сферах фінансових послуг Департаменту ДСБЕЗ МВС України. З метою координації

роботи у зазначеному напрямку Управлінням по боротьбі з правопорушеннями у сферах фінансових послуг Департаменту ДСБЕЗ МВС України здійснюється:

- систематизація і комплексний аналіз інформації, необхідної для прийняття невідкладних заходів реагування на зміни оперативної обстановки у сфері надання фінансових послуг;

- забезпечення взаємообміну інформацією відносно злочинів та злочинців між підрозділами МВС України та іншими зацікавленими правоохоронними органами;

- відстеження тенденцій розвитку злочинності, причин і умов, що їй сприяють, та сповіщення підрозділів МВС, правоохоронних органів про наявні тенденції її поширення.

Працівники підрозділів Управління по боротьбі з правопорушеннями у сферах фінансових послуг Департаменту ДСБЕЗ МВС України в рамках оперативно-розшукових справ здійснюють виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень та їх усунення. Здійснення комплексу оперативно-розшукових дій передбачає й попередження правопорушень на стадії їх готування або замаху.

Гласні заходи оперативних працівників щодо виявлення причин і умов злочинів повинні підкріплюватись проведенням негласних оперативно-розшукових заходів з активним використанням для цього при необхідності оперативних і оперативно-технічних засобів.

Відповідно до своїх функціональних обов'язків працівники оперативних підрозділів застосовують різні способи реагування з приводу виявлених ними причин і умов. Якщо вони можуть бути усунуті безпосередньо оперативними працівниками органів внутрішніх справ, останні в установленому порядку направляють керівникам відповідних організацій, підприємств, установ та відомств подання або повідомлення, у яких містяться аргументовані пропозиції і рекомендації відповідного характеру.

Питання щодо попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування є досить актуальними. Розгляд прийомів та способів здійснення правопорушень у сфері страхування дає нам можливість сформулювати конкретні заходи попередження протиправним діям страховиків та страхувальників щодо виявлення, припинення та розслідування цих негативних явищ працівниками правоохоронних органів.

Однак, комплексних розробок, що розкривають порядок попередження, виявлення та припинення правопорушень у сфері страхування в умовах української дійсності, явно недостатньо. Але, колектив українських науковців, під загальною редакцією В.Д. Сущенко та В.І. Литвиненко, спробували розкрити типові зловживання та джерела отримання оперативними співробітниками інформації про вчинені злочини при здійсненні страхових виплат та страхового відшкодування. Вони пропонують використовувати наступні джерела інформації про вчинені злочини на цьому етапі договору страхування:

- наявність кваліфікаційних свідоцтв у аварійних комісарів;
- матеріальні докази та документи (у страховика), що свідчать про факт та обставини страхового випадку. Оперативні працівники повинні здійснити відповідні запити про відомості, пов'язані зі страховим випадком до банків, медичних закладів та інших підприємств, установ і організацій, що володіють інформацією про обставини страхового випадку;
- баланс страхової компанії, звіт про рух грошових котів, банківські виписки, платіжні доручення, касова книга, головна книга, звіт про фінансові результати, а також бухгалтерські проводки з рахунком № 76 «Страхові платежі» [254, с. 79].

Однак, проблематичною є реєстрація заяв і повідомлень громадян про правопорушення, які були здійснені у сфері страхування: встановлення відомостей про розмір сплаченого статутного капіталу, встановлення руху грошових коштів по

розрахунковим рахункам страхової компанії через банківську систему. Чинне банківське законодавство не дозволяє цього зробити. Такими нормативними актами є Глава 10 «Банківська таємниця та конфіденційна інформація» Закону України «Про банки і банківську діяльність» та ст. 40 «Таємниця страхування» Закону України «Про страхування», які дозволяють розголошувати як банківську таємницю, так і страхову таємницю, виключно на письмову вимогу органів прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції Управління міністерства доходів і зборів стосовно операцій страхування конкретної юридичної або фізичної особи за конкретним договором страхування у разі порушення кримінальної справи щодо фізичної особи [194]. На думку В.Д. Ларічева, недосконалість банківського законодавства полягає в тому, що в його нормах не одержав віддзеркалення компроміс між двома вимогами суспільства: з одного боку, забезпечення банківської таємниці як принципу банківської діяльності, а з іншого – забезпечення правопорядку і законності в господарській діяльності, що викликає об'єктивну потребу отримання правоохоронними органами необхідних матеріалів та інформації щодо дотримання правоохоронних інтересів [118, с. 46].

Таким чином, створюється замкнуте коло: у більшості випадків, щоб вирішити питання про порушення кримінальної справи, необхідні дані про рух грошових коштів на розрахунковому рахунку страхової компанії, а щоб одержати ці дані, необхідно порушити кримінальну справу. Отже, це істотно обмежує права правоохоронних органів і перешкоджає виявленню правопорушень у сфері страхування.

Негативну роль у попередженні правопорушень у сфері страхування відіграє також відсутність дійсної статистики правопорушень та узагальнення у цій сфері з правоохоронної практики.

Для забезпечення постійного контролю за криміногенними процесами на національному страховому ринку оперативним працівникам ДСБЕЗ слід вивчати технологію вчинення злочинів, їх найтиповіші способи, аналізувати чинники, які погіршують стан криміногенного становища у сфері страхування, кваліфіковано здійснювати оперативно-розшукові дії щодо виявлення та розкриття злочинів у сфері страхування та попереджувати їх. Працівники органів внутрішніх справ повинні бути обізнані з правовими засадами страхової діяльності, нарощувати зусилля у боротьбі з негативними проявами й ефективно протидіяти їм [254, с. 7].

Виходячи із специфіки окремих видів економічних злочинів закономірним є той факт, що на сучасному етапі розвитку суспільства економічна злочинність набуває нових форм, що, в свою чергу, вимагає високого рівня підготовки працівників підрозділів ДСБЕЗ.

З метою підвищення рівня профілактичної роботи в сфері економіки необхідно досконало володіти методикою оперативної роботи, якісно підбирати і розміщувати негласний апарат на об'єктах обслуговування з врахуванням економічних особливостей регіону, особливу увагу приділяти питанням фінансово-господарської діяльності страховиків.

З поля зору оперативного працівника не повинні випадати зміни в розміщенні акцій суб'єктів підприємницької діяльності, зміни форми власності чи окремих власників, так як на цій основі можливі зловживання, пов'язані з майновими відносинами.

У страхових установах своєчасне вивчення зв'язків їх керівників, фактів незаконного використання коштів, дотримання чинного законодавства працівниками страхових компаній при використанні фінансових ресурсів, дозволить не допустити спричинення майнової шкоди фізичним чи юридичним особам.

Необхідно забезпечити постійний контроль та перевірки осіб, які раніше притягувались до кримінальної відповідальності за злочини скоєні у сфері страхування та створити картотеки таких осіб, зокрема тим, кому за вироком суду заборонено займати протягом певного періоду керівні посади та посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю.

У сфері страхування попередження злочинів вимагає високого професійного рівня працівників підрозділів ДСБЕЗ. Тому для обслуговування даного пріоритетного напрямку необхідно призначати найбільш досвідчених працівників, які постійно спілкуються з працівниками страховик компаній, підтримують доброзичливі відносини з членами їх сімей.

У страховій діяльності працівники регіональних підрозділів ДСБЕЗ не завжди володіють інформацією про економічні зв'язки юридичних і фізичних осіб, відомості про угоди із іноземними перестраховувальниками, що, в свою чергу, негативно впливає на процес попередження порушень законодавства України про зовнішньоекономічну діяльність. В сучасних умовах співробітники ДСБЕЗ повинні максимально підтримувати контакти з відділами валютного регулювання регіональних ДПП, постійно отримувати інформацію від представників банківських установ про стан проведення розрахунків з іноземними партнерами.

Важливого значення надається обов'язкам підрозділів ДСБЕЗ щодо зміцнення і розвитку постійних робочих контактів з іншими підрозділами органів внутрішніх справ, органами державної безпеки, митними підрозділами та іншими щодо попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування.

Важливою проблемою, яка впливає на зростання обсягів правопорушень у сфері страхування є нездатність контролюючих та правоохоронних органів оперативно реагувати на виявлені факти правопорушень. Як стверджує В.З. Черник: «Правоохоронні органи в більшості випадках не мають можливості вчасно та ефективно попереджувати та

виявляти злочини у сфері економіки. Це пов'язано, по-перше, з комерційною таємницею підприємства, по-друге, з відсутністю прямого доступу до всіх документів за операціями господарських суб'єктів, що обмежує можливості пошуку шляхів зловживань...» [285, с. 17].

Не менш важливим моментом у даній ситуації відведено переконанню керівництва деяких страхових компаній, які до цих пір ігнорують різні ініціативи щодо попередження кримінальних правопорушень, у значущості проблеми. Уже саме уведення офіційної статистики, дасть підставу для аналізу патологічних явищ, – це істотний аргумент в можливих суспільних дискусіях на тему даної проблеми.

Для документування злочинів у сфері страхування, оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, податкової міліції та СБУ використовують оперативно-розшукові методи. В науці під методами оперативно-розшукової діяльності розуміють систему науково-обґрунтованих, тактичних прийомів та засобів отримання, перевірки та реалізації оперативно-розшукової інформації [33; 193].

З цього приводу І.Г. Гричанін зазначає, що, володіючи єдиною гносеологічною природою з загально пізнавальними прийомами і способами, оперативно-розшукові методи не можуть не базуватись на цих прийомах, залишатися поза загальними закономірностями пізнання. Разом з тим, залежно від особливостей об'єкта, положення суб'єкта, специфіки умов і форм застосування, оперативно-розшукові методи набувають самостійного характеру [56, с. 5].

Відповідно до Закону України «Про ОРД» оперативним підрозділам ОВС надано право мати гласних і негласних, штатних та позаштатних працівників, а також встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності. Але, необхідно зазначити, що латентний характер правопорушень у сфері страхування, ускладнюють процес залучення до конфіденційного співробітництва джерел оперативної інформації у цьому інституті.

Особливого значення у запобіганні правопорушенням у сфері страхування набуває використання контролю за вчиненням злочину, оскільки метою є імітація зацікавленості у протизаконних угодах, фінансових махінаціях між страховими компаніями. Вони встановлюються для довірчих відносин з представниками організованих злочинних угруповань, які підозрюються в скоєнні злочинів у сфері страхування та збирання обвинувачувальних доказів [ст. 271 КПК України].

Специфіка скоєння правопорушень у сфері страхування потребує нових підходів та ідей при розробці методики попередження таких злочинів. На сьогодні, організація роботи правоохоронних органів щодо попередження правопорушень у сфері страхування не відповідає вимогам європейських стандартів. Але необхідно зазначити, що боротьба із правопорушеннями у даному напрямку все-таки здійснюється. Боротьба зі злочинністю вкрай необхідна для реалізації підходів з організації заходів протидії розповсюдження кримінальних проявів усередині інституту страхування. Зокрема, максимально швидко повинен вивчатися наявний оперативно-розшуковий та слідчий досвід виявлення та знешкодження новітніх протиправних схем, які використовувалися організованою злочинністю в різних галузях економіки. Звичайно, передовий досвід повинен поширюватися та враховуватися в роботі інших підрозділів, а заходи протидії цим явищам повинні постійно удосконалюватися.

З метою підвищення якості викриття фактів протиправних дій у сфері страхування бажано також вжити організаційних заходів:

- створити міжвідомчу робочу групу для розробки та координації між правоохоронними органами та страховими компаніями України спільних заходів попередження правопорушень у сфері страхування;

Попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування

- утворити міжвідомчу систему моніторингу оперативної обстановки у сфері страхування для виявлення шахрайських операцій;

- розробити нормативно-правове забезпечення доступу правоохоронних органів до інформації про страхові операції з ознаками шахрайства;

- створити міжрегіональні групи реагування у складі оперативних працівників ДСБЕЗ та Служби безпеки страхових компаній при виявленні на території України фактів правопорушень у сфері страхування;

- забезпечувати постійне оперативне обслуговування підрозділами ДСБЕЗ підприємств, організацій та установ, які здійснюють операції у сфері страхування.

Водночас, у цілях підвищення ефективності боротьби зі злочинами на страховому ринку України, особливу увагу територіальних підрозділів ДСБЕЗ слід звернути на наступні заходи:

- організувати постійний оперативний контроль за ситуацією, яка складається на регіональних страхових ринках, забезпечити своєчасне реагування на її зміни;

- забезпечити своєчасне реагування на повідомлення про підготовку, скоєння правопорушень у сфері страхування;

- при проведенні оперативно-розшукових заходів зосередити особливу увагу на виявленні злочинів з участю співробітників страхових компаній у злочинних схемах, пов'язаних з розкраданням бюджетних коштів, легалізацією злочинних доходів, виведенням активів за кордон;

- впроваджувати в навчальний процес спеціалізованих начальних закладах системи МВС спецкурси та дисципліни щодо висвітлення питань попередження, викриття і розслідування злочинів у сфері страхування.

Відтак, для вироблення комплексної стратегії попередження правопорушень у сфері страхування вкрай необхідне створення галузевої методики попередження і виявлення правопорушень у сфері страхування. Дана

методика повинна бути створена з урахуванням досвіду правоохоронних органів зарубіжних країн, наявних наукових розробок вітчизняних фахівців, які працюють в цій сфері, а також узагальнення передового досвіду правоохоронних органів України. При цьому, ефективна боротьба зі страховою злочинністю можлива лише при реалізації комплексного підходу, який передбачає внесення законодавчих ініціатив, налагодження співпраці з органами державної влади, об'єднання зусиль страховиків з правоохоронними органами по створенню сучасних інформаційних ресурсів та баз даних.

Отже, серед суб'єктів, які здійснюють профілактичну діяльність, оперативні підрозділи, у порівнянні з іншими, володіють достатньо широкими можливостями. Разом із тим, ці можливості використовуються зараз недостатньою мірою, що, зокрема, обумовлено й тим, що в науковій літературі до цього часу немає чіткого теоретичного обґрунтування попередження правопорушень у сфері страхування, у теорії оперативно-розшукової діяльності не визначене її місце серед інших підвидів попередження злочинів. Розробка теоретичних положень попередження правопорушень у сфері страхування, а також постійне вдосконалення методів і прийомів оперативно-розшукової профілактики є необхідною умовою успіху загальної профілактики злочинів як негативного соціального явища.

Запропонований перелік суб'єктів щодо попередження правопорушень у сфері страхування не є виключним і остаточним. Подальший розвиток діяльності щодо попередження правопорушень у сфері страхування повинен здійснюватися за умов створення дійсно ефективної і спеціалізованої системи, з огляду на правове, організаційне, наукове, методичне, матеріальне та інше забезпечення цієї вкрай важливої для суспільства сфери суспільних відносин.

3.3. Основні напрями удосконалення законодавства України щодо попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування

На сьогодні, економічна ситуація у країні дозволяє нам з упевненістю говорити про те, що страховий ринок – це самостійна сфера економіки зі своїми тенденціями розвитку та високим рівнем конкуренції. Проте, це зовсім не означає, що законодавче регулювання сфери страхування є цілком достатнім і досконалим. Створити раз і назавжди таке законодавство у сфері страхування досить важко. Тому, вдосконалення законодавства необхідно розглядати як постійний процес, що охоплює як діяльність зі створення нових якісних законів, внесення якісних змін та доповнень у чинні законодавчі акти, так і діяльність із усунення або пом'якшення неякісних властивостей чинного законодавства.

Вплив держави на страховий ринок здійснюється через формування законодавчої й нормативно-правової бази діяльності учасників страхового ринку, а також державного нагляду за їх діяльністю. Необхідно зазначити, що ґрунтовні дослідження систематизації законодавства України у сфері страхування відсутні через те, що з початку набуття незалежності України відбувалося становлення законодавства, тобто заповнювався вакуум у правовому регулюванні страхових відносин. Можна стверджувати про певну недосконалість законодавства у сфері страхування, де є місце для протиріччя між законами. Так, наприклад, окремі питання страхування не регулюються базовим законом, а визначаються галузевими законами, зокрема, Законами України «Про міліцію», «Про прокуратуру», «Про статус суддів» та інші. Це створює проблеми під час розслідування страхового випадку в частині особистого державного страхування осіб, які виконують функції державного управління. Про відсутність

системності у страховому законодавстві свідчать і постійні внесення змін та доповнень до чинних законів та інших нормативно-правових актів. Нерідко зазначені зміни мають кон'юнктурний, а іноді й лобістський характер [217, с. 19].

У базовому Законі України «Про страхування» відсутні чіткі визначення понять, відтак як у теорії, так і на практиці вживаються різні ідентичних понять. Так, у тексті Закону співіснують поняття «страховик», «страхова компанія» та «страхова організація»; «страховий платіж», «страховий внесок» та «страхова премія»; «страхова виплата» і «страхове відшкодування». Водночас, неповна і часом неузгоджена нормативно-правова база призводить до можливості різночитань окремих положень.

Крім цього, існують протиріччя українського законодавства щодо норм ЄС, невідповідність підходів в українському та європейському правовому полі, неузгодженість нормативно-правових актів між собою. Наприклад, норми вітчизняної нормативно-правової бази не відповідають вимогам до фактичного запасу платоспроможності (Директива 2002/13/ЄС), заходів з відновлення платоспроможності та ліквідації страхових компаній (Директива 2001/17/ЄС), додаткового нагляду за страховими компаніями у страховій групі (Директива 1998/78/ЄС) та інші.

Законодавство у сфері страхування є одним з слабких боків національного законодавства України. Це обумовлено повільною трансформацією страхових відносин. У зв'язку з цим нормативно-правові акти, що складають законодавство у сфері страхування, характеризуються розрізненістю, неузгодженістю і великою кількістю протиріч. За таких умов неможливо досягти ефективного правового регулювання страхових відносин. Описуючи ситуацію щодо розрізненості законодавства Г.Ф. Шершеневич стверджував: «...Ускладнюється пошук відповідного закону, немає впевненості у знаходженні всіх законів, що відносяться до

даного предмета, виникає імовірність протиріччя між законами і труднощі визначення правильного між ними співвідношення. Звідси виникає нова потреба – систематизація законів» [296, с. 88]. І з цим важко не погодитися, оскільки при відсутності єдиних принципів і упорядкованості в законодавстві цілком закономірна наявність протиріч між нормативно-правовими актами.

З моменту становлення України як незалежної держави, шлях розвитку законодавства України у сфері страхування можна охарактеризувати як період накопичення нормативно-правового масиву у відповідній сфері. На сьогодні, законодавство України у галузі страхування являє собою розгалужену систему законодавчих актів різного регулюючого рівня, юридичної сили, різних сфер застосування. Законодавство у сфері страхування не кодифіковане.

Після періоду змістовного розвитку законодавства України у сфері страхування повинен слідувати період систематизації відповідного законодавства, тобто приведення нормативних актів у єдину, впорядковану сукупність – систему. При цьому, необхідність систематизації обумовлюється множинністю актів, що видаються правотворчими органами з відповідного кола питань, швидкими змінами, що відбуваються в законодавстві, дублюючих положень в ньому та виникненням прогалин. Здійснення систематизації у цій сфері пов'язано також з необхідністю поліпшення правореалізації, наданням допомоги правозастосуючим органам оперативно знаходити та правильно тлумачити норми права. Вирішення цієї проблеми обумовлено подальшою систематизацією законодавства у сфері страхування, позбавленні його застарілих правових норм, усуненні прогалини у законодавчому регулюванні страхових відносин, упорядкуванні застосування страхової термінології, що потребує розробки й прийняття Страхового кодексу України.

Страховий кодекс принципово не повинен змінити зміст правового регулювання відповідної сфери. Підготовка та прийняття Кодексу має на меті сприяти кращому структуруванню чинного законодавства у сфері страхування, наданню більш логічної завершеності форми, ліквідації повторів, протиріч та неузгодженостей. Важливим завданням є введення і закріплення уніфікованої термінології, оскільки до цього часу у правовому порядку не було закріплено єдиного понятійно-термінологічного апарату, яким оперує сучасне страхове право.

Ухвалення Цивільного та Господарського кодексів України, Законів України «Про страхування», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про оподаткування прибутку підприємств», прийняття Кабінетом Міністрів України численних Програм розвитку страхового ринку України та інших нормативних актів, які регулюють відносини у сфері страхування спонукало ринок страхових послуг до стрімкого розвитку та суттєвого вдосконалення з урахуванням принципів та стандартів Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю.

Необхідно наголосити, що на сьогодні, у державі до першочергових завдань стосовно подальшого розвитку ринку страхових послуг можна віднести цілу низку актуальних проблем. Передусім потребують законодавчого удосконалення правила механізму функціонування страхового ринку в Україні, приведення національного законодавства, що регулює відносини на ринку страхових послуг, у відповідність зі стандартами Європейського союзу. Для проведення адаптації страхового законодавства та нормативів України до стандартів Європейського Союзу необхідно створювати умови для формування розвинутого страхового ринку, сприяти економічній діяльності всіх суб'єктів страхового ринку, розширювати законодавчу базу

для страхового бізнесу, інтегрувати національні правові механізми страхування і перестраховання у світовий простір.

Одним із важливих напрямів удосконалення чинного законодавства є визначення обов'язкових і добровільних видів страхування. Чинний Закон України «Про страхування» передбачає 41 вид обов'язкового страхування. Згідно з проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо обов'язкових видів страхування», перелік обов'язкових видів страхування пропонується скоротити на третину. Це обумовлено наступними факторами:

- відповідно до звітності страхових компаній України економічна доцільність здійснення такої кількості видів обов'язкового страхування відсутня;

- страхова практика закордонних країн, а особливо країн ЄС, передбачає не більше 6 видів обов'язкового страхування;

- обов'язковість деяких видів страхування суперечить нормам інших нормативно-правових актів (наприклад, цивільне законодавство передбачає відшкодування винною стороною завданої шкоди, що не узгоджується з нормами про страхування цивільної відповідальності) тощо.

Президент ЛСОУ Н. Гудима у своєму виступі також стверджує, що ухвалення нової редакції Закону України «Про страхування» обумовлена, в першу чергу, удосконаленням моніторингу діяльності страховиків і посиленням контролю за дотриманням страховими компаніями вимог із забезпечення платоспроможності, вступом України у СОТ, адаптацією законодавства України у сфері страхування до законодавства Європейського Союзу. Крім того, актуальним є питання розширення інвестиційних можливостей страховиків на користь країни, впровадження європейських стандартів з кваліфікації ризиків у страхуванні, розвиток довгострокового страхування життя в Україні, удосконалення порядку ліцензування, а також підвищення вимог до статутних фондів страховиків. Ухвалення нової редакції профільного закону

сприятиме впровадженню міжнародних норм корпоративного управління та пруденційного нагляду, підвищенню захисту прав страхувальників¹.

Аналізуючи механізми реалізації та систематизації страхування на сучасному етапі функціонування страхового ринку, потрібно звернути увагу на необхідність розвитку законодавства України, яке регулює процедуру розслідування страхових випадків. Подальший розвиток законодавчої та нормативної бази передбачає розробку й прийняття низки законодавчих актів, які покликані вдосконалити страхове законодавство України. Насамперед це стосується чіткого закріплення процесу розслідування страхових випадків, а також діяльності аварійних комісарів, аджастерів та сюрвейсерів. Зазначені питання настільки є важливими для України, що потребують окремого розгляду, обговорення та прийняття законодавчого акту. Зокрема, у законодавчому акті необхідно визначити механізм здійснення розслідування страхових випадків, закласти основні принципи розслідування страхових випадків.

Діяльність уповноважених осіб страхової компанії повинна здійснюватися у певній послідовності. Пропонуємо для удосконалення процедури розслідування страхових випадків поділити її на певні частини – етапи, які можна називати етапами розслідування страхових випадків.

Етапи є відносно відокремленими частинами процесу розслідування страхових випадків. Будучи самостійними, вони водночас перебувають у зв'язку з іншими стадіями, утворюючи єдину систему процесу розслідування страхових випадків. Особливостями кожного етапу є: своєрідне коло

---

¹ Гудыма Н. Новая редакция Закона Украины «О страховании» может решить основные проблемы рынка страхования / Н. Гудыма. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/10/04/13/4078>.

завдань; певна кількість учасників; специфічний порядок діяльності суб'єктів та їх правовідносин; зміст та форма підсумкових рішень, які приймаються на відповідному етапі розслідування страхових випадків. Пропонуємо процес розслідування страхових випадків поділити на чотири основні етапи:

1. Порушення та розслідування страхової справи аварійним комісаром.
2. Розгляд справи працівниками страхової компанії.
3. Оскарження рішення страхової компанії в суді.
4. Виконання рішення суду.

Перший етап починається з моменту надходження до страхової компанії заяви чи повідомлення про настання страхового випадку або з моменту безпосереднього виявлення ознак страхового випадку. Такі заяви або повідомлення, а також безпосереднє виявлення ознак страхового випадку є юридичними фактами, які породжують відносини із врегулювання збитків. З їх наявністю пов'язане виникнення процесу розслідування страхових випадків та початок його першого етапу.

У цьому етапі процесу розслідування страхових випадків, аварійний комісар у специфічній процесуальній формі, за допомогою передбачених страховим правом засобів (отримання пояснень, матеріалів, провадження оглядів тощо), з'ясовує наявність ознак страхового випадку.

Перший етап закінчується складанням аварійного сертифікату, в якому зазначається: чи відповідає подія ознакам страхового випадку, який зазначений у договорі страхування. Якщо подія не містить ознак страхового випадку, процес розслідування страхових випадків не знаходить продовження, а страхувальнику за вмотивованим рішенням відмовляють у сплаті страхового відшкодування. У разі підтвердження аварійним комісаром факту настання страхового випадку та фіксації цього рішення у аварійному сертифікаті процес переходить до наступного етапу.

Другий етап полягає в тому, що при розгляді страхової справи уповноважена особа фіксує всі наявні докази, які підтверджують факт настання страхового випадку та забезпечують право страховика на суброгацію. Основний зміст етапу розгляду справи працівником страхової компанії становить діяльність з дослідження, оцінки, перевірки доказів, які підтверджують факт настання страхового випадку, а також забезпечення, встановлення об'єктивної істини та захисту прав і свобод страхувальника.

Підсумковим рішенням, що приймається під час розгляду справи працівником страхової компанії, може бути складання страхового акту з двома різними висновками: перший – це висновок про призначення страхової виплати; другий – це вмотивований висновок про відмову у страховому відшкодуванні.

Третій етап розпочинається тільки в тому разі, якщо висновком страхового акту є відмова страхувальнику у страховому відшкодуванні. Даний етап передбачає розгляд у судовому засіданні з додержанням принципів гласності, змагальності, безпосередності дослідження доказів та всіх інших принципів цивільного судочинства за активної участі всіх зацікавлених учасників процесу, матеріалів страхової справи, дослідження всіх її обставин та розв'язання справи за змістом. Головними учасниками процесу у цьому етапі є суд, позивач (страхувальник), відповідач (страхова компанія). Завершується ця стадія винесенням судового рішення про задоволення вимог позивача, про часткове задоволення вимог позивача або про відмову в задоволенні вимог позивача.

Останній, четвертий етап спрямований на виконання рішення суду. Він полягає в реалізації рішення суду, яке набрало законної сили та безпосередньому виконанні рішення суду.

Запропонований алгоритм процесу розслідування страхових випадків дасть можливість наблизитись до чіткого та зрозумілого кожному страхувальнику процесу

відшкодування страхової виплати, що підвищить довіру населення та призведе до більшого споживання страхових послуг.

Проблема державного регулювання інституту аварійних комісарів одна з найбільш актуальних у теорії й практиці сучасного вітчизняного страхування. Важливість її дослідження пов'язана з тим, що даний інститут, як ефективний ланцюг системи страхування, остаточно не сформувався. Законодавчий акт щодо діяльності аварійних комісарів, аджастерів та сюрвейрів має визначити загальні умови та принципи діяльності цього сектора страхового ринку в Україні. На сьогоднішній день, на законодавчому рівні фактично не врегульована діяльність такої важливої категорії учасників страхового ринку як: аварійні комісари, аджастери та сюрвейри. Аварійний комісар при виконанні своїх обов'язків має бути неупередженим та незалежним.

Необхідно ввести класифікацію аварійних комісарів на підставі закордонного досвіду (незалежний аварійний комісар – захищає інтереси страхових компаній, суспільний аварійний комісар – захищає страхувальників). Як наслідок, кожна сторона страхового договору при настанні страхового випадку може залучити власного аварійного комісара. Проте, через законодавчу непорядкованість аварійний комісар частіше діє як зацікавлена особа з боку страховика та впливає на об'єктивність проведення розслідування страхових випадків.

Відтак, для забезпечення стабільності розвитку страхового ринку, на підставі удосконалення системи правового забезпечення та системи регулювання, нагляду і контролю за діяльністю учасників страхового ринку, пропонуємо:

- удосконалити порядок ліцензування діяльності страховиків, підвищити вимоги до джерел формування статутного капіталу та фінансового стану засновників (учасників), страховиків і осіб, що мають істотну частку капіталу, а також до оцінки їх ділової репутації;

- запровадити безперервний моніторинг діяльності страховиків та посилити контроль за дотриманням страховиками вимог щодо забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості, розміру чистих активів і статутного капіталу;

- сприяти утворенню фондів страхових гарантій;

- розробити та впровадити вимоги щодо функціонування системи внутрішнього контролю страховиків (внутрішнього аудиту);

- сформувати ефективне державне регулювання та нагляд у сфері страхування з урахуванням принципів та стандартів, рекомендованих Міжнародною асоціацією органів нагляду за страховою діяльністю;

- подовжити подальшу адаптацію законодавства України у сфері страхування до законодавства Європейського Союзу;

- посилити захист економічної конкуренції на страховому ринку для удосконалення умов його функціонування на конкурентних засадах;

- зменшити кількість обов'язкових видів страхування та посилити державний контроль за впровадженням нових видів обов'язкового страхування та його проведенням;

- забезпечити розробку дієвого законодавства, яке забезпечуватиме протидію використанню страхового ринку для проведення протиправних операцій і сумнівних правочинів, включаючи відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом;

- удосконалити законодавство в частині порядку здійснення страховиками розслідувань, обставин настання сумнівних страхових випадків;

- удосконалити нормативно-правове забезпечення діяльності аварійних комісарів;

- впровадити вимоги щодо оприлюднення інформації стосовно діяльності страховиків та страхових посередників в електронних і друкованих засобах масової інформації;

– встановити порядок оприлюднення інформації (крім інформації з обмеженим доступом) про результати діяльності страховиків та страхових посередників, а також інформації про їх фінансовий стан.

Ситуація на страховому ринку також ускладнюється наявністю цілої низки проблем, без вирішення яких неможливо очікувати на покращання ситуації, що склалася. Зокрема таких: недовіра до страховиків, низька платоспроможність потенційних покупців страхових продуктів, неповна інформованість про розвиток страхового ринку та наявні страхові продукти, недосконалість відповідної нормативно-правової бази, галузевий монополізм, порушення чинного законодавства, надмірна кількість видів обов'язкового страхування, відсутність на ринку привабливих інвестиційних інструментів тощо.

Неефективність державного регулювання страхового ринку України є вагомим зовнішнім чинником, що впливає на діяльність страхових компаній. Відсутня, донедавна, цілеспрямована державна політика у сфері страхування призвела до безсистемності розвитку страхового ринку. Нестійкість системи державного регулювання також викликана внутрішніми факторами страхового ринку, але водночас є й прямим наслідком макроекономічних процесів, проблем економіки у цілому, а також розвитком міжнародних інтеграційних тенденцій.

У цілях підсилення державної підтримки та регулювання страхової справи слід зробити першочергові кроки із удосконалення страхового сектору:

- кодифікувати законодавство України у сфері страхування;
- забезпечити розробку правових норм, що виключають недобросовісну конкуренцію з боку страхових компаній, які мають тісні зв'язки з державними структурами та галузями;
- створити стійкі законодавчі податкові гарантії для стабільної роботи страхових організацій;

- сформулювати наукову базу страхування;
- забезпечити узгодження страхової політики України та країн Європейського Союзу;
- розробити та затвердити прозорі схеми як процесу розслідування страхових випадків, так і процесу страхового відшкодування.

Покладаючись на досвід роботи в галузі страхування Європейської Організації Економічного Співробітництва і Розвитку в практиці вітчизняного страхування, можна використати ряд найбільш важливих правил формування і регулювання страхових ринків, зокрема:

- для забезпечення захисту споживача, захисту економіки в цілому, доцільно встановити відповідні регулюючі положення;
- страховики можуть допускатися на ринок, згідно з суворими ліцензійними критеріями;
- страхування є виключним видом діяльності страхового товариства;
- недоцільно перешкоджати виходу іноземних страховиків на національний ринок;
- слід установити чіткі межі правового поля для укладення страхових контрактів;
- необхідно мати спеціальні нормативно-правові акти щодо податкових пільг, звільнень, відрахувань у страховій галузі, зокрема, в пенсійному страхуванні, близькому до страхування життя;
- діяльність страхових посередників, у тому числі аварійних комісарів, аджастерів та сюрвеєрів, має підлягати ліцензуванню та нагляду з боку держави;
- страхові компанії, здійснюючи страхову діяльність, повинні мати достатній запас платоспроможності та працювати за економічно обґрунтованими тарифами;
- страхові посередники, які працюють на ринку, мають бути зареєстровані за відповідними вимогами (за рівнем кваліфікації, рівнем капіталу тощо);

– на ринку страхування і перестраховування повинно бути створене конкурентне середовище;

– держава має всебічно розширювати міжнародне співробітництво в області обміну інформацією про діяльність страхових компаній.

Подальший розвиток законодавчої та нормативної баз передбачає розробку й ухвалення низки законодавчих актів, які розвивають страхове законодавство України. Потребує невідкладного впорядкування нормативна база у сфері обліку статистичної й бухгалтерської звітності та аудиту у сфері страхування. Не повністю вирішено, як саме в системі обліку слід ураховувати передання резервів перестраховиків. Потрібна комплексна система фінансових показників та їх розшифрувань для страхової компанії (окремі форми звітності для податкових і статистичних органів, органів страхового нагляду, а також засобів масової інформації та страхувальників).

Розвиток страхового ринку потребує вирішення багатьох актуальних питань через об'єднання страховиків, які спеціалізуються на найважливіших напрямках страхової діяльності. Важливе значення має подальша інтеграція України у світовій структурі, що визначає міжнародну політику в галузі страхування. Подальша інтеграція України в міжнародній структурі дозволить вивірити державну політику щодо регулювання страхової діяльності, згідно зі застосовуваними у світі формами, методами та важелями. Розвинені країни – члени Європейського Союзу мають максимально ідентифіковані методи державного управління, установлені відповідними директивами цього Союзу. Україна поступово стаючи повноправним членом найавторитетніших міжнародних організацій, оволодіває досвідом застосування методів впливу держави на страховий ринок, які відповідають найвищим світовим стандартам.

Сьогодні держава не на належному рівні вирішує соціальні питання: медичне обслуговування, виплата пенсій,

надання допомоги з безробіття, відшкодування витрат при травматизмі на виробництві тощо. Вони більшою мірою вирішуються за рахунок державного бюджету. Вважаємо за потрібне залучати кошти як державних, так і приватних підприємств, роботодавців, працівників. Але, якщо таке залучення здійснювати напряду, то це фактично означатиме введення нових видів податків. Крім того, кошти, які залучаються, мають деякий час розміщуватися так, щоб приносити додатковий дохід. Такі завдання може виконати зокрема страховий ринок. Відносини, які виникають при залученні страхового ринку до вирішення соціальних програм, якісно відрізняються від відносин, пов'язаних із прямим відчуженням коштів. Роботодавці, підприємства та працівники вступають у гарантійні цивільно-правові відносини, де страхова компанія бере зобов'язання отримати додатковий дохід, завдяки розміщенню взятих коштів, і здійснити ті виплати, під які взято зобов'язання (пенсії, допомога, компенсації тощо).

Тому найближчим часом необхідно визначити законодавче поле, яке має посідати страховий ринок у соціальних програмах, і прийняти необхідні рішення щодо його входження в ці програми. Необхідно наголосити, що страховий ринок не може повністю взяти на себе виконання функцій за соціальними програмами. Держава за рахунок своїх власних коштів все одно має гарантувати мінімум соціальних благ.

За сучасних умов функціонування вітчизняного ринку страхування змінити ситуацію на ліпше можна лише в разі підвищення ефективності державного управління страховою діяльністю, яка є важливим чинником успішного розвитку всіх сфер економічної системи держави. З метою підвищення фінансової надійності страховиків, захисту інтересів страхувальників та забезпечення рівних і справедливих умов для працівників сфери страхування, пропонуємо визначити наступні заходи серед першочергових завдань розвитку страхового ринку України:

1) розробка та ухвалення Концепції розвитку страхового ринку України на наступні п'ять років, яка передбачала б урахування принципів та стандартів, рекомендованих Міжнародною асоціацією нагляду за страховою діяльністю, а також законодавства ЄС у сфері страхування, а саме:

- удосконалення державного управління сфери страхування;
- активне використання інвестиційного потенціалу учасників страхового ринку;
- визначення механізму контролю та особливостей його проведення;
- розвиток інфраструктури страхового ринку, в тому числі формування наукових шкіл, кадрового та інформаційного забезпечення;

– захист законних інтересів споживачів страхових послуг;

2) подальше формування правової бази, зокрема прийняття необхідних нормативно-правових актів з питань адміністративної та кримінальної відповідальності за злочини, здійсненні у сфері страхування;

3) посилення державного контролю та нагляду за діяльністю суб'єктів страхового ринку;

4) удосконалення державного регулювання та нагляду за страховими посередниками у відповідності до положень Директиви 2002/92/ЄС «Про страхових посередників», зокрема, сприяння створенню страхових (перестрахових) посередників, запровадження вимог щодо реєстрації страхових агентів та нагляду за їх діяльністю;

Упровадження вищезгаданих заходів дозволить страховикам зберегти одне з провідних місць на страховому ринку країни в умовах фінансово-економічної кризи, реформування по всіх напрямках господарювання, розвитку конкуренції, забезпечення надійного захисту населення, підприємств і організацій, держави від непередбачених подій за рахунок створення потужних резервних фондів, що вплине на підвищення грошового обігу, збільшення прибуткової

частини бюджетів усіх рівнів та поліпшення інвестиційного клімату у державі.

ВИСНОВКИ

У висновках дослідження необхідно акцентувати увагу на найбільш важливих наукових розробках, сформулювати конкретні пропозиції щодо активізації діяльності оперативних підрозділів з попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування.

Чинне законодавство України у сфері регулювання страхової діяльності не має системного характеру та є фрагментарним. Воно потребує більш системного розвитку, адаптації до вимог європейського законодавства. Це зумовлено низкою чинників (надмірна кількість видів обов'язкового страхування, недостатній рівень кваліфікації кадрів, недокапіталізація страховиків, недосконалість нормативно-правової бази, галузевий монополізм, порушення чинного законодавства тощо), більшість з яких пов'язані з існуючою в Україні системою державного регулювання, що дає змогу зробити висновок про її недостатню неефективність та необхідність удосконалення.

Першочерговим кроком до удосконалення страхового ринку повинна бути широкомасштабна правова реформа, спрямована на приведення національного законодавства у сфері страхування у відповідність до світових норм та стандартів Європейського Союзу, результатом якої повинно бути ухвалення Страхового кодексу України.

У зарубіжній практиці використовують три можливі форми фінансування органу державного нагляду за страховою діяльністю: державне фінансування, змішане фінансування та самофінансування. В Україні, на сучасному етапі, існує тільки бюджетне (державне) фінансування, яке є недостатнім, а тому, повинно бути замінене на змішану форму фінансування. Тобто, частково діяльність регулятивного органу повинна фінансуватися з державного бюджету України, а також за рахунок надання платних послуг Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України суб'єктам страхового ринку, завдяки наділенню аварійного комісара статусом державного службовця та отримання плати за його послуги. Це дасть змогу, по-перше – підвищити престижність професії аварійного комісара, по-друге – знизити навантаження на бюджет країни, по-третє – зробити діяльність аварійного комісара незалежною від суб'єктів страхового ринку та дасть змогу йому проводити об'єктивне, повне розслідування страхової справи.

На сучасному етапі розвитку страхового бізнесу, акценти перемістились на «вдосконалення», зокрема створеної законодавчої бази, форм та методів державного регулювання, оподаткування тощо. Надалі державну страхову політику потрібно вдосконалювати за такими основними напрямками як: адаптація вітчизняного страхового законодавства до європейських та світових стандартів; упорядкування видів обов'язкового страхування та контроль за їхнім проведенням; здійснення радикальних змін у системі підготовки та

забезпечення кадрами страхового ринку України; боротьба зі страховим шахрайством тощо.

Проведене нами дослідження засвідчило, що захист інтересів страхувальників, у випадку банкрутства страховика на страхових ринках іноземних держав, забезпечений через діяльність спеціального Фонду захисту страхувальників. Проведений у 2009 році Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг моніторинг виявив, що завдяки глобальній економічній кризі на страховому ринку фактично є понад 60 неплатоспроможних страхових компаній, в тому числі 12 – зі страхування життя, тому створення Фонду захисту страхувальників на вітчизняному страховому ринку є вкрай необхідним.

Необхідним вбачаємо введення в термінологічний обіг юридичних наук поняття «страхове шахрайство» та закріпити на законодавчому рівні кримінальну відповідальність за такий від злочину, тобто піти шляхом розвинених держав. Реалізація такого підходу надасть можливість не лише упорядкувати страхове законодавство, а й підвищити дисципліну на страховому ринку України. Дослідженням виявлено, що в більшості держав світу проблеми боротьби зі страховим шахрайством страховики зазвичай вирішують самотужки або через об'єднання зусиль всіх страхових компаній. В Україні боротьбу зі страховим шахрайством необхідно вести централізовано під егідою підрозділу ДСБЕЗ. Пропонуємо виділити новий пріоритетний напрямок у роботі державної служби по боротьбі з економічною злочинністю (ДСБЕЗ) під назвою «боротьба із злочинністю у сфері страхування», а також створити при ГУМВС, УМВС областей відділи (лінії, сектори) по боротьбі зі злочинами у сфері страхування. Тому, що ефективне попередження кримінальних правопорушень у сфері страхування можлива лише при реалізації комплексного підходу, який передбачає внесення законодавчих ініціатив, налагодження співпраці з органами державної влади,

об'єднання зусиль страховиків з правоохоронними органами по створенню сучасних інформаційних ресурсів та баз даних.

Оперативно-розшукова профілактика багато в чому перетинається з іншими підвидами профілактичної роботи, яка проводиться підрозділами органів внутрішніх справ. Разом з тим, вона зберігає свою специфіку, пов'язану передусім з використанням при її проведенні оперативно-розшукових і розвідувальних методів, а також інших спеціальних можливостей оперативних підрозділів органів внутрішніх справ. У зв'язку з цим серед заходів профілактичного впливу, що проводяться в ході реалізації завдань оперативно-розшукової профілактики злочинів, спрямованих на конкретну особистість, слід назвати: вироблення в осіб, котрі мають асоціальну та антисоціальну спрямованість поведінки, критичної оцінки своєї позиції; створення у цих осіб переконання у невідворотності відповідальності за скоєний ними злочин а також відчуття антиефекту, прямо пов'язаного з виробленням почуття, протилежного почуттю морального задоволення, задоволення перевагою над людьми, що викликає в деяких випадках вчинення злочину; надання посильної допомоги у розв'язанні конкретних життєвих проблем.

Отже, чим ефективніше буде здійснюватися оперативно-розшукова профілактика, тим менше доведеться витратити зусиль на запобігання, попередження, недопущення, а при вчиненні – на виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері страхування.

КАЛЮЖНИЙ Р.А., ЗАЄЦЬ О.М.

ДОДАТКИ

Попередження кримінальних правопорушень
у сфері страхування

Попередження кримінальних правопорушень
у сфері страхування

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В.Ю. Страхование: теория и практика / В.Ю. Абрамов. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 506 с.
2. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у 2 т.: Т. 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Вид-во «Юридична думка», 2004. – 584 с.
3. Алгазин А.И. Методика расследования преступлений, совершаемых с целью получения страховой выплаты: Учебное пособие / А.И. Алгазин. – Омск: Изд-во Омская юридическая академия МВД России, 2002. – 80 с.
4. Алгазин А.И. Страховое мошенничество и методы борьбы с ним: Учеб.-практ. пособие / А.И. Алгазин, Н.Ф. Галагуза, В.Д.

Ларичев. – М.: Дело, 2003. – 512 с.

5. Алгазин А.И. Тактика проверки и уточнения показаний по делам о страховом мошенничестве / А.И. Алгазин // Российский следователь. – 2007. – № 5. – С. 2-3.

6. Александрова М.М. Страхування: Навчально-методичний посібник / М.М. Александрова. – К.: ЦУЛ, 2002. – 208 с.

7. Альошин В. Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку в контексті нової редакції Закону України «Про страхування» / В. Альошин // Фінансовий ринок України. – 2007. – № 2. – С. 19-20.

8. Андрущенко Л.В. Страхування в Україні: від зародження до сьогодення / Л.В. Андрущенко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 2. – С. 200-202.

9. Андрущенко Л.В. Правопорушення у сфері страхування зовнішньоекономічної діяльності / Л.В. Андрущенко // Науковий вісник КНУВС. – 2007. – № 5. – С. 150-155.

10. Анохин В.С. Предпринимательское право: Учебник / В.С. Анохин. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 400 с.

11. Антонян Ю.М. О понятии профилактики преступлений: вопросы борьбы с преступностью / Ю.М. Антонян. – М., 1977. – Вып. 26. – С. 26-27.

12. Аристотель. Политика: Соч.: В 4 т. – М.: Мысль, 1983. – Т. 4. – 611 с.

13. Базилевич В.Д. Страховий ринок України: Монографія / В.Д. Базилевич. – К.: Знання, 1998. – 374 с.

14. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Страхова справа. – 3-тє вид., перероб і доп. / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – 250 с.

15. Базилевич В.Д. Сучасна парадигма страхування: сутність і протиріччя / В.Д. Базилевич // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 42-50.

16. Базилевич В.Д. Страхування: підручник / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Р.В. Пікус, О.Ф. Філонюк, О.І. Черняк. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.

17. Балабанов И.Т. Страхование / И.Т. Балабанов, А.И.

Балабанов. – СПб Питер, 2002. – 256 с.

18. Бандурка О.М. Основи економічної безпеки / О.М. Бандурка, В.Є. Духов, К.Я. Петрова, І.М. Червяков. – Х.: Нац. ун-т вн. справ, 2003. – 236 с.

19. Бандурка О.М. Посібник з організації служби та ОРД підрозділів ДСБЕЗ / О.М. Бандурка, Є.О. Железов. – Х., 1993. – 124 с.

20. Барановський О.І. Проблеми, що стримують розвиток страхового ринку / О.І. Барановський // Страхова справа. – 2003. – № 3. – С. 60-72.

21. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія. Інститут економічного прогнозування. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.

22. Бахрах Д.Н. Административное право: учебник для вузов / Д.Н. Бахрах. – М.: Изд-во БЕК, 1999 – 368 с.

23. Белоусов Е.Н. Сущность страхования / Е.Н. Белоусов // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 2. – С. 23-25.

24. Берлач А.І. Безпека бізнесу: Навч. посіб. / А.І. Берлач. – К.: Університет “Україна”, 2007. – 298 с.

25. Берлач А.І. Основи економічної безпеки України: Навчальний посібник / А.І. Берлач, Т.В. Філіпенко. – Донецьк: Донецький юридичний інститут, 2007. – 420 с.

26. Бігдаш В.Д. Страхування: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.Д. Бігдаш. – К.: МАУП, 2006. – 448 с.

27. Біленчук Д.П. та ін. Страхове право України: Підручник для вищих навчальних закладів. / За ред. проф. П.Д. Біленчука та президента ЛСОУ О. Філонюка. – К.: Атіка, 1999. – 368 с.

28. Білюк А.В. Оптимізація державних і ринкових механізмів регулювання страхового ринку в умовах недосконалої конкуренції / А.В. Білюк // Економіка та держава. – 2010. – № 9. – С. 83-86.

29. Битяк Ю.П. Адміністративне право України: підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, О.В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.

30. Бланд Д.С. Страхование: Принципы и практика / Д.С. Бланд. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 416 с.

31. Боринская В.В. Международное законодательство в борьбе со страховым мошенничеством / В.В. Боринская // Российский следователь. – 2007. – № 8. – С. 31-32.

32. Боровских Р.Н. Преступность в сфере страхования и преступность в страховой деятельности: определение и разграничение понятий / Р.Н. Боровских, И.В. Щетинин // Закон и право. – 2008. – № 12. – С. 19-21.

33. Бурбело О.А. Рейдерство : витоки, процедури, способи запобігання : монограф. / О.А. Бурбело, Г.В. Козаченко, Ю.С. Погорелов, С.О. Бурбело ; МВС України, Луган. держ ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – 184 с.

34. Бурбело О.А. Детінізація економіки (організаційно-правові проблеми): Монографія / О.А. Бурбело, М.М. Калашніков. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2008. – 192 с.

35. Быков Ю.М. Понятие и виды мошеннических действий в сфере страхования / Ю.М. Быков // Следователь. – 2004. – № 3. – С. 2-5.

36. Быков Ю.М. Социальные последствия мошенничества в сфере страхования / Ю.М. Быков // Российский следователь. – 2005. – № 9. – С. 39-41.

37. Быков Ю.М. Криминологический анализ мошенничества в сфере страхования / Ю.М. Быков // Российский следователь. – 2006. – № 9. – С. 26-29.

38. Василенко А.В. Менеджмент устойчивого развития предприятий: Монография / А.В. Василенко. – К.: Центр учебной литературы, 2005. – 648 с.

39. Васильева П.Т. Советское административное право. Под ред. д.ю.н., проф. П.Т. Васильева. М.: Юридическая литература. 1990. – 434 с.

40. Васильев С.В. Доказування та докази у господарському процесі України: Монографія / С.В. Васильев, Л.М. 200

Ніколенко. – Харків: Еспада, 2004. – 192 с.

41. Власенко О.О. Розвиток страхового ринку України / О.О. Власенко // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 140-144.

42. Внукова Н.М. Страхування: теорія та практика: Навчально-метод. посібник / За заг. ред. д-ра. економ. наук проф. Н.М. Внукової. – 2-ге видання перероб. та доп. – Х.: Бурун-книга, 2009. – 656 с.

43. Воблый К.Г. Основы экономики страхования / К.Г. Воблый. – М.: Анкил, 1995. – 232 с.

44. Вовк Т. Регулювання сфери фінансових послуг у праві Європейського Союзу та перспективи адаптації законодавства України / Т. Вовк, Г. Друзенко, Г. Зугравий, Т. Качка, І. Коноваленко, М. Парапан, Н. Перестук – Харків: Консум, 2002. – 912 с.

45. Вовчак О.Д. Страхування: [навч. посіб]. / О.Д. Вовчак. – Львів: Новий світ, 2005. – 480 с.

46. Галагуза Н.Ф. Преступления в страховании / Н.Ф. Галагуза, В.Д. Ларичев. – М.: Анкил, 2000. – 250 с.

47. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія / О.О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2009. – 283 с.

48. Говорушко Т.А. Страхові послуги. Навчальний посібник / Т.А. Говорушко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 400 с.

49. Гвозденко А.А. Основы страхования: Учебник / А.А. Гвозденко. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 320 с.

50. Гвозденко А.А. Страхование: учеб. / А.А. Гвозденко. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 464 с.

51. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского: Пер. с англ. А. Гутермана. – М.: Мысль, 2001. – 478 с.

52. Голосніченко І.П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття): [навчальний посібник] / І.П. Голосніченко. – Ірпінь: Державна податкова адміністрація України; Український фінансово-економічний інститут 1998. –

109 с.

53. Гончарук С.Т. Адміністративне право України: Навч. посіб. / С.Т. Гончарук. – К., 2000. – 240 с.

54. Господарський Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436 – IV // Голос України. – 2003. – № 49. – С. 5-27.

55. Гражевська Н. Страхування як чинник зміцнення національної конкурентоспроможності в умовах глобалізації / Н. Гражевська // Вісник київського національного університету імені Т. Шевченка. Економіка. – 2006. – № 89. – С. 10-13.

56. Дзюба І.І. Мета та завдання МВС у сфері внутрішніх справ / І. І. Дзюба // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 72-78 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10diicvc.pdf>.

57. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации / О.А. Грунин, С.О. Грунин. – СПб.: Изд-во "Питер". – 2002. – 160 с.

58. Губарь О. Возникновение и эволюция института страхования / О. Губарь // Страхование дело. – 2001. – № 8. – С. 53-58.

59. Гутко Л.М. Проблеми розвитку національного страхового ринку / Л.М. Гутко // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 43-46.

60. Гуцулова К. Страхування в Законі. Деякі проблемні аспекти законодавчого регулювання страхового ринку України / К. Гуцулова // Юридичний журнал. – 2004. – № 12. – С. 92-97.

61. Декарт Р. Избранные сочинения / Р. Декарт. – М., 1970. – 710 с.

62. Денисенко К.С. Негативні тенденції на страховому ринку та правові заходи протидії їм / К.С. Денисенко // Науковий вісник НАВСУ. – 2001. – № 4. – С. 195-200.

63. Демидов Ю.Н. Преступность в социально-бюджетной сфере / Ю.Н. Демидов. – М.: Московская академия МВД России, 2001. – С. 98-101.

64. Курс кримінології: Загальна частина: У 2-х кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.

65. Протидія шахрайству у сфері страхування автотранспортних засобів: Методичні рекомендації / С.С. Чернявський, А.С. Канащук, О.А. Кузьменко та ін. За заг. ред. О.М. Джужи. – Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2008. – 52 с.

66. Оперативно-розшукова діяльність. Навчальний посібник. Моїсєєв Є.М., Джужа О.М., Никиорчук Д.Й. За заг. ред. Джужи О.М. – К.: Правова єдність, 2009. – 310 с.

67. Дегтярев А. Суброгация в страховании // Российская юстиция. – 1997. – № 11. – С. 22-25.

68. Демидова Г. Отграничение договора страхования от смежных гражданско-правовых обязательств // Российская юстиция. – 2003. – № 8. – С. 13-17.

69. Досвід функціонування страхового ринку зарубіжних країн // Економіка. Фінанси. Право. – 2002. – №5. – С. 38-39.

70. Дедиков С.В. Страховая премия / С.В. Дедиков // Страхование право. – 2006. – № 1 (30). – С. 17-24.

71. Дудоров О. Страхові внески і кримінальний закон, або про співвідношення складів злочинів передбачених статтями 212 та 212-1 КК України / О. Дудоров // Вісник Прокуратури. – 2008. – № 1. – С. 63-76.

72. Духов В.Є. Безпека держави в системі економічної безпеки країни / В.Є. Духов // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2011. – № 4. – С. 27-35.

73. Дьячкова Ю.М. Страхування: навчальний посібник / Ю.М. Дьячкова. – К.: ЦНЛ, 2008. – 240 с.

74. Елисеев В.В. Деятельность страховых агентов по противодействию страховому мошенничеству в сфере обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств / В.В. Елисеев // Юрист. – 2006. – № 5. – С. 29-33.

75. Ельбрехт В. Еволюція страхування / В. Ельбрехт //

Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2004. – № 2 (27). – С. 65-72.

76. Ермасов С.В. Страхование: Учеб. Пособие для вузов / С.В. Ермасов, Н.Б. Ермасова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 462 с.

77. Жабинець О. Система державного регулювання страхової діяльності в Україні та її вдосконалення / О. Жабинець // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. (Серія економічна.) – Львів. – 2005. – Вип. 34. – С. 342-348.

78. Жилкина М.С. Страхование мошенничества: Правовая оценка, практика выявления и методы пресечения / М.С. Жилкина. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 192 с.

79. Забарило Р. Державне регулювання страхової діяльності / Р. Забарило. – Київ: Демос, 2005. – 320 с.

80. Страхове право: Навч. посібник / За ред. Ю.О. Заїки. – К.: Видавництво «Істина», 2004. – 192 с.

81. Залетов А.Н. Страхование в Украине / Под ред. О.В. Слюсаренко. – К.: Международная агенция „BeeZone”, 2002. – 456 с.

82. Залетов О.М. Страхування^{UA}. Навчальний посібник / За редакцією д-ра. економ. наук О.О. Слісаренко. – К.: Міжнародна агенція „BeeZone”, 2003. – 320 с.

83. Заросинський Ю., Рощина І. Запобігання злочинам: деякі питання теорії та практики / Ю. Заросинський, І. Рощина // Право України. – 2003. – С. 78-81.

84. Заруба О.Д. Страхова справа / О.Д. Заруба. – К.: Знання, 1998. – 320 с.

85. Залетов О.М. Убезпечення життя: Монографія / О.М. Залетов. – К.: Міжнародна агенція „BeeZone”, 2006. – 688 с.

86. Захвятихата П. Перспективи розвитку страхового ринку в Україні проблемні питання / П. Захвятихата // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 2. – С. 42-44.

87. Зискінд І.О. Вимоги до капіталу як основа пруденційного нагляду за страховиком / І.О. Зискінд // Держава і право. – 2010. – №1(47). – С. 440-445.

88. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Г.Л. Знаменський, В.В. Хахулін, В.С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
89. Идельсон В.Р. Страхование право / В.Р. Идельсон. – М.: Анкил, 1993. – 96 с.
90. Исиченко А.П. Оперативно-розыскная криминология: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 69 с.
91. Караванський С. Словник синонімів української мови. – К.: Обрій, 1993. – 472 с.
92. Русско-украинский словарь / Под ред. М.Я. Калиновича. – М.: ОГИЗ, 1978. – 800 с.
93. Кінашук Л.Л. Історико-правовий аналіз передумов виникнення страхування / Л.Л. Кінашук // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 12. – С. 61.
94. Кінашук Л.Л. Особливості розвитку страхової справи в Україні / Л.Л. Кінашук // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 2. – С. 26-30.
95. Кінашук Л.Л. Імплементация норм міжнародного страхового права в національне законодавство / Л.Л. Кінашук // Вісник прокуратури. – 2002. – № 3. – С. 38-41.
96. Кінашук Л.Л. Страхування: теорія і практика проведення: Монографія / Л.Л. Кінашук. – К.: Атіка, 2004. – 112 с.
97. Кикоть Г. Проблема класифікації юридичних фактів у сучасній теорії права / Г. Кикоть // Право України. – 2003. – №7. – С. 30.
98. Клапків М.С. Витоки національного страхового ринку України: Монографія / М.С. Клапків, Ю.М. Клапків. – Тернопіль: Карт-бланш, 2003. – 275 с.
99. Кноке Удо. Надзор за деятельностью перестраховочных компаний в условиях становления страхового рынка / Удо Кноке // Финансы. – 1994. – № 10. – С. 36-40.
100. Ковалевская Н.С. Правовое регулирование страховой деятельности / Н.С. Ковалевская // Страхование право. – 2000. – № 4. – С. 53-54.

101. Когутич І.І. Окремі аспекти методики розслідування злочинів вчинюваних у сфері страхування / І.І. Когутич // Страхова злочинність: матеріали з українсько-польської конференції, м. Львів, 20-22 квітня 2005 р. / Під ред. Т. Войценовича. – Краків: , 2005. – С. 11-15.

102. Коженевський Л. Управління безпекою / Л. Коженевський // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №1. – С. 147–154.

103. Корж В. П. Криминалистическая классификация субъектов организованной преступной деятельности в сфере экономики // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 11. – С. 119-22.

104. Кисельова О.М. Модель оподаткування страхової діяльності: тенденції та механізми: Монографія / О.М. Кисельова. – К.: ВД «Корпорація», 2006. – 375 с.

105. Козак Ю.Г. Основи міжнародної торгівлі / Ю.Г. Козак, Н.С. Логвинова, Р.І. Ржепішевський. – К.: Центр навч. літ-ри, 2005. – 656 с.

106. Козлов Ю.М. Предмет советского административного права / Ю.М. Козлов. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1967. – 160 с.

107. Кознов Д.О. Страховий ринок України, його реалії та перспективи розвитку / Д.О. Кознов // Науковий Вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2002. – № 5. – С. 95-99.

108. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.

109. Адміністративна відповідальність в Україні: Навч. посіб. / За заг. ред. доц. А.Т. Комзюка. 2-е вид., перероб. і доп. – Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. – 99 с.

110. Загальна теорія держави і права. / За ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 312 с.

111. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної ради України 28 червня 1996 року (із зм. та доп.). – Х.: ПП «ПВІНІ», 2006. – 64 с.

112. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / Под. ред. проф. А.И. Коробеева; пер. с китайского В.Д. Вичикова. – Спб., 2001. – 346 с.

113. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – С. 131.

114. Крюков В.П. Очерки по страховому праву. Систематическое изложение и критика юридических норм страхового дела / В.П. Крюков. – Саратов: Книгоиздательство В.З. Яксанова, 1925. – 156 с.

115. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англия, США, Франции, Германии, Японии). Сб. законодательного материала. МГУ им. М.В. Ломоносова, юридический факультет. Под ред. И.Д. Козочкина. – М.: Зерцало, 2001. – 352 с.

116. Кузнецов В.А. Предотвращение органами внутренних дел краж, грабежей, разбоев / В.А. Кузнецов, В.И. Грачев, Э.И. Низенко. – К., 1979. – 137 с.

117. Кулишер И.М. История экономического быта Западной Европы. 10-е изд., стереотип. Т. 1-2. / И.М. Кулишер. – Челябинск: Социум, 2008. – 1030 с.

118. Ларичев В.Д. Мошенничество в сфере страхования. Предупреждение, выявление, расследование / В.Д. Ларичев. – М.: ФБК-ПРЕСС, 1998. – 160 с.

119. Ларичев В.Д. Борьба с мошенничеством в сфере страхования / В.Д. Ларичев, Н. Галагуза // Финансовый бизнес. – 1999. – № 7. – С. 20-24.

120. Лебединська Л.Д. Страхування як чинник фінансової стабілізації економіки / Л.Д. Лебединська // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 9. – С. 65-74.

121. Лебедев О.П. Нормативно-правове регулювання страхової діяльності – пріоритетний напрям боротьби зі злочинністю на ринку фінансових послуг / О.П. Лебедев // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – К.: МНДЦ, 2006. – Вип. 13. – С. 113-118.

122. Левшиц Д.Ю. Ответственность за страховое мошенничество в законодательстве зарубежных стран / Д.Ю. Левшиц // Юридический мир. – 2007. – № 10 (130). – С. 61-63.

123. Лешкевич О.М. Злочини, що вчинюються страховими компаніями при настанні страхових випадків / О.М. Лешкевич // Науковий вісник НАВСУ. – К: НАВСУ. – 2002. – ВИП. 5. – С. 100-106.

124. Криминология / Под ред. В.Г. Лихолоба и В.П. Филонова. – К., 1997. – 398 с.

125. Лопашенко Н.А. Мошенничество в сфере страхования / Н.А. Лопашенко // Закон. – 2002. – № 2. – С. 15-19.

126. Мартинов М.Д. Сучасні проблеми організації діяльності органів внутрішніх справ України та шляхи їх вирішення // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 290-296 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10mmdsiv.pdf>.

127. Уголовный кодекс Республики Болгария / Науч. ред. проф. А.И. Лукашова; пер. с болг. Д.В. Милушева, А.И. Лукашова; вступ. статья Й.И. Айдарова. – СПб., 2001. – 190 с.

128. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. и вступ. статья А.И. Лукашова, Э.А. Саркисовой; Пер. с латыш. А.И. Лукашова. – СПб., 2001. – 263 с.

129. Уголовный кодекс Польши / Науч. ред. доц. А.И. Лукашов, проф. Н.Ф. Кузнецова; Вступ. статья доц. А.И. Лукашова, проф. Э.А. Саркисовой; Пер. с польского Д.А. Барилевич. – СПб., 2001. – 346 с.

130. Лукинов А. Основные тенденции в развитии страхования в 3-м тысячелетии / А. Лукинов // Страховое дело. – 2000. – № 3. – С. 45-55.

131. Мазур І. Страхування як засіб детінізації економіки / І. Мазур // Вісник київського національного університету імені Т. Шевченка. Економіка. – 2006. – №№ 81/82. – С. 91.

132. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия как субъект частной правоохранительной деятельности: 208

монографія / В.П. Мак-Мак. – М.: Компанія "Спутник+", 2003. – 220 с.

133. Мамалуй О.О. Основи економічної теорії: Підручник / О.О. Мамалуй. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 470 с.

134. Мамедов А.А. Страхование как составная часть финансовой деятельности государства / А.А. Мамедов // Страховое дело. – 2003. – № 6. – С. 22-24.

135. Мамедов А.А. Современное состояние финансово-правового регулирования страховой деятельности / А.А. Мамедов // Юрист. – 2008. – № 2. – С. 31-34.

136. Манес А. Основы страхового дела: Пер. с нем./ Под ред. и с доп. М.И. Ушакова. – СПб.: М.В. Качерджи-Шаповалов, 1909. – 173 с.

137. Мачуський В.В. Правові основи страхування / В.В. Мачуський. – К.: КНЕУ, 2003. – 302 с.

138. Мачуський В.В. Історико-правові аспекти виникнення страхування: Руська Правда і Жалувана грамота містам / В.В. Мачуський // Юридична Україна. – 2007. – № 10. – С. 10-16.

139. Мачуський В.В. Теоретичні проблеми законодавчого визначення поняття страхування / В. Мачуський // Право України. – 2010. – № 6. – С. 195-199.

140. Машина Н.І. Міжнародне страхування: Навальний посібник / Н.І. Машина. – К.: ЦНЛ, 2006. – 504 с.

141. Медведько А. Проблемы страхового рынка в поле зрения прокуратуры / А. Медведько // Голос Украины. – 2006. – № 162. – С. 8.

142. Меженская С.И. Вопросы борьбы с экономической преступностью в сфере страхования / С.И. Меженская, Е.И. Зуева // Сучасні проблеми національної безпеки України: економіко-правові аспекти: Спец. Випуск. – Луганськ: РВВ ЛАВС. – 2004. – С. 49-71.

143. Меркурьева И.С. Модели государственного регулирования страховой деятельности / И.С. Меркурьева // Страховое дело. – 2002. – № 10. – С. 26-31.

144. Митрохин В.К. Внимание! Страхование мошенничества / В.К. Митрохин. – М.: ТОО «Люкс-арт», 1995. – 92 с.

145. Мних М.В. Досвід функціонування страхових ринків зарубіжних країн / М.В. Мних // Економіка, фінанси, право. – 2002. – № 5. – С. 38-39.

146. Мних М.В. Страхування в Україні: сучасна теорія і практика: монографія / М. В. Мних. – К.: Знання України, 2006. – 283 с.

147. Мних М.В. Страхові компанії, їх роль та значення в системі ефективного забезпечення страхової діяльності / М.В. Мних // Економіка та держава. – 2007. – № 4. – С. 22-23.

148. Мних М.В. Україна та її страховий ринок в умовах глобалізації / М.В. Мних // Економіка та держава. – 2007. – № 7. – С. 26-27.

149. Мних М.В. Страхування в Україні в умовах глобальної економічної кризи / М.В. Мних // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 4. – С. 33-35.

150. Могылев Л.А. Государственное страхование в СССР / Л.А. Могылев. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 278 с.

151. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.

152. Навроцький С.А. Страхування як самостійна економічна категорія відтворення / С.А. Навроцький // Економіка АПК. – 2006. – № 9. – С. 37-44.

153. Ноткин О. К вопросу о кодификации страхового права // Страхование обозрение. – 1894. – № 6. – С. 371-374.

154. Некрасов В.А. Виявлення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (оперативно-розшуковий аспект): Навчально-практичний посібник / В.А. Некрасов, Л.В. Борець, С.Ю. Мироненко. – К.: Видавничий дім «Скіф», КНТ, 2008. – 88 с.

155. Мілаш В.С. Підприємницькі комерційні договори в комерційній діяльності: Монографія. / В.С. Мілаш. – Полтава: АСМІ, 2005. – 450 с.

156. Нечипорук Л.В. Місце страхування в системі

економічної безпеки / Л.В. Нечипорук // Право і безпека. – 2002. – № 1. – С. 113-116.

157. Нечипорук Л.В. Функції страхування як економічної категорії / Л.В. Нечипорук // Вісник одеського інституту внутрішніх справ України. – 2003. – № 1. – С. 231-234.

158. Нечипорук Л.В. Місце страхування в системі відмивання коштів / Л.В. Нечипорук // Право і безпека. – 2003. – Т.2. – № 3. – С. 172-174.

159. Нечипорук Л.В. Регулювання страхової діяльності світовий досвід та забезпечення в Україні / Л.В. Нечипорук // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2004. – № 4. – С. 267-273.

160. Оперативно-розыскная деятельность: учебник / [К.К. Горяинов, В.С. Овчинский, Г.К. Синилов, А.Ю. Шумилов]. – 2-е изд. доп. и перераб. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 848 с.

161. Никифорак В.М. Правове регулювання страхування в Україні / В.М. Никифорак. – Чернівці: ЧНУ, 2003. – 76 с.

162. Никифоров Д.М. История страхования в зарубежных странах / Д.М. Никифоров // История государства и права. – 2007. – № 1. – С. 39-40.

163. Новий тлумачний словник української мови. – Т. 2 (К–П), 3 (П–Я). – К.: Аконіт, 2003.

164. Об организации страхового дела в Российской Федерации: Закон РФ от 27.12.1992 г. // Ведомости Верховного Совета РФ. – 1993. – № 2. – С. 56.

165. Огієнко В.І. Страхування: вчора, сьогодні, завжди / В.І. Огієнко // Вісник НБУ. – 1996. – № 6. – С. 70-73.

166. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М., 1978. – 917 с.

167. Олійник І. Прокурорський нагляд у сфері страхування / І. Олійник // Вісник прокуратури. – 2009. – № 6. – С. 49-55.

168. Страхування: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 3-тє без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 604 с.

169. Оперативно-розыскная деятельность органов

внутренних дел : Общая часть / [под ред. В.М. Атматжитова]. – М.: Академия МВД СССР, 1990. – 282 с.

170. Парнюк В. О некоторых актуальных вопросах развития страхования в Украине / В. Парнюк // Экономика Украины. – 2005. – № 8. – С. 4-12.

171. Пастернак-Таранущенко Г.А. Економічна безпека держави / Г.А. Пастернак-Таранущенко. – К.: «Кондор», 2002. – 302 с.

172. Пацурія Н.Б. Поняття страхової діяльності (господарсько-правовий аспект) / Н.Б. Пацурія // Вісник вищого арбітражного суду України. – 2000. – № 1. – С. 158-164.

173. Пацурія Н.Б. Система законодавства України про страхову діяльність / Н.Б. Пацурія // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 3. – С. 20-23.

174. Пацурія Н.Б. Страхове право України: Навчальний посібник / Н.Б. Пацурія. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 176 с.

175. Пацурія Н.Б. Особливості правового становища страхових компаній / Н.Б. Пацурія // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 4. – С. 165-172.

176. Пацурія Н.Б. Концептуальні засади страхування: функції та принципи (правовий аналіз) / Н.Б. Пацурія // Бюлетень Міністерства Юстиції України. – 2006. – № 12. – С. 89-98.

177. Петров Г.И. Советское административное право. Часть общая. / Г.И. Петров. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1970. – 304 с.

178. Перова Т.Т. Актуальные проблемы предупреждения экономических преступлений (на примере страховой деятельности) / Т.Т. Перова // Проблемы борьбы с преступностью в современных условиях: Материалы междунар. научн.-практ. конф. – Иркутск, 1995. – С. 95-98.

179. Пилипенко С.А. Правове забезпечення обов'язкового особистого страхування працівників органів внутрішніх справ: автореферат дисертації кандидата юридичних наук: 12.00.03 / С.А. Пилипенко / Національний університет внутрішніх справ. – К., 2002. – 20 с.

180. Плиса В.Й. Страхування: Навч. посіб. / В.Й. Плиса. – 2-ге видання. – К.: Каравела, 2008. – 392 с.

181. Плиса В.Й. Основи страхування / В.Й. Плиса. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 144 с.

182. Плиса В.Й. Страховий ринок України в умовах глобалізації страхових відносин / В.Й. Плиса // Формування нової парадигми економічної теорії в Україні. – Львів: Ітереко, 2001. – С. 369-377.

183. Погорелов Є.В. Кодифікація, її функції як форми систематизації. Типи удосконалення законодавства / Є.В. Погорелов // Вісник Запорізького інституту внутрішніх справ. – 2000. – Вип. 1. – С. 80-84.

184. Коммерческое право: Учебник / Под ред. В.Ф. Попандопуло, В.Ф. Яковлевой. – С-П.: Изд-во СПб. ун-та, 1998. – 514 с.

185. Положення про Авіаційне страхове бюро та Морське страхове бюро: Постанова Кабінету Міністрів України № 561 від 27.04.1998 р. // Україна – бізнес. – 1998. – № 18. – С. 29.

186. Положення про Моторне (транспортне) страхове бюро: Постанова Кабінету Міністрів України № 1175 від 28.09.1996 р. // Урядовий кур'єр. – 1996. – № 35. – С. 145-169.

187. Положення про організацію діяльності аварійних комісарів Постанова Кабінету Міністрів України № 8 від 05.01.1998 р. // Право і практика. – 2007. – № 20. – С. 6-9.

188. Пономаренко А.І. Система економічної безпеки фірми / А.І. Пономаренко // Шлях України до економічної безпеки: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 квітня 2006 р.). – Харків, 2006. – 302 с.

189. Потапенко В. Регресні вимоги страховика / В. Потапенко // Юридичний журнал. – 2004. – № 1. – С. 85-92.

190. Потапова Н.Н. Анализ криминогенной обстановки, складывающейся в сфере страхования и основные направления ее стабилизации аппаратами ГСБЭП / Н.Н. Потапова // Следователь. – 2005. – № 4. – С. 43-44.

191. Прентки Ч. Страховые преступления как мировая

проблема / Ч. Прентки // Страховые Ведомости. – 1995. – № 1-3. – С. 18-19.

192. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі: Закон України № 250-VI (250-17) від 10.04.2008 р. // Відомості Верховної Ради. – 2008. – № 23. – С. 213.

193. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

194. Про страхування: Закон України № 2745 – III від 04.10.2001 р. (із змін. та доп.) // Право і практика. – 2009. – № 4. – С. 3-38.

195. Про господарські товариства: Закон України № 1576-XI від 19.09.1991 р. (із змін. та доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49 – С. 682.

196. Про банки та банківську діяльність: Закон України № 2121-III від 7.12.2000 р. // Відомості Верховної Ради. – 2001 – № 5-6. – С. 30.

197. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України № 1961-IV від 01.07.2004 // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 1. – С. 1.

198. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність: Закон України від 12.07.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 47. – С. 62.

199. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – С. 1.

200. Про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України: Указ Президента України № 292 від 4 квітня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 15. – С. 650.

201. Про страхування: Декрет Кабінету Міністрів України № 47-93 від 10 травня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 29. – С. 320.

202. Про основи національної безпеки України: Закон

України // Урядовий кур'єр. – 2003. – 30 липня.

203. Про порядок провадження діяльності страховими посередниками: Постанова Кабінету Міністрів України № 1523 від 18 грудня 1996 року.

204. Про схвалення концепції розвитку страхового ринку України до 2010 р. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 369-р від 23.08.05р. // Офіційний вісник України. – 2005 р. – № 35. – С. 21-27.

205. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. в ред. від 19.04.2006 № 3268-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 15. – Ст. 129.

206. Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України // Наказ МВС України № 940 від 22.10.2012.

207. Про Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Указ Президента від 6 квітня 2011 р. № 383/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 42. – Ст. 1774.

208. Про організацію діяльності підрозділів державної служби боротьби з економічною злочинністю Міністерства внутрішніх справ України // Наказ МВС України № 769 від 03.09.2012.

209. Інструкція з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами ОВС України на стадії документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розглядів в суді // Наказ МВС України № 700 від 14.09.2012 р.

210. Про повноваження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України щодо нагляду за страховою діяльністю: Рішення Конституційного Суду України № 27-рп/2008 від 03.12.2008 р. // Судова практика. – 2009. – № 2. – С 29-33.

211. Про схвалення концепції розвитку страхового ринку

України до 2010 р.: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 369-р від 23.08.05 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 35. – С. 21-27.

212. Про затвердження Порядку залучення Моторним (транспортним) страховим бюро України аварійних комісарів для визначення причини настання страхових випадків, розміру збитків та перевірки дій страховика: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 23.02.2006 р. № 5417 // Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

213. Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 40 від 28 серпня 2003 р. із зм. та доп. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 38. – С. 173.

214. Про затвердження типової програми перевірок страховиків та страхових посередників: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 37 від 21.08.2003 р. // Вісник законодавства України. – 2003. – № 47. – С. 26-29.

215. Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 25 від 05.08.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 34. – С. 1841.

216. Про затвердження Положення про застосування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України заходів впливу: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 125 від 13.11.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 50. – С. 136-145.

217. Проблеми, що стримують розвиток страхового ринку: аналітичний звіт Українського центру економічних та політичних досліджень імені О. Розумкова // Національна

216

безпека і оборона. – 2003. – № 6. – С. 19-30.

218. Протидія підрозділами ДСБЕЗ МВС України злочинам у бюджетній та фінансовій сферах: Збірник матеріалів семінар-наради ДДСБЕЗ. – К.: КНУВС, 2009. – 111 с.

219. Пугай Г.О. Нагляд за страховою діяльністю / Г.О. Пугай // Фінанси України. – 1996. – № 12. – С. 85-91.

220. Райхер В.К. Общественно-исторические типы страхования / В.К. Райхер. – М.: ЮКИС, 1992. – 248 с.

221. Історія страхування: Підручник / С.К. Реверчук, Т.В. Сива, С.І. Кубів, О.Д. Вовчак. За ред. С.К. Реверчука. – К.: Знання, 2005. – 213 с.

222. Романенко Є.В. Ринок страхування: тенденції та проблеми / Є.В. Романенко // Персонал. – 2007. – № 1. – С. 33.

223. Страховое дело / Под. ред. Л.И. Рейтмана – М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992. – 467 с.

224. Роговенко Д. Мошенничество в сфере страхования / Д. Роговенко // Обрій. – 2006. – № 51. – С. 11.

225. Российское законодательство X-XX веков. Т.2. – М.: Изд-во «Юрид. Лит-ра», 1985. – 560 с.

226. Ротова Т.А. Страхування. Навчальний посібник / Т.А. Ротова, Л.С. Руденко. – К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2001. – 400 с.

227. Ротова Т.А. Страхування: навч. посіб. / Т.А. Ротова. – К.: КНТЕУ, 2006. – 400 с.

228. Рудик В.К. Історичний аспект розвитку страхування / В.К. Рудик // Економіка АПК. – 1997. – № 7. – С. 47-49.

229. Рыбников С.А. Очерки из истории страхования в России / С.А. Рыбников // Вестник государственного страхования. – 1927. – № 19-20. – С. 111.

230. Сабодаш Р. Страхування кредитних ризиків – спосіб забезпечення виконання зобов'язань чи їх окремий вид? / Р. Сабодаш // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 11. – С. 123-125.

231. Самойловский А.Л. Основы государственного надзора за

страховой деятельностью в Украине / А.Л. Самойловский // Финансы. – 2000. – № 6. – С. 50-53.

232. Самойловський А.Л. Модернізація страхування в Україні / А.Л. Самойловський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 8. – С. 16-19.

233. Свиреденко А.А. Стан та перспективи розвитку страхового ринку України / А.А. Свиреденко // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 146-147.

234. Семеняка В. Деякі правові питання виплати страхового відшкодування / В. Семеняка // Страхова справа. – 2003. – № 2. – С. 69-74.

235. Семеняка В. Правила страхування: теоретико-правові та прикладні аспекти / В. Семеняка // Право України. – 2007. – № 4. – С. 47-50.

236. Серебровский В.И. Избранные труды по наследственному и страховому праву / В.И. Серебровский. – М.: Статут (в серии «Классика российской цивилистики»), 1997. – 567 с.

237. Серебровский В.И. Страхование / В.И. Серебровский. – М.: Финансовое изд-во НКФ СССР, 1927. – 144 с.

238. Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем. А.В. Серебрянниковой. – М., 2001. – 287 с.

239. Сидорук І.І. Загальні засади правового регулювання оперативного документування у боротьбі з організованою економічною злочинністю / І.І. Сидорук // Науковий вісник львівського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск. – Львів: ЛьвДУВС, 2006. – С. 155-162.

240. Симов'ян С.В. Легалізація злочинних доходів у сфері страхування / С.В. Симов'ян // Право і безпека. – 2005. – № 3. – С. 160-162.

241. Скалозуб Л.П. Збірник методичних рекомендацій з викриття та документування злочинів у бюджетній сфері [Текст]: методичні рекомендації / Л.П. Скалозуб, В.І. Василичук, В.Р. Словенко, Т.В. Дяченко та ін. – К., 2009. – 427 с.

242. Kelly E. Riddle «Insurance investigations from A to Z» : Thomas Investigative Publications, 2004. – 120 p.

243. Страховий ринок України. Інформаційно-аналітичний щорічник. – Київ: Альманах, 2004. – 390 с.

244. Субачов І.І. Розвиток страхового ринку в Україні як фактор фінансової стабілізації економіки / І.І. Субачов // Фінанси України. – 2001. – № 11. – С. 12-15.

245. Скороход О. Назва проекту – вужча за його зміст (Проект змін до Закону «Про страхування» фактично викладає його у новій редакції) / О. Скороход // Юридична газета. – 2007. – № 7. – С. 16.

246. Словник української мови: В 11-ти т. – Т. 3. – К, 1972. – 742 с.

247. Соболева Л. Как мошенники обманывают страховщиков / Л. Соболева // Страховая газета. – 2000. – № 2. – С. 4.

248. Сокол П. Формы ответственности страховщика за нарушение страхового обязательства / П. Сокол // Право и экономика. – 2005. – № 1. – С. 25-28.

249. Спиноза Б. Избранные произведения: В 2 т. – М.: Мысль, 1957. – Т. 2. – 435 с.

250. Сплетухов Ю.А. Страхование: Учебное пособие / Ю.А. Сплетухов, Е.Ф. Дюжиков. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 312 с.

251. Станиславский А.Б. Проблемы борьбы с экономической преступностью в сфере страхования / А.Б. Станиславский // Материалы всероссийской научно-практической конференции 18-20 апреля 2001 года. – Вып. 2. Московский институт МВД России. – 2002. – С. 28-30.

252. Стариков Ю.Н. Курс общего административного права: в 3 т. Т. I : История. Наука. Предмет. Нормы. Субъекты. / Ю.Н. Стариков. – М. : Изд-во НОРМА, 2002. – 728 с.

253. Степанов О.П. Преступность в страховой сфере / О.П. Степанов, Н.С. Решетняк, Т.Т. Перова // Оперативно-розыскная работа. – 1996. – № 4. – С. 36.

254. Сущенко В.Д. Попередження та викриття зловживань в установах, що здійснюють діяльність у сфері страхування та в інших організаціях, пов'язаних з відшкодуванням шкоди при

настанні страхового випадку: Посібник / В.Ф. Ушаповський, С.Н. Баліна, А.Г. Байков та ін. / За ред. В.Д. Сущенка, В.І. Литвиненка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – 136 с.

255. Турбина К.Е. Тенденции развития мирового рынка страхования / К.Е. Турбина. – М.: Анкил, 2000. – 320 с.

256. Твердомед К. Кооперативне страхування в Україні в період НЕПу (1921-1929) / К. Твердомед // Право України. – 2003. – № 2. – С. 135-139.

257. Хрестоматия по истории государства и права СССР: Дооктябрьский период: Учебное пособие. Под ред. Ю.П. Титова, О.И. Чистякова. – М.: Юрид. лит., 1990. – 480 с.

258. Титов Ю.П. Хрестоматия по истории государства и права России / Ю.П. Титов. – М.: «ПРОСПЕКТ», 1997. – 472 с.

259. Ткаченко Н.В. Переваги та недоліки функціонування кептивних страхових компаній / Н. Ткаченко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 10. – С. 160-162.

260. Ткаченко Н.В. Фінансова стійкість страхових компаній в умовах глобалізації / Н.В. Ткаченко // Фінанси України. – 2010. – №3. – С. 82-91.

261. Гражданское право: Учебник / Под ред. Ю.К. Толстого, А.П. Сергеева. Ч. II. – М.: «ПРОСПЕКТ», 2000. – 784 с.

262. Тринчук В. Перспективи розвитку страхового ринку у зв'язку зі вступом України до СОТ / В. Тринчук // Страхова справа. – 2005. – № 3. – С. 46-56.

263. Тринько Р.І. Страхування в системі економічної безпеки / Керівник авт. кол. проф. Р.І. Тринько (монографія). – Львів: ЛьвДУВС, 2008. – 328 с.

264. Тринько Р.І. Термінологічний словник ринкової економіки: глобалізація, маркетинг, статистика, страхування, фінанси / Р.І. Тринько, О.Р. Тринько. Львів. держ. ун-т. внутр. справа. – Львів: НВФ «Укр. технології», 2006. – 216 с.

265. Туманов А.И. Институт страхования / А.И. Туманов // Страховое ревью. – 1998. – № 7. – С. 56-63.

266. Турбина К.Е. Теория и практика страхования. Учебное пособие / Под общ. ред. проф. К.Е. Турбиной. – М.: 220

Анкіл, 2003 – 704 с.

267. Україна, Конституційний Суд. Справа про повноваження державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України щодо нагляду за страховою діяльністю: Рішення від 3 грудня 2008 року №27-рп/2008 // Судова практика. – 2009. – № 2. – С. 29-33.

268. Филонюк А. Современные тенденции развития страхования / А. Филонюк // Страхова справа. – 2002. – № 3 (7). – С. 6-9.

269. Фогельсон Ю.Б. Страховой интерес при страховании имущества / Ю.Б. Фогельсон // Хозяйство и право. – 1998. – № 9. – С. 100-107.

270. Фогельсон Ю.Б. Введение в страховое право / Ю.Б. Фогельсон. – М.: Юрист, 2001. – 224 с.

271. Фогельсон Ю.Б. Основные понятия страхового права / Ю.Б. Фогельсон // Государство и право. – 2001. – № 8. – С. 17-19.

272. Фурман В.М. Страховий ринок України: стан, проблеми розвитку та шляхи їх розв'язання / В.М. Фурман // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 131-140.

273. Фурман В.М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку: Монографія / В.М. Фурман. – К.: КНЕУ, 2005. – 296 с.

274. Хавтур О.В. Концептуальні засади страхування / О.В. Хавтур // Фінанси України. – 2004. – № 2. – С. 139-147.

275. Цивільне право України: В 2-х томах. Т.2. Підручник / За ред. д-ра юрид. наук, проф. Є.О. Харитонова; канд. юрид. наук Н.Ю. Голубевої. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 872 с.

276. Хорин Л. Комментарий Типового положения об организации деятельности аварийных комиссаров, утвержденное постановлением КМУ от 05.01.98 г. № 8 (с изменениями и дополнениями, внесенными постановлением КМУ от 4 июня 2003 года № 871) / Л. Хорин // Бухгалтерия. – 2005. – № 37. – С. 41.

277. Харитонова О.І. Адміністративно-правові відносини:

концептуальні засади та правова природа: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.І. Харитонова. – О., 2004. – 36 с.

278. Царенко О.В. Удосконалення організації страхової діяльності / О.В. Царенко // Економіка та держава. – 2005. – № 6. – С. 31-34.

279. Царенко О.В. Забезпечення економічних умов відновлення довіри населення до страхування / О.В. Царенко // Економіка та держава. – 2005. – № 7. – С. 40-43.

280. Цивільний Кодекс України із змінами та доповненнями від 19.06.2003 та 18.11.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – С. 356.

281. Цыгин Р.А. Мошеннические операции в рамках существующей законодательной системы о страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств и их экономико-правовая природа / Р.А. Цыгин. // Российский следователь. – 2008. – № 2. – С. 24-27.

282. Чапичадзе Я.А. Правовое регулирование страховой деятельности в Украине: Учебное пособие / Я.А. Чапичадзе. – Харьков: Апекс+, 2004. – 416 с.

283. Чапичадзе Я. Об'єкт страхових правовідносин / Я. Чапичадзе // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 6. – С. 10-12.

284. Чапичадзе Я. Характеристика и соотношение форм страхования в Украине / Я. Чапичадзе // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 7. – С. 99-102.

285. Черник В.З. Деякі питання виявлення злочинів в сфері страхування / В.З. Черник // Страхова злочинність: матеріали з українсько-польської конференції, м. Львів, 20-22 квітня 2005 року / під ред. І. Войценковича. – Краков, 2005. – С. 17-20.

286. Хрестоматия по истории отечественного государства и права: 1917 – 1991 / МГУ имени М.В. Ломоносова: Под ред. О.И. Чистякова. – М.: Зерцало, 1997. – 592 с.

287. Шахов В.В. Введение в страхование: Учебное пособие. – 2-е изд. / В.В. Шахов. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 288 с.
288. Шахов В.В. Страхование как самостоятельная экономическая категория / В.В. Шахов // Финансы. – 1995. – № 2. – С. 38-41.
289. Шахов В.В., Аленичев В. Зарождение страховой науки в России / В.В. Шахов, В. Аленичев // Страховое ревю. – 2000. – № 8. – С. 26-27.
290. Страховое право: Учебник для вузов / Под ред. проф. В.В. Шахова, проф. В.Н. Григорьева, С.Л. Ефимова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2002. – 384 с.
291. Шевирьов І. Страхування в Україні: історія, яка написана з чистої сторінки / І. Шевирьов // Юридичний журнал. – 2004. – № 12. – С. 42-45.
292. Шевченко Л.С. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха та ін.; за ред. Л.С. Шевченко. – Х.: Право, 2009. – 312 с.
293. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2007. – 992 с.
294. Шелехов К.В. Страхування. Страхові послуги / К.В. Шелехов, В.Д. Бігдаш. – К.: ІЕУГП, 2000. – 268 с.
295. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907) / Г. Ф. Шершеневич. – М.: Спарк, 1962. – 346 с.
296. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права – 2-й вып. / Г.Ф. Шершеневич. – М.: Изд-во Бр. Башмаковых, 1911. – 512 с.
297. Шиминова М.Я. Страхование: история, действующее законодательство, перспективы / М.Я. Шиминова. – М.: Наука, 1989. – 171 с.
298. Шиминова М.Я. Основы страхового права России / М.Я. Шиминова. – М.: Анкил, 1993. – 176 с.
299. Шиминова М.Я. Правовое регулирование страхования / М.Я. Шиминова // Закон. – 1994. – № 4. – С. 11-15.

300. Шиминова М.Я. Страхование – неотъемлемый компонент рыночной экономики / М.Я. Шиминова // Хозяйство и право. – 1994. – № 9. – С. 30-41.

301. Шишко А. Проблемы развития страхового рынка / А. Шишко // Юридическая практика. – 2006. – № 35. – С 19-20.

302. Шульга О.Г. Криминологическая характеристика и предупреждение мошенничества в финансово-кредитной системе: Автореферат кандидата юридических наук: 12.00.08 / О.Г. Шульга. – М., 1999. – 25 с.

303. Щедрый П. Перспективы международной интеграции страхового рынка Украины в контексте норм ВТО / П. Щедрый // Экономика Украины. – 2004. – № 5. – С. 82-84.

304. Щербаков В.А. Страхование: учебное пособие / В.А. Щербаков, Е.В. Костяева. – М.: КНОРУС, 2007. – 312 с.

305. Шірінян Л. Вплив фінансової глобалізації на страхування в Україні / Л. Шірінян, А. Глушенко // Економіка України. – 2004. – № 5. – С. 24-30.

306. Шмелев В.В. Страхование кредитов во внешнеэкономической деятельности за рубежом // Страхование дело. – 2001. – № 12. – С. 17-25.

307. Эриашвили Н.Д. Финансовое право: Учебник для вузов / Н.Д. Эриашвили. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2000. – 606 с.

308. Юрах В.М. Фінансові правовідносини у галузі страхування: методологічні підходи / В.М. Юрах // Бюлетень Міністерства Юстиції України. – 2006. – № 9. – С. 115-121.

309. Юридична енциклопедія: У 6-ти т. – Т. 2, 5. – К.: Укр. енциклоп., 2003. – 736 с.

310. Юридичний словник. – К., 1983. – 871 с.

311. Юхно А.О. Проблеми державного регулювання страхової діяльності України / А.О. Юхно // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2005. – № 2. – С. 223-228.

312. Нормативно-правове регулювання діяльності органів внутрішніх справ щодо попередження злочинів: Науково-практичний посібник / М.О. Свірін, Б.І. Бараненко, 224

К.А. Гусева, В.М. Дирман, І.О. Топольскова В.О. Черков, В.А. Предборський, А.Г. Бойков, / За заг. ред. О.Н. Ярмиша / ДНДІ МВС України, ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка. – Луганськ.: Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О.Дідоренка, 2007. – 159 с.

313. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы / В.И. Ярочкин. – М.: Изд-во «Ось-89». – 2003. – 352 с.